

**Maanpuolustus-
korkeakoulu**

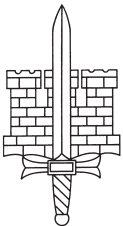
Maanpuolustustahdon tutkimusperinne Suomessa ja Ruotsissa

*Heikki Leimu
Olli Harinen
Risto Sinkko*

Maanpuolustuskorkeakoulu
Käyttätymistieteiden laitos

MAANPUOLUSTUSTAHDON TUTKIMUSPERINNE SUOMESSA JA RUOTSISSA

Heikki Leimu
Olli Harinen
Risto Sinkko

Julkaisusarja 1 Nro 1/2008

ISBN 978-951-25-1836-4
ISSN 1796-671-x

Edita Prima Oy
Helsinki
2008

LUKIJALLE

Maanpuolustuskorkeakoulun Käyttäytymistieteiden laitos on toteuttanut pääesikunnan henkilöstöosaston toimeksiannosta varusmiesten maanpuolustustahtoa koskevan tutkimushankkeen. Tässä tutkimusraportissa julkaistaan tutkimushankkeen ne tulokset, joissa esitellään maanpuolustustahdon tutkimus- ja mittaamisperinnettä Suomessa ja Ruotsissa.

Empiiristä tutkimusaineistoa kerättiin varusmiehiin kohdistuneella kyselyllä ja haastatteluilla, mutta tutkimushankkeen aikana syntyi myös ajatus koota hankkeen aikana löydetty maanpuolustustahdon käsitteellistä pohjaa ja sen aikaisempaa empiiristä tutkimusperinnettä koskeva laajahko materiaali ja esittää osia siitä jäsennellyssä muodossa erillisinä julkaisuina. Osa työn tuloksista on kirjattu tähän raporttiin. Tutkijoina ja raportin kirjoittajina ovat olleet dosentti, VTT Heikki Leimu, yhteiskuntatieteiden maisteri Risto Sinkko ja VTL Olli Harinen, joista jälkimmäisin on myös koordinoanut raportin kirjoittamista ja suunnitellut raportin rakenteen.

Nyt käsillä oleva raportti on laadittu tarkoituksellisesti erilliseksi, itsenäiseksi raportiksi, jota voidaan lukea ilman perehtymistä tutkimushankkeen muihin julkaisuihin.

Tuusulassa 4.1.2008

Olli Harinen

tutkija, VTL

Maanpuolustuskorkeakoulun Käyttäytymistieteiden laitos

SISÄLTÖ

Lukijalle

1. MAANPUOLUSTUSTAHDON MITTAUSPERINNE JA MITTAUSTAPOJA RUOTSISSA.....	7
1.1. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN), Styrelsen för Psykologiskt Försvar (SPF) ja niiden tutkimussarjat	7
1.2. Kurt Törnqvistin puolustustahdon ja sen lähikäsitteiden määrittely	10
1.3. Puolustustahdon operationalisointi ja mittaaminen BN:n ja sen seuraajan SPF:n tutkimussarjassa 1960-luvulta 2000-luvulle	20
1.4. Ruotsin maanpuolustuksen paradigman muutos 2000-luvun vaihteessa	22
1.5. Uudempia ruotsalaisia turvallisuuspoliittisiin asenteisiin ja maanpuolustustahtoon liittyviä tutkimuksia	23
2. MAANPUOLUSTUSTAHDON MITTAUSPERINNE JA MITTAUSTAPOJA SUOMESSA	31
2.1. Jaakko Valtasen tutkimus maanpuolustustahdosta.....	31
2.2. Antti Eskolan tutkimus isänmaallisuudesta ja maanpuolustustahdosta	35
2.3. Henkisen maanpuolustuksen komitean (HMK) käsitys isänmaallisuudesta ja maanpuolustustahdosta.....	43
2.4. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta HMS.....	46
2.5. HMS:n tutkimustoiminnasta.....	49
2.6. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS.....	54
2.7. Pertti Alasen käsityksiä maanpuolustustahdosta ja sen mittaamisesta	57
2.8. Maanpuolustustahdon operationalisointi puolustusvoimien aikaisemmissa varusmies- ja reserviläiskyselyissä	65
2.9. Varusmiesten maanpuolustustahdon operationalisointi vuonna 2005 tehdyssä maanpuolustustahtokyselyssä	69
3. ERÄISSÄ EMPIIRISISSÄ PUOLUSTUSTAHTOTUTKIMUKSISSA ESIINTYNEITÄ VIITEKEHYKSIÄ JA ANALYYSIMALLEJA.....	74
3.1. Johdanto.....	74
3.2. Harald Swedner: Samhället, invandrarna och försvaret.....	74
3.3. Kent Asp: Försvarsviljan och dess betingelser	76
3.4. Göran Hermerén: Mätning av försvarsvilja	77
3.5. Pekka Kansi ja Kari Kärkkäinen: Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa.....	78
3.6. Franz-Xaver Kaufmann: Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem. Untersuchungen zu einer Wertidee hochdifferenzierter Gesellschaften.....	80
3.7. Heikki Leimu: Turvallisuuspoliittisista asenteista, tiedosta ja puolustustahdosta.....	84

3.8. Karl Haltiner & al.: Sicherheit 2004. Aussen-, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbild im Trend	86
3.9. Gertie Elsässer: Försvarsvilja och framtidstro	88

KIRJALLISUUSLUETTELO

1. MAANPUOLUSTUSTAHDON MITTAUSPERINNE JA MITTAUSTAPOJA RUOTSISSA

1.1. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN), Styrelsen för Psykologiskt Försvar (SPF) ja niiden tutkimussarjat

Vuonna 1953 Ruotsissa julkaistiin psykologista puolustusta koskeva komiteamietintö.¹ Psykologista puolustusta hoitava viranomaisorganisaatio Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (lyhennettynä BN) perustettiin valtiopäivien päätöksellä vuonna 1954 (Olsson 1993, 143, ks. myös HMS 1964, 31).

Ensimmäinen BN:n raportoima tutkimus oli dosentti Gösta Carlssonin raportti "Psykologisk försvarsberedskap. Opinionsundersökning företagen år 1952". Tutkimuksessa haastateltiin 34 kysymyksen kysymyspatteria käyttäen kaikkiaan 850 henkilöä 1099 henkilön stratifioidusta satunnaisotoksesta. (Carlsson 1953, 9-15.) Tutkimuksessa selvittiin kansalaisten vastarintahalukkuutta tai vastarintatahtoa (motståndsanda, motståndsvilja). Lisäkysymyksissä otettiin huomioon myös se vaihtoehto, että vastustaja uhkaa atomiaseilla (atomstridsmedlen). Tutkimuksessa käytettiin ensimmäisen kerran myöhemmin kymmenissä ruotsalaisissa ja suomalaisissa kyselyissä käytettyä ns. puolustustahtokysymystä (försvarsviljefråga) tai "klassista" maanpuolustustahtokysymystä, joka kuului seuraavasti:

- Antag att Sverige anfalles. Anser Ni att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?

Tutkimuksessa oli raportin suppeuteen nähden harvinaisen yksityiskohtainen paikallisten olojen ja haastattelijaefektien tarkistusosa, joka paljon useammin olisi tarpeen nykyäänkin.

Törnqvist (Törnqvist & Staaf 1980, 3) on määritellyt vuodet 1955-1962 BN:n toiminnan ensimmäiseksi vaiheeksi. Tänä aikana julkaistiin 25 tutkimusraporttia. Vuonna 1964 BN:n tutkimussihteeriksi nimitettiin Kurt Törnqvist, ja tällöin alkoi uusi tutkimusaktiivisuuden periodi. Vuonna 1965 BN päätti, että mielipidetutkimus tehdään ja raportoidaan vuosittain. Esimerkiksi vuosina 1964-1980 Törnqvist laati itse 35 tutkimusraporttia "Psykologiskt försvar"-tutkimussarjaan.

---

¹ Suomessa Henkisen maanpuolustuksen komitea asetettiin vuonna 1960 ja sen ensimmäinen osamietintö ilmestyi 1962. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta aloitti toimintansa Suomessa vuonna 1963.

Ilmeisesti alan eri elinten yhdistäminen 1985 Styrelsen för psykologiskt försvar-nimiseksi organisaatioksi (SPF) aloitti tavallaan taas uuden vaiheen. Törnqvist siirtyi eläkkeelle 1986 ja hänen seuraajakseen ja raporttien laatijaksi tuli Göran Stütz. Viimeisin vaihe näyttää alkaneen 2000-luvun alussa siitä, että uudelle Krisberedskapsmyndighetenille (KBM) siirrettiin 2002 SPF:n tutkimustyö lukuun ottamatta perinteisiä vuotuisia "Opinion"-mielipidekyselyitä, joita SPF edelleen julkaisee.

Beredskapsnämndenin tutkimustoiminnan toinen vaihe 1964-1985 ansaitsee huomiota siksi, että silloin ilmeisesti luotiin perusta nykyisellekin laaja-alaiselle turvallisuuspoliittisten asenteiden tutkimustyölle. Tutkimusta luonnehtivat ao. ajanjaksona seuraavat erityispiirteet (Törnqvist & Staaf 1980, 4-5):

- 1) Vuonna 1965 aloitetuissa vuotuisissa väestön mielipidetutkimuksissa tarkasteltiin ensin asenteita muutamien puolustuskysymysten osalta. 1970-luvulla tavoitteet vähitellen laajenivat. Tarkasteltiin asenteita myös yhteiskuntaan, politiikkaan ja puolueisiin, joukkotiedotusvälineisiin ja kansainvälisiin oloihin. Ulkopuoliset tutkijat pitivät näitä yhteiskuntaa ja maanpuolustusta koskevia pitkiä aikasarjoja ainutlaatuisina.
- 2) Massakommunikaatiotutkimus, joka käsitteli kolmea aluetta:
  - veräjänvartijatutkimus, joka luonnehti vuosia 1965-1972,
  - tiedonvälitys ja informaatio kriisi- ja katastrofitilanteissa,
  - joukkotiedotusvälineiden uskottavuus ja luotettavuus, jota aihetta koskeva tutkimus aloitettiin jo 1960-luvun lopulla.
- 3) Propagandatutkimukset, joita suoritti erityisesti Poliitiikan tutkimuksen laitos Göteborgin yliopistossa Beredskapsnämndenin toimeksiannosta.
- 4) Psykologisen sodankäynnin tutkimus yhdessä FOA:n (nykyisin täysin eri organisaation eli FOI:n) kanssa 1970-luvun puolivälistä alkaen. Historiallisesta tarkastelusta siirryttiin tulevaisuustutkimukseen (esim. Törnqvist 1980).

Tässä kiinnittyy huomio erityisesti massakommunikaatiotutkimukseen, josta näyttää muodostuneen tutkimuksen runko myös SPF-vaiheessa. Kylmän sodan virittämänä myös puolustustahtoa tutkittiin alusta lähtien. Erityisesti puolustustahtokysymyksistä on tullut, niin kuin Törnqvistin seuraaja Stütz (2002, 11) toteaa, maailmassa ainutlaatuisen pitkä aikasarja. Kuitenkin yksinkertaisesta puolustustahtodiktomiasta luovuttiin kehittyneempien vastausvaihtoehtojen (viisi vastausvaihtoehtoa, kuten Suomen puolustusvoimien kyselyissä) hyväksi 1991.

BN on vuosien mittaan laajentanut kysymyspatteriaan. 1965 pyydettiin vastaajia mm. arvioimaan sodan uhkaa. 1960-luvun lopulla lisättiin kysymyksiä mm. suhtautumisesta puolustuskustannuksiin, arviosta puolustusvoimien kyvystä puolustaa Ruotsia ja kyvystä säilyttää rauha, totaalipuolustusta koskevista tiedoista ja suhtautumisesta aseriisuntaan. 1972 lisättiin kysymyksiä mm. asennoitumista puolustusvelvollisuuteen ja asevelvollisuuteen ja naisten osallistumisesta maanpuolustukseen. 1976 lisättiin kysymys suhtautumisesta liikekannalleepanoon ja 1979 mm. kysymyksiä turvallisuuspolitiikka koskevasta kiinnostuksesta, siitä, pitääkö Ruotsilla olla puolustusvoimat vai ei sekä (suur)sodan todennäköisyydestä. (Elsässer 1987, taul.1.2, s. 19.)

1970-luvun alussa BN alkoi kiinnostua siitä, mikä on yhteys yhteiskuntaan suhtautumisen ja puolustustahdon välillä, ja kysymyspatteriin lisättiin pari yhteiskuntaa koskevaa kysymystä. Myöhemmin tuli kysymyksiä kiinnostuksesta yhteiskunnallisiin ja kansainvälisiin ongelmiin. Kaikkia kysymyksiä ei käytetty jokaisessa mittauksessa. Kysymyksiä poistettiin ja korvattiin uusilla, ja lisättiin mm. kysymyksiä suhtautumisesta politiikkaan ja poliittikkoihin, puolueisiin ja organisaatioihin sekä eri joukkotiedotusvälineisiin. (Elsässer 1987, 17-18.)

BN:n raporteissa on myös tarkasteltu eri kansainvälisten tapahtumien todennäköisiä vaikutuksia ruotsalaisten puolustustahtoon. Elsässer (1987) luettelee omassa tutkimuksessaan ulkopoliittisia tapahtumia, jotka ovat BN:n mukaan saattaneet vaikuttaa puolustustahdon vaihteluun. Esimerkiksi 1960-luvulla näitä olivat Berliinin muurin pystyttäminen, Kuuban kriisi, Vietnamin sodan kiihdyttäminen ja Tshekkoslovakian miehitys 1968, joka tosin ei nostanut puolustustahtoa. Puolustustahdon lasku keväällä 1968 ja jälleen nousu syksyn 1968 mittauksessa viittaa siihen, että kyseessä on aseetoman puolustuksen merkityksen vaihtelu vastaajien mielissä. (Törnqvist 1966, teoksessa Elsässer 1987, 20, 22.)

Elsässer (1987, 28) on kuvannut BN:n suorittamaa raportointia seuraavien muuttujien kohdalla: luottamus puolustuslaitokseen, sodan mahdollisuuden arviointi, maailman poliittisesta jännityksestä aiheutunut huoli ja suhtautuminen yhteiskuntaan. Elsässerin mukaan BN katsoo saaneensa vahvistusta sille, että näiden muuttujien ja puolustustahdon välillä vallitsee eritasoisia yhteyksiä yksilötasolla. Joskus yhteyksistä tehdään johtopäätöksiä myös yhteisötasolla. – BN ei kuitenkaan raporteissaan vuotuisista mielipidemittauksista ole esittänyt mitään korrelaatioita (Elsässer 1987, 73).²

1970-luvulla ruotsalaisilla tutkijoilla oli useita maanpuolustustahtoa koskevia julkaisuja, joilla on teoreettisia ja/tai metodologisia tavoitteita (ks. seuraava kohta).

² Lopuksi Elsässer (1987, 40-49) tarkastelee puolustustahdon ja taustamuuttujien – sukupuoli, ikä, koulutus, sosiaaliryhmä, puoluekanta - yhteyksiä BN:n raporteissa.

1.2. Kurt Törnqvistin puolustustahdon ja sen lähikäsitteiden määrittely

Seuraavassa esitellään yksityiskohtaisemmin BN:n ja SPF:n pitkäaikaisen tutkijan ja raporttien laatijan Kurt Törnqvistin määritelmiä ja operationalisointeja maanpuolustustahdosta. Törnqvist toimi tutkijana BN:ssa ja SPF:ssa vuosina 1964-1986 ja laati tänä aikana ainakin 35 julkaistua raporttia mm. SPF:n vuosittaisten puolustustahtomittausten tuloksista.

Törnqvist on esittänyt käsityksiään puolustustahdosta ja sen lähikäsitteistä sekä puolustustahdon mittaamisesta raportissaan "Försvarsvilja och närbesläktade begrepp Definitions- och mätproblem" (Törnqvist 1975). Esityksensä alussa Törnqvist käsittelee ensin aikaisempia maanpuolustustahdon käsitettä ja mittaamista koskeneita tutkimuksia. Näistä hän mainitsee mm. seuraavat:

- dosentti Gösta Carlsonin (1953) tutkimuksen Psykologiskt försvarsberedskap. Opinionsundersökning företagen år 1952
- MPI:n (Militärpsykologiska institutet) tutkijan Agrellin (1968) Försvarsvilja och försvarsmotivation
- MPI:n tutkijoiden Aldemarkin ja Weibullin (1971) Information, kommunikation och motivation
- Heikki Leimun (1972) Säkerhetspolitiska attityddimensioner
- Kärkkäisen ja Kansin (1972) Mätning av försvarsviljan
- Janssonin (1972) Synpunkter på undersökningar av motståndsbearbetning
- Gun Munck av Rosenschöldin (1972/1973) Försvarsmotivation och försvarsdisposition
- Björn Modeerin (1974) Definitioner av begreppet försvarsvilja
- Göran Hermerénin (1974) Mätning av försvarsvilja
- Kent Aspin (1974) Försvarsviljan och dess betingelser
- Swednerin et. al. (1974) Samhället, invandrarna och försvaret
- Agrellin et. al. (1974) Inställningar och förhållanden som påverkar gängse mått på försvarsvilja
- Wikmanin et. al. (1975) Överväganden vid konstruktion av index och liknande.

Törnqvist aloittaa käsiteanalyysinsä käymällä kriittisesti läpi em. tutkimuksissa esiintyneitä puolustustahdon (försvarsvilja) määritelmiä. Näitä ovat mm. seuraavat:³

1. "Lägger vi i termen försvarsvilja denna sammanvävnad av insikt om nödvändigheten av långsiktiga försvarsförberedelser och spontan

---

³ Näiden luettelu tässä on tarpeen, koska Törnqvist muodostaa omat määritelmänsä osittain näiden pohjalta ja viitaten niihin.

vilja till motstånd uppnår vi kombinationen försvarsvilja-fredsvilja.” (Frithiofsson, Karl). (Citerat efter Munck 1973, 5.)

2. ”Med försvarsvilja avses alltså attityden till väpnat motstånd vid angrepp.” (Törnqvist 1969, 5.)
3. ”Försvarsvilja är individens benägenhet att bidra till nationens väpnade försvar i händelse av angrepp från främmande makt.” (Eriksson 1973,4.)
4. ”Med dessa preciseringar som bakgrund låter jag därför begreppet försvarsvilja operationellt definieras som ’individens attityder till att försvara den sociala enhet (nation) han ingår i, mot utifrån kommande militära hot och angrepp.’” (Asp 1974, 9).
5. ”Försvarsvilja – det är inte bara att vara beredd att anslå en viss summa pengar till försvaret, utan det är viljan att gå i krig om Sveriges dras in i krig, ...” (Synnergren 1973).
6. ”Försvarsvilja: individen benägenhet (vilja) att försvara det sociala system individen tillhör. Socialt system här närmast: nationen.” (Janson 1974, 1.)
7. ”Gunnar Janson tog upp definitionen av försvarsvilja och ville i den ersätta ’befolkningens attityder till väpnat motstånd’ till ’befolkningens vilja att göra väpnat motstånd’, eftersom han såg ’attityder’ som något vidare än ’vilja’. Henrysson och Törnqvist såg ingen större skillnad mellan dessa uttryck men hade ingenting emot denna omformulering.” (Törnqvist 1965 Sammanfattning av diskussionen om begreppet motståndsanda den 5 februari 1965.)
8. ”Vi är emellertid inte intresserade av dessa aspekter av begreppet försvarsvilja, utan kommer att behandla det som en ’vilja’ att försvara sitt land (Sverige) med militära medel.” (Jonsson och Månson 1972, 3f.)

Törnqvist referoi vastaavalla tavalla myös tutkimuksissa esiintyneitä määritelmiä käsitteistä motståndsanda ja motståndsvilja.

9. ”Motståndsandan är en kombination av vilja till motstånd och andlig kraft till motstånd.” (SOU 1953:27.)
10. ”Motståndsviljan kan uppfattas som en attityd i betydelsen tendens till ett bestämt slags handlande i en kritisk situation.” (SOU 1953:27, Carlsson, Gösta.)

11. "... motståndsvilja skulle kunna definieras såsom sammanhållning, förtroende och lojalitet." (Husén, Torsten.)
12. "Motståndsvilja eller moral vilka i detta sammanhang användes synonymt, avser den solidaritet och enighet som kännetecknar en grupp individer." (Husén, Torsten.)
13. "Motståndsviljan är en kombination av motståndssanda och försvarsvilja. Den består av flera komponenter..." (Pettersson, Lennart.)
14. "Som en första definition på motståndssanda föreslogs följande: att visa motstånd mot yttre tryck, d v s tryck, som kommer utanför den egna gruppen." (Sammanfattning av diskussionen av begreppet motståndssanda den 10 november 1964, s. 2.)
15. "Som ett uppslag framkastade Janson tanken att motståndssanda rör sig på den samhällsliga nivån och motståndsvilja på individens nivå." (Sammanfattning av diskussionen om begreppet motståndssanda fredagen den 14 maj 1965.)
16. "Med utgångspunkt från dessa betraktelser skulle vi kunna definiera motståndsvilja såsom medborgarnas benägenhet och vilja att medverka i hemmafrontens försvar under krig." (Törnqvist 1965, 6.)
17. "Motståndsviljan manifesterar sig i vissa handlingar i speciella situationer under krigsförhållanden." (Törnqvist, Sthlm 8/12 65 nr 305.)
18. "Man kan väl till att börja med säga att man med motståndssanda och skapandet av motståndssanda förknippar tanken på en förmåga att motstå påtryckningar i form av psykologisk krigsföring. Men vi menar väl också andra ting, vi menar också förmåga att överhuvudtaget uthärda andra slag av påfrestningar som en krissituation eller krig kan medföra." (Särlvik, 1963, 1.)
19. "När vi använder termen motståndssanda för att beteckna vissa egenskaper hos en befolkning eller en grupp av människor får vi beakta att termen i själva verket användes som en sammanfattande beteckning på en hel rad attityder, som kan vara av betydelse för beteendet i krigstid eller politiska krissituationer." (Särlvik 1963, 1.)
20. "Motståndsbenägenhet gäller handlingar i situationer där det sociala systemet i fråga hotas. I övriga situationer är den latent." (Janson 1972, 1.)

Törnqvistin mukaan aikaisemmassa tutkimuksessa on esiintynyt ainakin neljä tapaa lähestyä puolustustahdon (försvarsvilja) määrittelyn ongelmaa (Törnqvist 1975, 18-19):

- Annetaan käsitteelle toinen nimi. Esimerkiksi Janson (1972) käyttää termiä "vastarintataipumus" ("motståndsbänagenhet"), mutta se on synonyymi puolustustahdolle, eikä Törnqvist näe tällä saavutettavan mitään etuja.
- Määritellään puolustustahto operationaalisesti, eli käytetyllä mital-la, kuten Törnqvist on itsekin aikaisemmin tehnyt: puolustustahto mitataan niiden osuudella, jotka vastaavat myöntävästi puolustus-tahtoa koskevaan standardikysymykseen. Tämä on kuitenkin hätä-ratkaisu, jolla kierretään tulkintaongelma.
- Hylätään puolustustahtokäsite ja esitetään täysin uusia käsitteitä. Esim. Gun Munck af Rosenschöld (1973, 10) muodosti kaksi uut-ta käsitettä: puolustusmotivaatio ja puolustusdispositio. Tällöin Munck af Rosenschöld luopuu Törnqvisin mukaan käsittelemästä sitä, miten ihmiset reagoivat ja toimivat tietyssä tilanteessa ja kor-vaa sen käsitteellä, jossa on kyse siitä, miksi he tekevät näin. Kuiten-kin Törnqvistin mukaan ollaan kiinnostuneita puolustustahdosta asenteen käyttäytymistekijänä.
- Käytetään ilmaisua puolustustahto, mutta irrottaudutaan tästä sa-malla käyttämällä ilmaisua "ns. puolustustahto" tai käytetään ter-miä puolustustahto lainausmerkeissä. Tämä ei anna mitään positiivista panosta puolustustahdon sisällön selittämiseen.

Törnqvistin mielestä mikään em. ratkaisusta ei siis ole tyydyttävä. Törnqvist toteaa, että eräs ratkaisu onkin ajatella esim. Hermerenin tavoin, että käsite puolustustahto pitää sisällään kokonaisen joukon hieman erilaisia käsitteitä, joita kuitenkin voidaan kutsua tällä yleisnimellä. Hän toteaa, että vaikka tämä voisi olla toisinaan järkevää, niin tämä ei ole tieteelliseltä kannalta riittävää, vaan pitäisi päästä suurempaan tarkkuuteen. Hän kysyy, mitkä tekijät/asiat sitten aiheuttavat niin suuria eroja puolustustahdon lähikäsitteiden välillä, että joitakin niistä voidaan todella pitää eri käsitteinä. (Ts. joiden avulla voidaan erotella käsitteitä, eli samalla muodostaa uusia käsitteitä.)

Tätä seuraavassa analyysissään Törnqvist ikään kuin "purkaa" nämä aikai-semmissä tutkimuksissa esitetyt relevantit puolustustahdon lähikäsitteet määritelmiseen yksinkertaisempiin elementteihin käyttäen apunaan seuraavaa luetteloa tai luokittelua, jonka avulla hän tarkastelee käsitteitä. Luokittelu sisältää ne asiat tai ulottuvuudet, tai oikeastaan käsitteiden sisältämät yksinkertaisemmat peruselementit, joiden mukaan voidaan erotella eri käsitteet toisistaan (ks. emt., 21-22):

1. Onko kyseessä yksilön asenne, vai halutaanko kuvata jonkin ryhmän tai koko kansakunnan mielialoja. Eli onko käsite psykologinen, yksilöön liittyvä vai sosiologinen, ryhmää tai yhteisöä kuvaava.
2. Toisaalta voidaan erottaa yhtäältä yksilön asenne omaan toimintaansa tietyssä tilanteessa ja toisaalta yksilön käsitys siitä, miten oman yhteisön tulisi toimia samassa tilanteessa. Edellinen on psykologinen asai, jälkimmäinen sosiaalipsykologinen.
3. Voidaan erottaa maanpuolustustahtoon liittyen eri tilanteina esimerkiksi rauhan aika, sodan uhka, sota ja miehitys, vaikei näiden ero ole aina selvä (vrt. yhteenveto mt., 43).
4. Kenen puolustustahdosta on kysymys. Onko kysymys siviiliväestön vai sotilaiden maanpuolustustahdosta.
5. Voidaan erotella erilaisia hyökkäyksiä tai uhkia, joita vastaan puolustautumisesta on kysymys. Näitä ovat hyökkäys tavanomaisin asein, ydinaseuhka ja biologis-kemiallinen sodankäynti.
6. Voidaan erotella eri käyttäytymisen "lajeja" tai erilaista käyttäytymistä, jotka kukin ilmentävät tiettyä puolustustahdon "sukuista" käsitettä

Tiivistäen voi todeta, että Törnqvistin mukaan erot puolustustahdon lähikäsitteiden välille syntyvät lähinnä a) siitä, minkä ihmisryhmän puolustustahdosta tms. on kysymys (ts. siviiliväestön vai asevelvollisten), b) siitä, onko kyse henkilön käsityksestä omasta toiminnastaan vai henkilön mielipiteestä, joka koskee sitä, miten oman yhteisön tai yhteiskunnan tulisi toimia, c) siitä, minkälaisessa tilanteessa eletään ja asiaa tarkastellaan (rauha, sodan uhka, sota, miehitys) ja d) siitä, minkälaisesta käyttäytymisestä on kysymys (käyttäytymisen vaihdellessa esim. välillä puolustusmäärärahojen lisäämisen kannattaminen – toiminta sotilaana taistelussa).

"Purettuaan" puolustustahdon lähikäsitteet em. ulottuvuuksiksi tai peruselementeiksi (mikä ihmisryhmä – mikä tilanne – minkälaista käyttäytymistä) Törnqvist ikään kuin "kokoaa" ne uudelleen loogisella, aiempia määrittely-yrityksiä loogisemmalla tavalla saman luokittelun pohjalta, antaen niille tällöin melko tarkat määritelmät ja kertoen kunkin käsitteen kohdalla, a) minkä henkilön ja/tai ihmisryhmän asenteesta tms. on kysymys, b) mitä tilannetta tällöin tarkoitetaan ja c) minkälaisesta käyttäytymisestä on tällöin kysymys. Tällöin hän määrittelee seuraavat käsitteet:

- yleinen puolustustahto rauhan aikana (allmän försvarsvilja i fred)
- henkilökohtainen puolustustahto (personlig försvarsvilja)
- vastarintatahto (motståndsvilja)
- vastarintahenki (motståndsanda, moral, englanninkielessä morale)

- taistelutahto (kampvilja)
- taisteluhenki (kampanda tai stridsanda).

Nämä ovat Törnqvistin mukaan erillisiä, mutta kuitenkin lähisukuisia käsitteitä. Törnqvist tuntuu muodostavan nämä käsitteet ikään kuin "lyömällä lukkoon" kunkin käsitteen kohdalla edellä esitetyt kolme elementtiä eli:

- kenen henkilön tai minkä ryhmän asenteesta on kysymys
- missä tilanteessa ollaan, ja
- millaisesta käyttäytymisestä tarkkaan ottaen on kysymys.

a) Yleinen puolustustahto rauhan aikana (allmän försvarsvilja i fred)

Puolustustahdosta käytetyt määritelmät, joita Törnqvist aikaisempia tutkimuksia referoiden kävi läpi (ks. edellä esitetty luettelo), viittasivat hänen mukaansa kahdenlaiseen puolustustahtoon. Ensimmäinen, eli "yleinen puolustustahto", koskee yksilön käsitystä siitä, miten oman yhteiskunnan tulee toimia mahdollisen hyökkäyksen sattuessa. Törnqvist viittaa tällöin em. määritelmäluettelon määritelmiin 1, 2 ja 5. Kyse on yksilön käsityksestä siitä, miten yhteiskunnan tulisi toimia, eli "sosiaalipsykologisesta" käsitteestä. Ei ole kyse yksilön omasta aseellisesta vastarinnasta, vaan yhteiskunnan, järjestelmän aseellisesta vastarinnasta hyökkäystapauksessa. Täten periaatteessa kaikki kansalaiset, myös ne, jotka eivät ole asekuntoisia tai asevelvollisia, voivat omata yleistä puolustustahtoa.

Yleisellä puolustustahdolla Törnqvist tarkoittaa:

"yksilön käsitystä tai tahtoa, että meidän kollektiivina, yhteiskuntana, kansakuntana pitää käyttää sotilaallisia voimavarojamme puolustaaksemme maata ulkopuolelta tulevaa sotilaallista hyökkäystä tai uhkaa vastaan"

"Med allmän försvarsvilja avser jag individens åsikt eller vilja att vi såsom kollektiv, samhälle, nation bör använda våra militära resurser för att försvara landet vid ett utifrån kommande militärt angrepp eller hot." (Törnqvist 1975, 24.)

Törnqvist (1975, 25) esittää, että yleistä puolustustahtoa voi ilmetä kolmessa tilanteessa, joita ovat rauha, sodan uhka, sota ja vieraan vallan miehitys. Törnqvist (1975, 25) toteaa, että on spesifioitava, mitä näistä tilanteista kulloinkin tarkoitetaan. Sitä yleistä puolustustahtoa, jota nimenomaan rauhan aikana mitataan, on kutsuttava "yleiseksi puolustustahdoksi rauhan aikana", allmän försvarsvilja i fred.

Sen jälkeen hän analysoi, millaista käyttäytymistä voi esiintyä noissa kolmessa tilanteessa, aloittaen rauhan ajasta. Törnqvistin mukaan rauhan ajan yleinen maanpuolustustahto voi rauhan ajan oloissa ilmetä vain yksilöiden

mielipiteinä siitä, että yhteiskunnan sotilaallisia resursseja tulee käyttää, jos maahan hyökätään. Yleinen puolustustahto muodostaa myös tärkeän elementin kansalaisten halukkuudessa hyväksyä pitkän aikavälin puolustusvalmisteluihin kuluvat resurssit. (Törnqvist 1975, 24-25.)

Sodan aikana yleinen puolustustahto merkitsee, että kansalaiset ovat sitä mieltä, että tulee jatkaa puolustautumista.

b) Henkilökohtainen puolustustahto rauhan aikana (personlig försvarsvilja i fred)

Henkilökohtaisessa puolustustahdossa on Törnqvistin (1975, 26) mukaan kyse:

”... yksilön asennoitumisesta omaan toimintaansa sodassa, eli asenne että hän osallistuu aktiivisesti sotilaalliseen maanpuolustukseen hyökkäyksen sattuessa ja että hän siksi henkilökohtaisesti aktiivisesti osallistuu tämän valmisteluihin”

”...är det alltså fråga om individens inställning till sitt eget handlande i krig, d v s attityden att han/hon vill aktivt delta i landets militära försvar vid angrepp och därför personligen aktivt deltar i förberedelserna för detta”.

Törnqvist (1975, 26) kutsuu tätä ”henkilökohtaiseksi puolustustahdoksi”, personlig försvarsvilja⁴. Tällöin hän viittaa em. määritelmäluettelon määritelmiin 3, 4 ja 5. Vain osalla kansalaisista voi ajatella olevan henkilökohtaista puolustustahtoa, ei kaikilla kansalaisilla. Henkilökohtaista puolustustahtoa voi olla lähinnä asekuntoisella, asevelvollisella väestöllä, eli niillä, jotka ovat saaneet asekoulutusta ja joilla on tarpeellinen fyysinen ja henkinen kapasiteetti. (Törnqvist 1975, 26.)⁵

Törnqvist tarkastelee myös sitä, millaiseen käyttäytymiseen henkilökohtainen puolustustahto liittyy rauhan aikana. Asevelvollisuuden yleisluontoinen hyväksyminen on yleisen puolustustahdon ilmaus. Sen sijaan rauhan ajan henkilökohtaiseen puolustustahdon liittyvistä asioista Törnqvist toteaa seuraavaa:

”I fred kan personlig försvarsvilja sägas komma till uttryck hos de män som väljer militära yrken samt hos de kvinnor och män vilka engagerar sig i de frivilliga försvarsorganisationer som i utpräglad grad verkar för att stödja det militära försvaret såsom hemvärnet, den frivilliga befälsrörelsen, lottarörelsen, bilkårsterna och liknan-

⁴ Borell (1979, 19) näyttää sekoittaneen Törnqvistin yleisen ja henkilökohtaisen puolustustahdon pahan kerran.

⁵ Voitaisiin tietenkin ajatella, että muillakin ihmisillä kun asevelvollisella väestönosalla olisi jonkinlaista henkilökohtaista puolustustahtoa.

de grupper. Att acceptera värnplikten har vi betecknat som ett uttryck för allmän försvarsvilja. Att yngre män deltar i värnpliktsutbildningen innebär att de även visar personlig försvarsvilja i starkare eller svagare grad under den tid utbildningen pågår vilket kommer till uttryck i vilken mån de positivt deltar i denna.” (Törnqvist 1975, 26-27.)

Törnqvist toteaa siis tässä, että rauhan aikana henkilökohtainen maanpuolustustahto voi ilmetä seuraavanlaisena käyttäytymisenä:

- hakeutumisena sotilasammattiin
- osallistumisena vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön (esim. lotat⁶)
- nuorilla miehillä varusmiespalveluksen suorittamiseen
- aktiivisena tai myönteisenä osallistumisena varusmiespalvelukseen

Sensijaan yleisen asevelvollisuuden ja varusmiespalveluksen yleisluontoinen hyväksyminen liittyy yleiseen maanpuolustustatoon rauhan aikana. Vasta varusmiespalveluksen henkilökohtainen suorittaminen kytkee varusmiespalveluksen henkilökohtaiseen maanpuolustustahtoon.

c) Vastarintatahto (motståndsvilja) ja vastarintahenki (motstånd-sanda)

Tarkasteltuaan eri tutkijoiden aikaisemmin esittämiä vastarintatahdon (motståndsvilja) ja vastarintahengen (motståndsanda) määritelmiä (ks. edellä esitetty määritelmäluettelo) Törnqvist (1975, 29) toteaa, että vastarintatahto on yksilöiden asenne, se esiintyy yksilön tasolla. Tällöin hän viittaa em. määritelmäluettelon määritelmiin 10, 15, 16, 17 ja 19. Vastarintahenki taas kuvaa koko yhteiskuntaa, esiintyy yhteiskunnan tasolla.

Yksilön vastarintatahto voidaan ymmärtää yksilön asenteena, tendenssinä tietynlaiseen käyttäytymiseen sodassa tai vastaavassa kriittisessä tilanteessa (Carlsson 1953, SOU/ 27). Vastarintatahto on yksilöiden, kansalaisten taipumus ja tahto osallistua eri tavoin kotirintaman tukemiseen tai puolustamiseen sodassa.

”...motståndsvilja såsom medborgarnas benägenhet och vilja att medverka i hemmafrontens försvar under krig” (Törnqvist 1975, 29, 30).

Vastarintatahto on sukua henkilökohtaiselle puolustustahdolle (vrt. esim. määritelmät 9, 16 ja 18 em. määritelmäluettelossa). Se eroaa siitä kolmessa suhteessa: sen mukaan, mistä ihmisryhmästä on kysymys, millaisesta tilanteesta on kysymys ja millaisesta käyttäytymisestä on kysymys (Törnqvist

⁶ Suomessa Lotta Svärd-järjestö lakkautettiin v. 1945, mutta Ruotsissa toiminta jatkui.

1975, 29, 30.) (Vrt. edellä tehty erittely siitä, mitkä tekijät Törnqvistin mielestä erottelevat puolustustahtoon lähikäsitteitä toisistaan.)

Ensiksi, kun henkilökohtainen puolustustahto esiintyi Törnqvistin mukaan lähinnä vain asevelvollisilla, niin vastarintatahtoa voi esiintyä koko väestöllä.

Toiseksi, vastarintatahtoa voi esiintyä vain sodan uhkan, sodan tai miehi-tyksen aikana. (Ts. tilanteessa, jolloin todella toimitaan jotakin vastustajaa "vastaan").

Kolmanneksi, vastarintatahtoa ilmentäviä käyttäytymismuotoja yksittäisten kansalaisten kohdalla ovat esimerkiksi (emt., 31-33):

- pystyä vastustamaan vihollisen psykologista sodankäyntiä ja propa-
gandaa
- kestää esimerkiksi sodan uhkan tai sotatilan synnyttämä psyykki-
nen paine, välttää pelko, apatia ja paniikki
- kestää myös fyysiset puutteet ja rasitukset
- osallistua yhteiskunnan sotaponnistuksiin esimerkiksi lahjoituksilla
tai omalla vapaaehtoisella työpanoksella
- tuntea ja ilmaista lisääntyntä lojaalisuutta yhteiskuntaa kohtaan
(esim. luottamus yhteiskunnan johdon päämääriin, luottamus maan
johtoon (förtroende för landets ledare), luottamus omiin asevoi-
miin, luottamus tiedonvälitykseen.

Vastarintahenki (motståndssanda) puolestaan kuvaa tiettyjä ominaisuuksia ryhmässä, yhteisössä tai koko yhteiskunnassa. Se merkitsee ao. ryhmän solidaarisuutta ja yksimielisyyttä. Vastarintahenkeä on sellaisella ryhmällä, yhteiskunnalla tai kansakunnalla, jonka yksilöillä on runsaasti vastarintatahtoa. (Törnqvist 1975, 34.) Törnqvist pitää vastarintahenkeä ja ruotsin kielen "moral"-käsitettä synonyymeinä. Hän mainitsee käsitteen "hemmafronts-moral".

Törnqvistin esitystä voi vielä hieman täydentää seuraavasti. Ruotsinkielen moral-sanaa vastaava eräs englanninkielinen sana tai termi on "morale", jonka sanakirjamerkitys on erään sanakirjan mukaan "the mental and emotional condition (e. g. of enthusiasm or loyalty) of an individual or group with regard to the function or task at hand". Kyseessä on siis eri sana kuin "moral", jonka merkitys monikon substantiivina morals on sanakirjan mukaan joko "standards of especially sexual conduct" tai "ethics". Suomen kielessä moral – morale-sanojen erottelua ei ole, vaan sana "moraali" voi yhteydestä riippuen pitää sisällään jomman kumman merkityksen. Suomesakin käytetään morale-sanan käännökseenä sanaa "moraali" esimerkiksi ilmaisuissa taistelumoraali tai kotirintaman moraali, joilla ei siis viitata su-
kupuolimoraaliin tai etiikkaan, joihin sana moraali kuitenkin Suomessa ylei-

sesti yhdistetään (vrt. esim. ”moraalifilosofia”). Taistelumoraalin kaltaisia ilmaisuja tapaa etenkin vanhemmassa suomenkielisessä sotia käsittelevässä kirjallisuudessa. Törnqvist viittaa myös Alexander H. Leightonin ja Samuel Stoufferin ’The American Soldier’-teoksessa esiintyvään ”morale”-käsitteen tulkintoihin. (Ks. myös Sinivuon (2006) uudempi pohdinta moraalin ja taistelumotivaation käsitteistä.)

d) Taistelutahto (kampvilja) ja taisteluhenki (stridsanda)

Siviilihenkilöiden vastarintatahtoa ja yhteisön/yhteiskunnan vastarintahenkeä vastaavat käsitteet ovat yksittäisillä sotilailla taistelutahto (kampvilja) ja kokonaisia puolustusvoimien erisuuruisia joukkoja koskien taisteluhenki (stridsanda).

Näistä ensimmäinen eli taistelutahto on ”...yksittäisen sotilaan tahtoa, taipumusta, dispositiota osallistua aseelliseen taisteluun ja toimia siinä tehokasta sotilaskäyttäytymistä säätelevien normien mukaan”.

”Kampvilja är en beteckning på den enskilda soldatens vilja, benägenhet, disposition att delta i den väpnade striden och att i den handla i enlighet med de normer som gäller för ett effektivt soldatbeteende.” (Törnqvist 1975, 41.)

Taistelutahto on siis yksittäisen sotilaan psykologinen ”ominaisuus” taistelussa. Taistelutahto muodostaa henkilökohtaisen puolustustahdon jatkeen puolustusvoimiin kuuluvilla yksilöillä, kun sotilaalliset valmistelut muuttuvat aseelliseksi taisteluksi.⁷

Henkilökohtainen puolustustahto (jota siis Törnqvistin mukaan esiintyy myös sodan aikana, personlig försvarsvilja i krig, mutta joka on eri asia kuin taistelutahto) on Törnqvistin mukaan taistelutahdon edellytys, mutta se ei aina riitä, vaan taistelutahto vaatii sotilaalta taistelussa lisäksi tiettyjä psyykkisiä ominaisuuksia. Näiden esiintymistä ei Törnqvistin mukaan voida aina etukäteen selvittää. (Törnqvist 1975, 41.)

Pohdintaa Törnqvistin käsiteanalyysistä

Törnqvistin käsiteanalyysistä voi yleisesti todeta, että oltiinpa hänen speifeistä käsitteistään (vastarintatahto, moraalit, taisteluhenki jne.) mitä mieltä tahansa, hänen käsiteanalyysinsä metodi, eli hänen luokittelunsa tekijöistä,

⁷ Tutkimuskirjallisuudessa näkee usein käytettävän käsitteitä taistelutahto ja taistelumotivaatio rinnakkaisina termeinä.

joiden avulla voidaan analysoida puolustustahdon lähikäsitteitä toisistaan, lienee edelleen käyttökelpoinen.⁸

Maanpuolustustahtoa ja sen lähikäsitteitä koskevassa keskustelussa sekoitetaan nykyäänkin jatkuvasti asioita ja käsitteitä toisiinsa, ja käsitteiden erityely Törnqvistin esittämällä yksinkertaisella tavalla (mikä ihmisryhmä – mikä tilanne – minkälaista käyttäytymistä) olisi yksi, joskaan ei tietenkään ainoa tapa selkeyttää keskustelua ainakin jonkin verran. Kompleksisten käsitteiden ollessa kyseessä on yleistä, että samalla käsitteellä tai termillä on useita eri määritelmiä, eli eri ihmiset tulkitsevat ja näkevät asian eri tavalla. Vastaavasti on yleistä, että suunnilleen samantyyppistä asiaa kuvataan keskusteluissa eri termeillä. Jos otetaan esimerkiksi sellainen käsite kuin isänmaallisuus, voidaan sille helposti keskustelussa löytää synonyymejä tai lähikäsitteitä kuten maanpuolustushenki, maanpuolustustahto, suomalaisuus, patriotismi jne. Eri henkilöt ja tahot voivat lisäksi tarkoittaa samallakin sanalla eri asioita.

1.3. Puolustustahdon operationalisointi ja mittaaminen BN:n ja sen seuraajan SPF:n tutkimussarjassa 1960-luvulta 2000-luvulle

BN:n 1960-luvun raporteissa puolustustahdon mittaamiseen käytettiin jo Carlssonin vuonna 1952 käyttämää kysymystä ”Antag att Sverige anfalles. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?” Vuoteen 1974 mennessä puolustustahdon mittausta BN:n raporteissa oli kehittynyt siten, että raportin puolustustahtoa käsittelevässä ”Försvar vid angrepp”-alaluvussa mainittiin kolme tutkimuskysymystä seuraavista aiheista:

- ”klassinen” maanpuolustustahtokysymys tai ”peruskysymys”, ”Antag att Sverige anfalles...”
- försvarsvilja inför kärnvapenhot
- försvarsplikt i krig.

Vuonna 1975 mittaustapa muuttui. Tämä perustui aikaisempien vuosien aineistojen faktorianalyysiin. Faktorianalyysit ”poimivat” BN:n kysymyspatterista yhteen seuraavat kolme muuttujaa:

---

⁸ Törnqvistin analysointitapaa voisi ehkä täydentää seuraavasti. Törnqvistin mukaan niitä tilanteita, joiden mukaan eri käsitteet voivat erota toisistaan, ovat rauha, sodan uhka, sota ja vieraan vallan miehitys. Vaikka näiden tilanteiden voi ajatella seuraavan ajallisesti toisiaan, ei Törnqvistin esityksessä kuitenkaan liene varsinaista historiallista ulottuvuutta. Voinee olettaa, että Törnqvist (1975) on esimerkiksi soata ajatellessaan ajatellut esim. 1970-luvun Ruotsia tilanteessa, jossa se joutuisi sotaan jonkin ulkovallan kanssa. Törnqvistin esitystä voisikin täydentää kysymällä ”minkä sodan aikana”, tai minkä rauhantilassa eletyn ajanjakson aikana, eli ottamalla myös historiallisen ulottuvuuden spesifimmin mukaan.

- "Antag att Sverige anfallas. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?"
- "Anser ni det riktigt att landets manliga invånare skall genomgå värnplikstjänstgöring som ett led i våra försvarsberedelser?"
- "Anser ni det riktigt att man i Sverige ålägger medborgarna att med vapen försvara landet?"

Näistä kolmesta muuttujasta muodostettiin rauhan ajan yleisen maanpuolustustahdon indeksi, "allmän försvarsvilja i fred" (Törnqvist 1975b). Kolmen kysymyksen indeksin arvo vaihteli välillä 3-9 (vastaus yksittäiseen kysymykseen kyllä = 3 pistettä, eos = 2 p, ei = 1 p). BN:n raporteissa julkaistut aikasarjat perustuivat laaditusta indeksistä huolimatta yleensä yksittäisten muuttujien prosenttijakaumiin, joita Törnqvist Beredskapsnämndin julkiselle vallalle (ja yleisölle) tarkoitetun tiedon välittämisen vuoksi piti selkeämpinä. "Peruskysymyksen" myönteiset vastaukset ovat vaihdelleet 68%:sta 84%:iin alimpien arvojen osuessa vuosille 1968-1972 (siis Tsekkoslovakian miehitykseen ja sen jälkeisiin vuosiin). (Elsässer 1987, taul. 1.3, s. 21.)

Tätä BN:n raporteissa vuodesta 1975 alkaen sovellettua puolustustahdon mittaustapaa käytettiin SPF:n raporteissa vielä esimerkiksi vuonna 1991.

"Klassinen" maanpuolustustahtokysymys (försvarsviljefråga) "Antag att Sverige anfalls. Anser Du att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?" esiintyy vielä vuonna 2006 SPF:n tutkimusraportissa (Stütz 2006).

Kuten edellä todettiin, Törnqvist (1975, 35) puhuu myös rauhan ajan henkilökohtaisesta puolustustahdosta, "den personliga försvarsviljan i fred", mainiten siihen voivan liittyä esimerkiksi seuraavia asioita:

- val av militärt yrke
- deltagande i frivilliga försvarsorganisationernas verksamhet
- deltagande i värnpliksutbildning.

Kuten edellä todettiin, Törnqvistin mukaan rauhan ajan henkilökohtainen puolustustahto ei ole sama asia kuin motståndsvilja eikä sama kuin sotilaiden taistelutahto sodassa, kampvilja. On mielenkiintoista todeta, että Törnqvist ei halunnut käyttää rauhan ajan henkilökohtaisen maanpuolustustahdon mittarina sentyyppistä kysymystä, jossa tiedustellaan vastaajan halukkuutta toimia sotilaana tai ottaa muulla tavalla itse osaa sotilaalliseen toimintaan sodan aikana. Tällä tavallahan henkilökohtaista puolustustahdoa on Suomessa pyritty mittaamaan mm. puolustusvoimien kyselyissä ja MTS:n kyselyissä. (Jos ajattelisi asiaa Törnqvistin näkökulmasta, kyse olisi siis mittauksen validiteetista.)

1.4. Ruotsin maanpuolustuksen paradigman muutos 2000-luvun vaihteessa

Ruotsin valtiopäivät päätti suuresta puolustusreformista keväällä 1999 ja keväällä 2000 (esim. Försvarsberedningen Ds 2003:34, Haldén 2001, 1). Tähän liittyy radikaaleja muutoksia, kuten invaasiouhkan ajatuksesta luopuminen ja laajennettu turvallisuuskäsite. Toisaalta liittoutumattomuus-käsite säilytetään edelleen. Näillä asioilla arvioidaan olevan vaikutuksia keskeisimpään käsitteeseen puolustus- ja turvallisuusajattelussa, nimittäin siihen, mitä voidaan ymmärtää 'Ruotsin puolustamisella' (Haldén 2001, 1).

Haldén (2001, 2) tarkoittaa ruotsalaisen turvallisuus- ja puolustuspoliittisen ajattelun paradigman muutoksella radikaalia muutosta uhkakuva-ajattelussa. Syitä paradigman muutos-nimityksen käyttöön ottoon ovat:

- poistetaan 'palveluksesta' käsitys maahan tunkeutumista koskevas-
ta yksiselitteisestä, yksiulotteisesta ja konkreettisesta uhkakuvasta
ja
- korvataan tämä moniselitteisillä, moniulotteisilla ja suurelta osalta
abstrakteilla uhkakuvilla, joiden huomattavimmat tekijät ovat epä-
varmuus, ennustamattomuus ja suuri monimutkaisuus.
- Kaikkiaan käsite Ruotsin puolustus on problematisoitava seuraavi-
en perusasioiden suhteen:
  - mitä puolustetaan ja
  - kuinka tätä puolustetaan.

Yksinkertaistaen voisi ehkä sanoa, että käsite "Ruotsi" määritellään uudelleen yksiselitteisestä konkreettisesta alueesta moniselitteisemmäksi. Siihen sisältyy myös abstrakti ja rajaton alue. Uudet uhkat ovat pikemmin epäsuoria kuin suoria. Konfliktit ovat epämääräisempiä sekä ajallisesti että alueellisesti ja puolustusvoimien ja strategioiden on tämän johdosta tultava moniulotteisemmiksi ja joustavammiksi. (Haldén 2001, 2-3.)

Haldén (2001, 3) pyrkii vastaamaan kysymyksiin, 1) miksi Ruotsin puolustusvoimien pitää osallistua kansainvälisiin panostuksiin (insatser) ja 2) miten Ruotsia puolustetaan kansainvälisillä panostuksilla. - Hän luonnehtii nykyistä tilannetta mm. seuraavasti. Yksinkertaistaen sanottuna uudet uhkat ovat yhtäältä lähinnä teknologisia luonteeltaan, kuten esim. erityyppiset täsmäaseet, jotka luovat uudentyyppistä haavoittuvuutta, ja toisaalta yhteistyön mielessä lisääntyvään kansainvälisyyteen liittyviä kehitystrendejä, jotka tuottavat uudentyyppisen haavoittuvuuden, joka taasen voi tuottaa uusia uhkia. (Haldén 2001, 5.)

Yksi abstraktin puolustettavan alueen ulottuvuuksia on taloudellinen kenttä tai 'globaali talous' (vrt. Castells 1996), toinen ulottuvuus arvojärjestelmä, 'demokraattiset arvot'. Tämä abstrakti ja rajaton alue on vuorostaan luonut uusia keskenään kytkettyjä haavoittuvuuden muotoja, koska sekä taloudelliset yhteistyömuodot että arvojärjestelmä ovat rajattomia ja siten potentiaalisesti globaaleja. (Haldén 2001, 5-6.)

Rajattomasta haavoittuvuudesta seuraa rajattomia uhkia, mikä johtaa siihen, että aiempi ero oman ja toisen välillä tai kansallisen edun/kansallisen puolustuksen ja kansainvälisen edun/kansainvälisen puolustuksen välillä haajoaa yhteisen hyväksi. Oma etu ja toisten etu yhdistyvät kolmanneksi kategoriaksi yhteinen etu tai 'yhteisön etu'. (mt.)

Försvarsberedningin raportit sisältävät Ruotsin puolustuksen suunnittelun ohella kansainvälipoliittisen turvallisuuden laaja-alaista analyysia Ruotsin näkökulmasta - esim. Säkrare grannskap - osäker värld (Ds 2003:8) ja Vårt militära försvar - vilja och vägval (DS 2003:34) (ks. yllä Ruotsin paradigma-muutos). Valaisevan, teknisesti yksityiskohtaisemman näkökulman Ruotsin puolustuksen kehittämiseen antaa Försvarsberedningin selvitys verkostopuolustuksesta ja kriisinhallinnasta (A New Structure for Enhanced Security - Network Defence, 2001:44, ks. myös Friman 2003).

1.5. Uudempia ruotsalaisia turvallisuuspoliittisiin asenteisiin ja maanpuolustustahtoon liittyviä tutkimuksia

Kuten edellä todettiin, SPF tekee edelleen vuosittaisen haastattelututkimuksen (ks. esim. Stütz 1993, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, Bennulf 2001). Muu tutkimus on vuonna 2002 osoitettu uudelle Krisberedskapsmyndighetenille (KBM). Ruotsin paradigman muutos ei kuitenkaan näytä juuri vaikuttaneen puolustustahdon tarkasteluun SPF:n Opinion-raporteissa. Bennulf (2001) on tosin ottanut raporttiin mukaan n. 20 erilaista, uuttakin uhkaa.

KBM:n tutkimuksista voidaan esimerkkeinä mainita Thomas Jordanin (2003) Är den inre säkerheten hållbar ja Marcus Abrahamssonin ja Sven Erik Magnussonin (2004) Risk- och sårbarhetsanalyser – Utgångspunkter för fortsatt arbete. Jordan on Lundin yliopiston tutkija ja Abrahamsson ja Magnusson ovat Göteborgin yliopiston tutkijoita.

Jordan näkee poliittisten ristiriitojen ja rikollisuuden olevan keskeisimpiä uhkia turvallisuudelle ja rauhalle Ruotsissa ja kehittää välineitä kestäväälle yhteiskuntakulttuurille, joka edistää rauhanomaisia ja demokraattisia keinoja ongelmien ratkaisulle. Keinoja on mm. erilaisten perspektiivien omi-

naisuuksien havaitseminen. Valmiuksia tähän kutsutaan visioiden logiikaksi (visionslogik). (Jordan 2003, 6-7.)

Abrahamsson ja Magnusson (2004, 12) pyrkivät kuvaamaan nykyistä tietopohjaa riski- ja haavoittuvuusanalyysille ja metodiikkaa, jota kansallisesti ja kansainvälisesti käytetään näiden analyysien tuottamiseen. Tutkimus vaiuttaa varsin alustavalta.

Ruotsin ja jossain määrin Norjan⁹ perusteelliset uhkakuvien muutokset/uudelleen kirjaamiset antoivat tämän tutkimuksen tekijöille aihetta olettaa, että myös maanpuolustustahdon mittaamiseen ja empiirisiin mittauksiin voisi Ruotsissa tulla huomattaviakin muutoksia.

Luottamusta koskevia empiirisiä mittauksia

Käsillä olevassa raportissa tehtävänä ei ole pohtia viranomaisien toimenpiteitä kansalaisten joutuessa ns. uusien uhkien vaikutuspiiriin, vaan tarkastella sitä, millaisia asioita Ruotsissa nyt tutkitaan siinä, missä ennen tutkitiin lähinnä puolustustahtoa

Kuten edellä jo viitattiin, tämän raportin laatijoiden alustava havainto on, että SPF:n tavassa mitata puolustustahtoa ei sisällön, substanssin, osalta ole havaittavissa muutoksia "Opinion"-raporttien perusteella (Stütz 2006). Mittauksen eräänä kohteena on siis edelleen kansalaisten yleinen puolustustahto (försvarsvilja) rauhan aikana.¹⁰

Tästä huolimatta tutkimusten suuntaamisessa on tapahtunut muutos, josta Mats Ekdahl kirjoittaa seuraavasti:

"Allt eftersom det försvars- och säkerhetspolitiska läget i vår omvärld förändrats har också SPF:s forskningsinriktning förändrats. Försvarsviljan i samhället ses nu inte primärt som knutet till väpnat försvar utan snarare som graden av tilltro till samhällsordningen.

9 Lähde: Norjan sotilasattasea eversti Ivar Viddalin esitelmä Norjan puolustuksesta 4.11.03 Tykistömuseolla Hämeenlinnassa ja hänen jakamansa Norwegian Defence Review - Status of Norwegian Defence 2003. Norjalla ei katsota olevan ylipäätään invaasiouhkaa, minkä johdosta Norjan maavoimia on rajusti supistettu, mutta ilmavoimia ylläpidetään ja laivastoa kehitetään.

10 Leimun vieraillessa tähän tutkimukseen liittyen SPF:n entisen tutkimuspäällikön, nyttemmin konsultti Göran Stützin luona toukokuussa 2004, Stütz antoi muutaman tuoreen julkaisun, joiden esipuheista on luettavissa – ehkä sekä riveillä että etenkin rivien välistä - nykyisiä tutkimuslinjauksia. Kuitenkin tri Göran Stütz sähköpostissaan Leimulle 3.11.2003 toteaa, ettei puolustustahtokäsitteellä nykyään ole paljonkaan käyttöä ja että se pitäisi korvata käsitteellä, joka lähemmin liittyy asennoitumiseen ja luottamukseen ym. demokraattiseen yhteiskuntaan. Hän ei tuntenut teoreettisesti puolustustahtoa (viime aikoina) käsitteitä, mutta ohjasi tämän raportin tekijöitä Försvarshögskolanin professori Gunnar Artéuksen puoleen. (Professori Artéus ilmoitti kuitenkin, että hän on luopunut puolustustahdon tutkimisesta.) Stütz korosti lisäksi, ettei puolustustahdon tutkiminen enää kuulu SPF:n tehtäviin – vain vuotuisen Opinion-raportin laatiminen, joka kuitenkin sisältää myös puolustustahdon mittaamisen. Mainittakoon, että tämä ilmeisesti liittyy siihen, että muut tutkimustehtävät on 2002 annettu uudelle elimelle, Krisberedskapsmyndighetenille (KBM) (vrt. Tubin 2003).

SPFs intresse har därför riktats mot företeelser i samhället som på olika sätt kan vidmakthålla eller undergräva medborgarnas förtroende för och tillit till samhällsordningen, landets ledning, samhällsorganen och massmedierna.” (Ote SPF:n pääjohtajan Mats Ekdahlin esipuheesta julkaisuun Österman 2004, 7.)

Korostettaessa kansalaisten luottamusta yhteiskuntajärjestykseen, maan johtoon, yhteiskuntaelimiin ja joukkotiedotusvälineisiin palataan samalla teemoihin, joita toisaalta SPF ja sen edeltäjä BN, toisaalta jossain määrin myös MTS ja sen edeltäjä HMS ovat toistuvasti tutkineet. Tällöin ollaan myös tekemisissä tekijöiden kanssa, jotka liittyvät viranomaisten mahdollisuuteen vaikuttaa kriisitilanteessa kansalaisten käsityksiin. Olematta tarkemmin selvillä Krisberedskapsmyndighetenin tehtävistä sen nimi ja SPF:n säilyttäminen ‘tynkänä’ saattavat (?) viitata siihen suuntaan, että Ruotsin viranomaiset ovat varanneet itselleen mahdollisuuden vaikuttaa kansalaistensa käsityksiin uuden tyyppisten uhkien mahdollisesti realisoituessa (vrt. KBM:n tehtävien esittely osoitteessa www.krisberedskapsmyndigheten.se).

Se ilmiö, jota nykyään kutsutaan sosiaaliseksi pääomaksi ja johon käsite ”luottamus” kuuluu keskeisenä osana, on tunnettu jo kauan. Empiirisissä tutkimuksissa sitä, mitä nykyään saatettaisiin kutsua sosiaaliseksi pääomaksi, on ehkä aikaisemmin kutsuttu luottamukseksi. – Tältä pohjalta aikaisempia ruotsalaisia BN:n tutkimuksia voidaan tarkastella myös siten, että otetaan huomioon esimerkiksi tutkimuksissa usein tutkimuskohteena esiintynyt luottamus joukkotiedotusvälineisiin ja eräisiin muihin asioihin. (Sama koskee soveltaen myös MTS:n tutkimuksia.) Joukkotiedotus on ollut BN:n tutkimusten keskeisiä aihepiirejä. Kurt Törnqvist ja Ingemar Staaf (1980, 15-21) luokittelivat BN:n vuosina 1955-1980 julkaisemat raportit pääluokittain seuraavasti:

1. Mielipidetutkimukset

2. Joukkotiedotustutkimukset

2.1. Yleistä (1 julkaisu)

2.2. Joukkotiedotusvälineiden luotettavuus (5 julkaisua)

2.3. Gatekeeper-tutkimukset (8 julkaisua)

2.4. Tiedonvälitys ja sisällönanalyysi (4 julkaisua)

2.5. Tiedonvälitys ja informaatio kriisitilanteissa (8 julkaisua)

2.6. Informaatiotutkimus (1 julkaisu)

3. Propagandatutkimukset

4. Psykologisen sodankäynnin tutkimukset

5. Psykologisen puolustuksen tutkimukset

27 raporttia kaikkiaan 100 raportista on siis sijoitettu joukkotiedotustutkimuksiin, mutta tarkasteltaessa muitakin tutkimuskategorioita, esim. "Paikalliset tutkimukset" (15 julkaisua) ja "Mielipiteenmuodostus" (8 julkaisua), osa näihinkin luokitelluista raporteista liittyy joukkotiedotustutkimukseen.

Vain BN:n tai sen seuraajan SPF:n omia raportteja seuraamalla saa kuitenkin tuskin riittävää kuvaa sosiaalisesta pääomasta, sen kehityksestä ja tutkimuksesta Ruotsissa. Nämä valtion elimet ovat nimittäin myös tukeneet joukkoa yliopisto- ja korkeakoulututkimuksia ja niiden palveluksessa on ollut tutkijoita, jotka sittemmin ovat siirtyneet yliopistoihin tai muihin valtion laitoksiin. Seuraavaksi siirrytään tutkimuksiin, jotka on tehty joko kiinteämässä tai löyhemmässä yhteistyössä SPF:n kanssa ja joissa myös puolustuskysymykset ovat mukana – ei kuitenkaan yleensä puolustustahto.

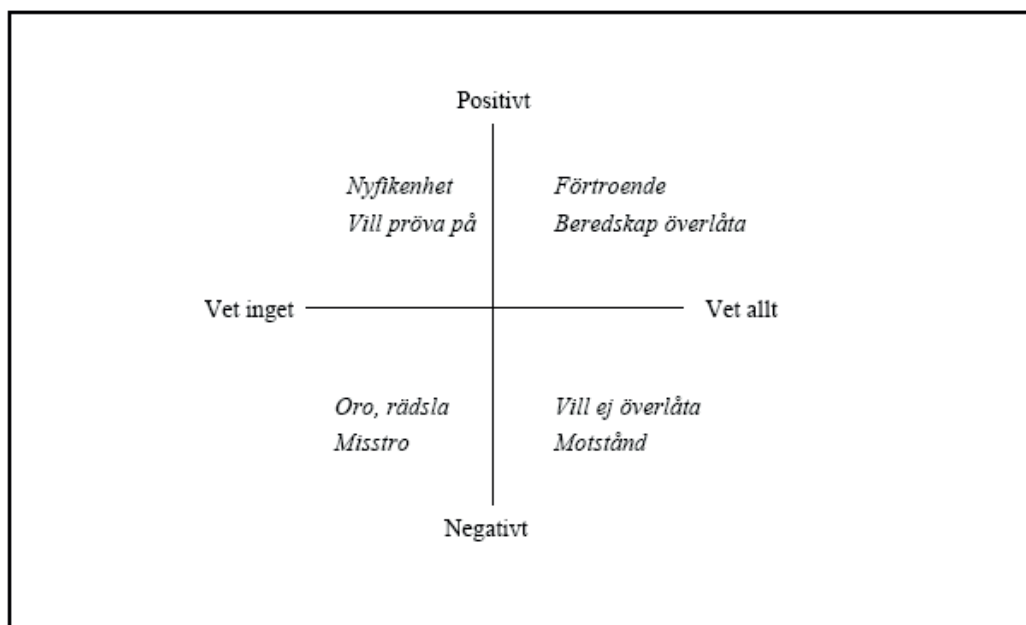
Österman (1999) kuvailee SPF:n julkaisemassa raportissa laajempaa luottamuksen (förtroende) mittaamiseen pyrkivää tutkimushanketta, josta ao. raportti muodostaa osan.

Hän esittää tutkimuksensa lyhyessä johdannossa luottamus-käsitteen (förtroende) yleispiirteitä viitaten mm. Rothsteiniin ja Putnamiin. Luottamuksella on useita komponentteja, jotka vaihtelevat tilanteesta toiseen. Rothstein korostaa käsitettä "luottaa" ("lita på"), mikä ei kuitenkaan kata luottamusta kaikissa yhteyksissä. Esim. luottaminen (tillit) siihen, että henkilö tosiaan tekee niin kuin hän sanoo, ei ole samaa kuin luottamus (förtroende). Saatetaan esimerkiksi muodostua heikosti toimiva sosiaalinen rakenne, jos voimme luottaa vain siihen, että toiset tekevät jotain erittäin epätoivottua. Arkielessä termi luottamus liitetään kuitenkin myönteisiin assosiaatioihin.

Erityisnäkökulman luottamukseen antaa termi luovuttaminen toiselle (överlåtelse). Käsitteellä luovuttaa toiselle on paljon samoja komponentteja kuin luottamuksella. Mutta luovuttamisen osalta näemme selkeästi tilanteen ja luovuttamistaipumuksen välisen 'vuorovaikutuksen'. Jos olemme kuolemanvaarassa, asetetaan luottamukselle erittäin korkeita vaatimuksia, jotta noudattaisimme jonkun ohjeita. - Luottamus riippuu siis tilanteesta, ilmiön 'läheisyydestä' ja tiedoistamme siitä. "Läheisyydellä" tai "etäisyydellä" ei tarkoiteta vain maantieteellistä etäisyyttä. Läheisyys on keskeistä mielikuvissa ja tunnepitoisissa kokemuksissa. (Österman 1999.) Östermanin (2004, 11) mukaan vuorovaikutus ihmisiin kohdistuvan luottamuksen kokemisen ja tehtävien toisille (yrityksille, viranomaisille) luovuttamisen valmiuden välillä, ja toisaalta ne ehdot, jotka vaikuttavat luottamukseen/luovuttamistahoon, ovat FIS:n (Forskningsgruppen för Informations- och Samhällsstudier) ja SPF:n vuosina 1997-1998 alkaneen tutkimushankkeen pääkohteita.

Österman pyrkii kuvaamaan käsitteiden ryhmittelyä kuviolla 1. Käsite-esimerkit ovat kuviossa ulottuvuuksilla ilmiötä koskeva tieto / ilmiön ennustettavuus sekä ilmiön arviointi positiiviseksi tai negatiiviseksi. Tekijä pyrkii tässä vain luottamus-käsitteen teoreettisten komponenttien alustavaan tarkasteluun.

(Österman 1999, 7.) Kuvion mukaan henkilöt, jotka tietävät paljon jostain instituutiosta (esimerkiksi puolustusvoimista) ja suhtautuvat ao. instituutioon myönteisesti, ovat valmiimpia luovuttamaan sille toimintavaltaa.¹¹

Kuvio 1. Mielikuvamaailman suhde tiettyyn ilmiöön. (Lähde: Österman 1999, kuvio 1, s. 7.)

Empiirisen väestöön kohdistuvat luottamusta (förtroende) kartoittavat mittaukset aloitettiin syyskuussa 1997 ja niitä on asteittain jatkettu Kajsa-mittausvälineen puitteissa, jossa kysymyksiä asetetaan postikyselyissä noin 40 satunnaisotokselle vuosittain. Tähän mennessä alan tutkimuslaitokset ovat yleensä toteuttaneet ehkä 1-2 vastaavaa kyselyä vuodessa. Vastaajat edustavat Ruotsin väestöä ikäluokissa 16-79. Menetelmä mahdollistaa sen, että tuloksia voidaan erittäin vapaasti koota eri jaksoilta (vuosi tai useita vuosia) sekä sen, että kysymyssisältöä voidaan laajentaa ja sovittaa uusiin tuloksiin sitä mukaa kun niitä saadaan jatkuviissa mittauksissa. (Österman 1999, 7.)

Vastausjakaumien erojen ollessa huomattavia luottamuksen yhteydet muihin asenteisiin ja kysymyksiin ovat yleensä vähemmän kysymysten sanamuotojen muotoiluvalioiden vaikutuksen alaisia. Yhteysmallien erityispiirteet yleensä säilyvät kysymysten muotoilusta riippumatta ja siten Torsten Österman painottaa raportissaan yhteysmalleja. Eli Österman (1999, 13) luottaa

¹¹ Verrattaessa laajapohjaista yleistä asevelvollisuutta reservin joukkoihin ja toisaalta pienehköä ammattiarmeijaa, on väestö jälkimmäisessä tilanteessa ikäänkuin luovuttanut suuren osan kriisiajan toiminnasta ja sen kontrollista pois itseltään (överbärläse). Tällöinkin lienee tärkeää, että väestö luottaa (förtroende, tillit) eri instituutioihin, kuten maan johtoon ja puolustusvoimiin. Östermanin kuvion mukaan luottamus esimerkiksi puolustusvoimiin olisi sitä suurempaa, mitä enemmän ihmiset tietävät puolustusvoimista ja mitä myönteisemmin he affektiivisessä mielessä suhtautuvat siihen.

monien tutkijoiden tavoin kysymysten sanamuodoista riippumattomiin muuttujien korrelaatioihin. Sudman ym. (1996, 8, vrt. Leimu 2004a) mukaan tämä oletus ei päde (form resistant correlations assumption does not hold).

Östermanin tutkimusryhmä valitsi yhteyksien empiirisiin analyyseihin indeksien (summamuuttujien) asemesta muissakin tutkimuksissa käytetyn indikaattorin, jonka on tarkoitus mitata jonkinlaista yleistä taipumusta luottamukseen. Indikaattori löytyy World Value Studyssa, jossa useita sen muotoja on kokeiltu. Joitakin näistä on mainittu Östermanin tutkimuksessa taulukossa 1 (Österman 1999, 14) vastausfrekvensseineen. Ao. raportissa Österman käyttää yhteyksien kuvaamisessa seuraavaa kysymystä: "Katsotko, että yleensä voi luottaa useimpiin ihmisiin, vai eikö voi olla riittävän varovainen kontaktissa muihin ihmisiin?" (Myönteisiä vastauksia 67%, vastaajia yhteensä 2800).

Östermanin (2004) seuraavan raportin tarkoituksiin kuului yrittää löytää "avainindikaattoreita" yleisen luottamuksen ilmapiirille. Näillä tarkoitetaan muutamia keskeisiä surveykysymyksiä, joita voidaan käyttää kyselyissä pitkän kysymyssarjan asemasta. (Österman 2004, 10.)

Suoritetuissa mittauksissa on käytetty sekä avainindikaattoreita että suurempaa kysymyspatteria. Jotta saataisiin tarkempia tietoja asenteista, on Östermanin mukaan välttämätöntä sekä tarkastella poikkileikkaustietoja että vaihtelua ajassa. Pitemmän ajan vaihtelua on seurattava mittausten sarjalla tai jatkuvalla mittauksella. Eli mittausten on katettava pidempi periodi, mutta myös oltava mahdollisimman tiheitä ja lähellä toisiaan. Syy-yhteyksiä voi esiintyä, kun esim. jotkut relevantit asiat lyhytaikaisesti muuttuvat ja jättävät samalla jälkiä vaikutuksina luottamukseen. Muutosten syitä voi olla mahdotonta löytää jälkikäteen ilman ko. mittaustapaa. (Österman 2004, 10, alav. 2, s. 10.)¹²

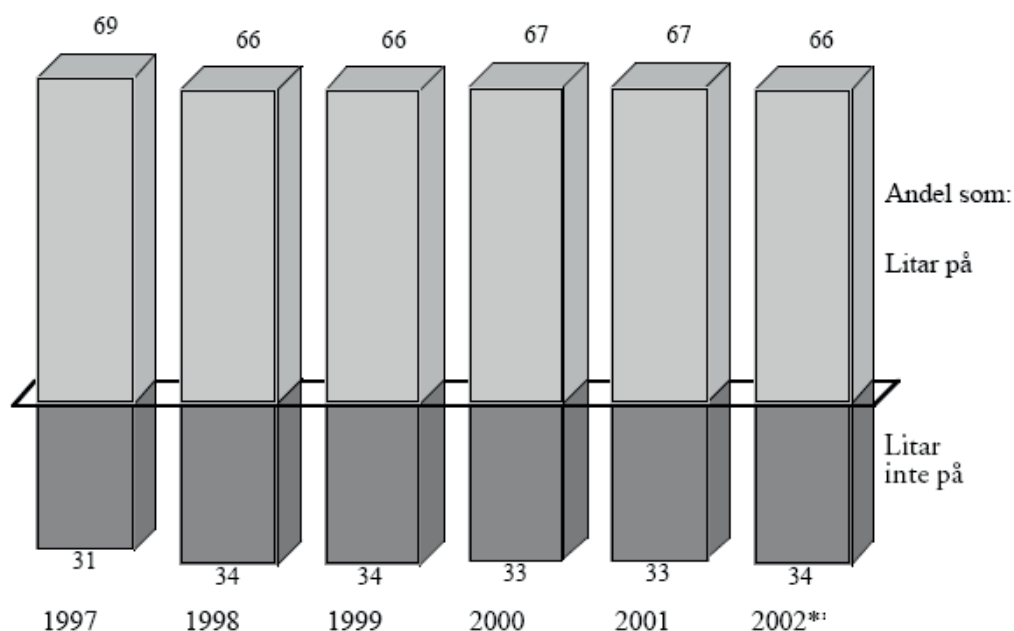
Yksi vuonna 1997 aloitettujen luottamusta kartoittavien jatkuvien mittausten päätavoitteita on selvittää, miten tapahtumat ympäröivässä maailmassa vaikuttavat siihen, miten luottamuksen komponentit ovat yhteydessä toisiinsa (avainindikaattorien kehitys) ja miten ne vaikuttavat yleiseen luottamukseen. Terrorihyökkäykset 11.9.2001 ja niiden jälkeiset tapahtumat tarjosivat mahdollisuuden tutkia odottamattomien merkittävien tapahtumien vaikutuksia. (Österman 2004, 11.)

Seuraavassa esitetään muutamia empiirisiä mittaustuloksia seuraavia aiheita koskevista ruotsalaisista mittauksista:

- luottamus tavattuihin ihmisiin
- luottamus instituutioihin (2 kysymystä)

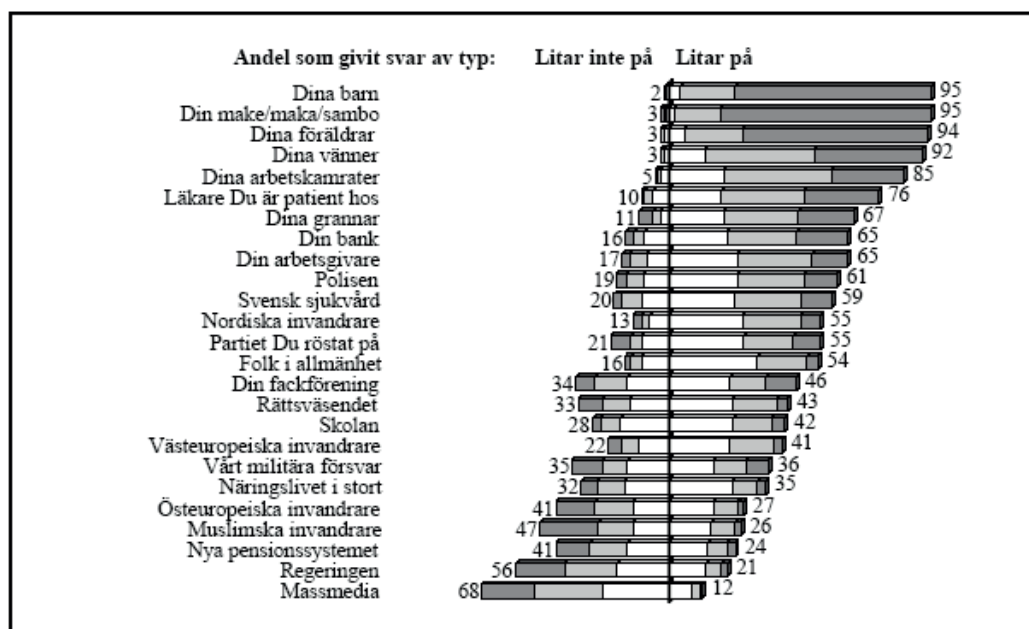
¹² Esimerkiksi jos kysely tehdään vain vuoden lopussa, voi sen tuloksista olla melko mahdotonta jäljittää jonkin helmikuussa sattuneen yksittäisen tapahtuman spesifiä vaikutusta.

Luottamus tavattuihin ihmisiin. Kuviossa 2 käytetään luottamuksen standardikysymystä (Österman 1999 yllä ja Österman 2004, Kuvio 1 selitykset). Myönteisten vastausten osuus vaihtelee 66-69% ja kielteisten 31-34%. Vakaisten vuosikeskiarvojen taustalla on vaihtelua kuukaudesta kuukauteen tai vuosineljänneksestä toiseen. Vuonna 2001 oli kuitenkin odotettua vähemmän vaihtelua. (Österman 2004, 15-16.)

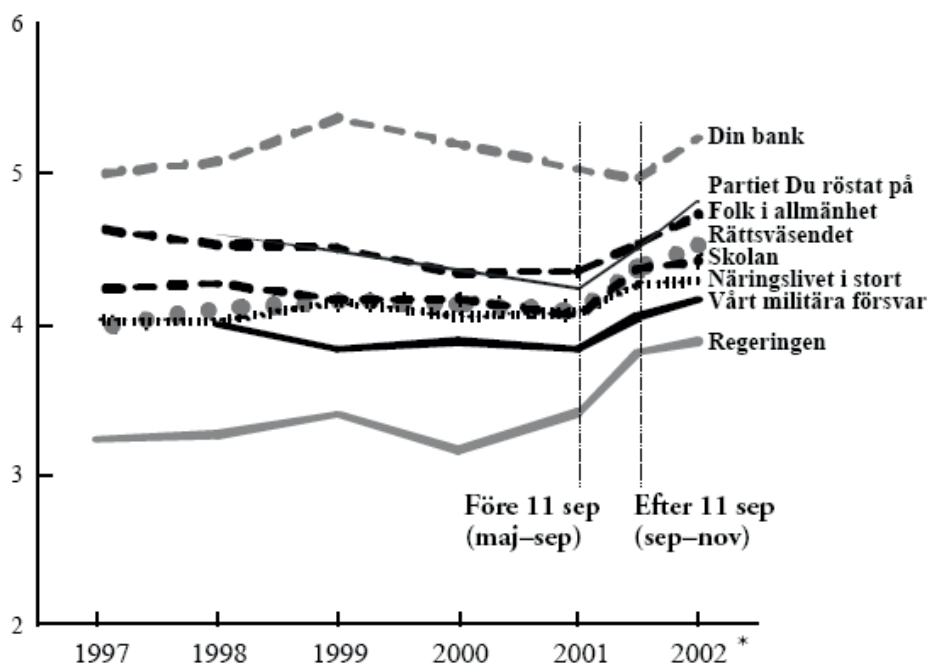

Kuvio 2. Niiden vastaajien osuus, jotka ilmoittavat voivansa luottaa ihmisiin tai eivät voi luottaa ihmisiin syyskuusta 1997 toukokuuhun 2002. (Lähde: Österman 2004, kuvio 1, s. 15.)

Luottamus instituutioihin. Lähiomaisiin luotetaan eniten (Kuvio 3). Primääriryhmästä etäännyttäessä tullaan etäisempiin ja abstraktimpiin asioihin (esim. oikeuslaitos, joukkotiedotusvälineet). Myös sotilaallinen puolustus on pylväikön loppupäässä (36% luottaa, 35% ei). (Asteikon keskiosa poistettu, n=900-1900.) (Österman 1999, 9.)

Kuvio 3. Luottamuskokemus ”Mihin seuraavista luotat?” (Lähde: Österman 1999, 9.)

Kuvio 4. Luotatko vai etkö luota 1997-2002 (kysyttyjä ilmiöitä: pankkisi, äänestämäsi puolue, oikeuslaitos, koulu, elinkeinoelämä yleensä, sotilaallinen puolustuksemme, hallitus). (Lähde: Österman 2004, Kuvio 6, s. 21.)

Kysymyksiä asennoitumisesta Ruotsin puolustukseen

SPF:ään assosioituneet tai laitoksen tukemat tutkijat, kuten Österman, ovat siis ottaneet esille maanpuolustukseen liittyviä asioita, mutta eivät esitellyissä raporteissa ole kuitenkaan (enää) tarkastelleet nimenomaan puolustustahtoa (ainakaan tällä nimellä) kuten SPF:n omissa Opinion-mittauksissa. Esimerkkinä ”varsinaisten” maanpuolustusasioiden kartoittamisesta näissäkin tutkimuksissa voidaan ottaa seuraava Östermanin esittämä taulukko.

Taulukko 1. Käsityksiä suunnitelluista leikkauksista puolustuksessa (%). (Lähde: Österman 2004, taul. 2, s. 36.)

	1995	2000	2001
Negativa	32	39	38
Positiva	40	33	28
Neutraa/vet ej	29	28	34
n	910	2167	1687

2. MAANPUOLUSTUSTAHDON MITTAUSPERINNE JA MITTAUSTAPOJA SUOMESSA

2.1. Jaakko Valtasen tutkimus maanpuolustustahdosta

Maanpuolustustahdon nykyaikaisen empiirisen tutkimuksen aloitti Suomessa Jaakko Valtanen (1954) Sotakorkeakoulun diplomityöllään ”Maanpuolustushengen (-tahdon) kehittämisen ja ylläpitämisen edellytykset ja mahdollisuudet erityisesti nuorison keskuudessa.” Tutkimuksessa kiinnittää huomiota jo sen tutkimusmenetelmä, otoksiin perustuvat haastattelut tai kyselyt, jotka myöhemmin yleistyivät, mutta olivat tiedonkeräämismenetelminä tuona aikana vielä varsin uusia Suomessa. Puolustusvoimien piirissä niitä ei oltu vielä käytetty lähes ollenkaan.

Suomen Gallup suoritti Valtasen toimeksiannosta mielipidetutkimuksen, jossa haastateltiin 374 kiintiöpöiminnalla eri puolilta Suomea valittua 17-45 -vuotiasta miestä. Haastatteluissa kysyttiin vastaajien käsityksiä maan itsenäisyydestä, yhteiskuntajärjestelmästä ja poliittisesta ja sotilaallisesta johdosta. Valtanen täydensi haastatteluaineistoa joillakin muilla Suomen Gallupin haastattelututkimuksilla, joista keskeisin oli ”mielipidetutkimus

X", joka suoritettiin salaisena. (Valtanen 1954, 5, vrt. Liite 2; Rainio 2002, 43, 46-47.)¹³

Valtanen kiinnitti maanpuolustushengen ja -tahdon käsitteet suomalaiseen aateperintöön (J.V. Snellman). Valtanen tulkitsi, että pysyvän arvon kansallisuustietoisuus saa siitä, että se kykenee kehittymään ajan mukana. Kansallisuustietoisuuteen läheisesti kytkeytyvä isänmaallisuus ei siis ollut muuttumaton kokonaisuus. Uudemmassa ajattelusta Valtanen otti esimerkiksi Ruotsin psykologisen maanpuolustuksen komitean maanpuolustushengelle antaman tulkinnan, joka oli "täysin vapaa tunteeseen vetoavista tekijöistä..." (Rainio 2002, 44-45.)

Ideologisen sodan oloissa oli Valtasen mukaan muotoiltava uusi ajan haasteisiin vastaava maanpuolustushenki, ts. suomalaisiin tekijöihin perustuva ideologia. Maanpuolustushenki liittyy syvällisesti olemassa olevan yhteiskuntajärjestyksen säilyttämispyrkimyksiin ja siksi aiheen käsittely sai myös poliittista väriä. Mutta Valtasen tulkinnoissa ei Rainion mukaan esiinny varsinaisia antikommunistisia vivahteita, vaikka SKDL on tutkimuksessa "ongelma". Rainion mukaan antikommunististen painotusten välttämiseen liittyy Valtasen pyrkimys alusta lähtien erottaa toisistaan käsitteet maanpuolustushenki ja isänmaallisuus. Vastuuta kansaa yhdistävän "suomalaisen ideologian" löytämisestä hän työntää varsinkin valtiovallalle, jonka velvollisuuksiin maanpuolustushengestä huolehtiminen ideologisen sodan aikakaudella kuuluu. (Valtanen 1954, 2-5, 15; Rainio 2002, 46, 47, 49.)

Haastatteluaineistossa oli kaksi vastaajia poikkeuksellisen laajasti yhdistävää piirrettä: vastaajat arvostivat suomalaisen demokratian eduista eniten vapautta. Demokratian heikkoutena SKDL:ää myöten korostui "kaikilla yhteiskunnan tasoilla esiintyvä eripura, kansan hajanaisuus ja puoluepeli". (Rainio 2002, 49.)

Yhteenvetona tutkimuksen tuloksista maanpuolustushengen perustekijöiden osalta Valtanen (1954, 128-129, vrt. Rainio 2002, 51-52) esittää seuraavaa:

- "1. Kansalaisten solidaarisuus voimassa olevaa yhteiskuntajärjestystä kohtaan on verrattain hyvä. Eri mielipideryhmistä voimakkaan poikkeuksen tekee ns. SKDL-aines.

¹³ Antti Eskolan (1962) työssä tulkittiin uudelleen Jaakko Valtasen aineistoa (Rainio 2002, 120). – Aineistojen tarkastelu vaatii yksityiskohtien tarkkaa huomioon ottamista. Valtanen (1954, liite 2, s. 5) ilmoittaa työnsä liitteessä suoritettujen haastattelujen määräksi 320. Kansi ja Kärkkäinen (1969, 16) ilmoittavat Valtasen aineiston kooksi n = 548. Valtasen (1954, Liite 2, s. 3) työstä ilmenee, että kaupungeissa asujien runsaslukuisuuden vuoksi sampling-suhde tehtiin asutuskeskuksissa puolta suuremmaksi kuin maaseudulla. Tuloksia laskettaessa sampling-suhde korjattiin antamalla maaseudun aineistolle paino 2, mikä tapahtui toisintamalla maaseudun tilastokortit. Vastaava korjaus tehtiin myös 1964 aineistossa (Leimu 1972a).

2. Materialistinen ajattelu on niin yleistynyt, että suurin osa kansasta ei ymmärrä maan riippumattomuuden merkitystä taloudellisia etuja tärkeämpänä. Erityisen valitettavaa on maatalousväestön nopeasti muuttunut asenne.
3. Yhteenkuuluvuuden tunne eri kansalaispiirien kesken on heikko. Yleinen kyllästyminen riitoihin antaa kuitenkin edullisen lähtökohdan.
4. Luottamus maan johtoon on heikohko, eikä sen harjoittamaa ulkopoliittikkaa täydestä sydäimestä hyväksytä. Solmitun ystävyys- ja avunantosopimuksen luonnetta ja merkitystä ei myöskään näytä ymmärrettävän.
5. Suomen kansa ei ole huolestunut tulevaisuudestaan. Sodan pelkoa ei juuri ole. Sellaisen sodan seurauksia, johon saatetaan joutua valmistautumatta, ei ymmärretä eikä sotilaallista valmistautumista osata pitää tarpeellisena. Erityisen omituiseen valoon joutuu tämä kansan asenne sen tähden, että lähes yksimielisesti ollaan toisaalta sitä mieltä, että maalla ei ole mitään poliittisia tai sotilaallisia mahdollisuuksia säilyä sodan ulkopuolella tai selviytyä kriisitilanteesta.”

Valtasen diplomityö ei valmistuttuaan tullut julkiseksi, joten sen tulokset jäivät ainoastaan puolustusvoimien tietoon. Vuonna 1960 Valtasesta tuli valtioneuvoston perustaman henkisen maanpuolustuksen komitean sihteeri. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta julkaisi komiten mietinnön ensimmäisen osan ”Henkisen maanpuolustuksemme perustekijät, sen kokonaistavoitteet ja eri alojen tehtävät sekä johto- ja suorituselimet rauhan ja sodan aikana.”¹⁴

Mietinnössä kuuluu vahvasti Valtasen ääni, ja osittain sitä voidaan pitää hänen diplomityönsä ”siviiliversiona”. Komitea esitteli Valtasen kynän kautta silloisen näkemyksen isänmaallisuudesta seuraavasti (mt. s. 19):

”Komitean käsityksen mukaan kansallistietoisuuden ja isänmaallisuuden arvo ei ole pienentynyt, mutta on kuitenkin todettava, että samalla kun sen merkityksen ymmärtäminen on laajentunut ja syventynyt, sen esiintymismuodot ovat saaneet vähemmän näkyviä ilmaisuja. Se on antanut aihetta väitteisiin siitä, että isänmaallisuutta ei enää pidettäisi yhtä suuressa arvossa kuin aikaisemmin. Kansainvälisyyden korostaminen onkin monesti saanut voimakkaampia ilmaisumuotoja kuin kansallistietoisuuden korostaminen. Voimakkaan kansallistietoisuuden ja samalla kuitenkin rakentavan kansainvälisyyden ylläpitäminen ja kehittäminen keskenään oikeassa suhteessa onkin eräs muotojaan etsivä kysymys.

---

¹⁴ Henkisen Maanpuolustuksen Komitea, Helsinki 9.3.1962. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja N:o 1. Mikkeli 1964.)

Lyhyenä, joskin ehkä hiukan pelkistettynä, yhteenvetona todettakoon, että eräinä olennaisimpina aikakautemme olosuhteiden henkisinä erityiskysymyksinä voidaan pitää yksilön sosiaalisen sopeutumisen ja hänen maailman- ja elämänkatsomuksensa ongelmia, kärjistyneiden yhteiskunnallisten erimielisyyksien ongelmaa sekä kansallistietoisuuden ilmaisumuotojen heikkenemisen ongelmaa.”

Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitos julkaisi Valtasen työn näköispainoksena kun 50 vuotta oli kulunut sen valmistumisesta.¹⁵ Valmistuttuaan työ oli pitkään ”punaleimainen” eli ainoastaan puolustusvoimien viranomaiskäytössä eikä tullut laajemmin tunnetuksi. Tässä uudessa julkaisussa on Valtasen oma esipuhe, joka perustui hänen julkistamistilaisuudessa pitämänsä esitelmään. Samassa teoksessa professori Antti Eskola arvioi Valtasen tutkimusta, ja lisäksi julkistettiin Valtasen käyttämiin kysymyksiin perustuvan 50 vuotta myöhemmin toistetun mielipidetutkimuksen tulokset.

Esipuheessaan Valtanen kirjoittaa työnsä taustoista, ja mainitsee tutustuneensa vuonna 1950 myös Moral Re-Armament -nimiseen liikkeeseen. Vaikka tämä uskonnollisia arvoja ja länsimaista demokratiaa tärkeinä pitänyt liike ei sinänsä mitenkään liittynyt asevoimiin, toimi siinä myös nuoria ruotsalaisia, tanskalaisia ja amerikkalaisia upseereita. Liikkeen piirissä esitettiin ajatuksia asevelvollisuuden käyttämisestä nuorten miesten kasvattamisessa demokratiaan. Asia koettiin Valtasen mukaan tärkeäksi, sillä koko Länsi-Eurooppa poti ”demokratiavajetta” (lainausmerkit hänen) sotia edeltäneen ajan diktatuuriin ja toisen maailmansodan aatteellisten katastrofien jäljiltä. Valtanen kirjoittaa myös siitä, kuinka varovaisesti hänen oli tekstinsä kirjoitettava silloisissa olosuhteissa eikä Neuvostoliittoa voinut käsitellä kielteisessä valossa. Varovaisuudesta huolimatta työ joutui rajoitettuun jakeluun.

Antti Eskola rinnastaa Valtasen diplomityön samoihin aikoihin valmistuneeseen Mauno Koiviston väitöskirjaan (Eskola, teoksessa Huhtinen & Sinkko 2004, 14). Molemmat tutkimukset ovat Eskolan mukaan ilmentymiä sodan jälkeen nousseesta kiinnostuksesta sosiaalipsykologisiin kysymyksiin. Niiden taustalla taas oli alkuun päässyt elintason nousu ja myös orastavat kansalaisvapaudet, vaikka ulkopoliitikassa ei päästykään irti Neuvostoliiton ohjauksesta. Eskola itse sai käyttöönsä Valtasen tutkimusta varten kerätyn aineiston ja analysoi sitä pidemmälle yhteiskuntatieteen menetelmin käyttäen mm. faktorianalyysia. Eskolan tuloksen ja tulkinnan mukaan tuolloisessa voimakkaan poliittisen kahtiajaon Suomessa puolustusvoimiin saatettiin suhtautua myönteisesti mikäli voitiin luottaa siihen, että ne pysyvät erossa poliittisesta toiminnasta ja vaikuttamisesta.

---

¹⁵ Huhtinen, A., Sinkko, R. (toim.) (2004): Maanpuolustustahto tutkimuskohteena – Kylmästä sodasta informaatiotasotaan. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen Laitos, Julkaisusarja 2 artikkelikokoelmat 12, Helsinki.

Valtasen ajattelun vaikutus voidaan nyt jälkikäteen arvioida suureksi. Komiteamietinnön mukaan (HMS 1964, 182) ”Maanpuolustuksemme perusta on ajatuksessa: EI KETÄÄN VASTAAN, MUTTA KAIKKI SUOMEN PUOLESTA”. Tämän päivän NATO-keskustelusta mm. on helppo huomata, että kansalaisten puolueettomuusajattelu on edelleen tiukassa ja jopa saattaa vaikuttaa suhtautumiseen nykyajan muuttuneen kansainvälisen tilanteen luomiin organisaatioihin. Vuosikymmeniä jatkunut puolueettomuudesta puhuminen ei hevillä unohdu kansalaisten mielistä. Valtasen ajatusta voidaan pitää tähänkin päivään hyvin sopivana siltäkin kannalta, että uskottavan maanpuolustuskäytön ylläpitämiseksi ei tarvita mitään akuuttia uhkakuvaa.

Henkisen Maanpuolustuksen Suunnittelukunnan seuraaja on Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta (MTS)¹⁶, joka perustettiin 1976 pysyväksi parlamentaariseksi komiteaksi. Sitä hoitaa puolustusministeriössä toimiva sihteeristö. Valtanen oli sen jäsenenä vuosina 1976-1981. MTS teettää nykyisin vuosittain maanpuolustukseen ja maanpuolustustahtoon liittyviä mielipidekyselyitä. Niissä perinteisesti käytetty maanpuolustustahtokysymys kuuluu seuraavasti: ”Jos Suomeen hyökätään, niin olisiko suomalaisten mielestänne puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta?” Tämä kysymys on käänös vastaavasta Ruotsissa käytetystä kysymyksestä. Sellaisenaan Valtanen ei kuitenkaan tätä kysymystä käyttänyt, vaikka aivan ilmeisesti hänellä oli hyvät lähteet ja tiedot 1950-luvun alun ruotsalaisista tutkimuksista, joita hän käytti esikuvanaan. Mahdollista on, että myös ulkopoliittiset syyt vaikuttivat tuolloin kysymysten valintaan ja sanamuotoon.

Valtasen tutkimustuloksissa oli monia, jotka ovat pitäneet paikkansa tähän päivään asti. Valtanen raportoi enemmistön vastaajistaan vastustavan sotilaallista liittoutumista, ja sama pitää paikkansa nykyäänkin jatkuvasti toistettujen mielipidetutkimusten mukaan. Johtajilleen suomalaiset antavat samanlaisen – ainoastaan tyydyttävän – arvosanan kuin viisikymmentä vuotta aikaisemmin.

2.2. Antti Eskolan tutkimus isänmaallisuudesta ja maanpuolustustahdosta

Vuonna 1960 asetettu Henkisen maanpuolustuksen komitea, jonka näkemyksiä esitellään jäljempänä kohdassa 2.3., tilasi työtään varten Antti Eskolalta tutkimuksen ”Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset”. Tutkimus oli sekä komiteamietinnön liitteenä (Eskola 1962a) että julkaistiin Suomen sotatieteellisen seuran Tiede ja Ase –vuosijulkaisussa n:o 20 (Eskola 1962b). Tutkimuksen empiirisenä aineistona käytettiin Valta-

¹⁶ Ks. <http://www.defmin.fi/index.phtml?s=179> (viitattu 25.7.2007).

sen (1954) tutkimustaan varten hankkimaa haastatteluaineistoa. Lisäksi Eskola analysoi Pertti Pesosen keräämää haastatteluaineistoa ja käytti eräiden muiden empiiristen tutkimusten (Koiranen, Koli) tuloksia.

Isänmaallisuuden käsite

Eskola aloittaa isänmaallisuuden käsitteen analysoimisen siteeraamalla sanakirjamääritelmää:

”Isänmaallisuus (patriotism): Rakkaus omaa isänmaata kohtaan, kiintymys sen maaperään ja traditioihin, sen koskemattomuuden puolustaminen. Etymologinen alkuperä osoittaa, että isänmaallisuus pohjautuu lapsuuden ja nuoruuden kehitysvuosien kokemuksiin sekä primääriseen kiintymykseen maata ja välitöntä ympäristöä kohtaan. Se herättää syvälle juurtuneita tunteita, jotka isänmaan ystävällä saattavat olla vähemmän rationaalisia ja myös vähemmässä määrin tiedostettuja kuin nationalistin reaktiot. Vaikka isänmaallisuus on kaikille historian aikakausille ominainen ilmiö, sitä on usein käytetty nationalismin ja imperialismien kausina poliittisen dynamiikan ja kansallisen laajentumisen innostavana voimana ja oikeutuksen lähteenä. Vaikka isänmaallisuus olennaisesti edellyttääkin asianmukaista kunnioitusta toisen kansan maata ja traditioita kohtaan, se voidaan kuitenkin helposti yhdistää oman maan lähetystehtävän myyttiin, jolloin toisen kansan kukistaminen tai vierassiin ja näiden elämäntapoihin kohdistettu vihamielisyys katsotaan isänmaallisuuden nimessä oikeutetuksi.” (Fairchild 1957.)

Tämän jälkeen Eskola esittelee 1940- ja 1950-luvun pienryhmätutkimuksen käsitteitä. Niiden mukaan sitä voimaa, jolla yksilö haluaa kuulua ryhmään, nimitetään attraktioksi eli vetovoimaksi. Eskolan mukaan isänmaallisuutta tarkasteltaessa ajatellaan ryhmänä tai yhteisönä kansaa. Sanakirjamääritelmässä esiintynyt ”rakkaus ja kiintymys omaa maata kohtaan” on siis suunnilleen samaa kuin omaa maata, kansaa ja yhteiskuntaa kohtaan koettu vetovoima. (Eskola 1962b, 6-7.) Attraktio eli vetovoima on isänmaallisuuden ehkä keskeisin osatekijä.

Sosiaalipsykologian ryhmäkäsitteistöä mukaillen Eskola toteaa, että attraktio on eräiden motiivien eli vaikuttimien summa. Eskola mainitsee vielä ryhmän koheesion eli kiinteyden, joka on vetotoimien yhteenlaskettu summa. (Emt., 7.)

Sosiaalipsykologiassa on Eskolan mukaan mainittu seuraavia yksilöä ryhmään vetäviä motiiveja:

- 1) Ne edut, joita ryhmään kuulumisesta yksilölle seuraa
- 2) Ryhmässä harjoitettava, yksilöä kiinnostava toiminta
- 3) Tyydytystä tuottavat ihmissuhteet ryhmän piirissä
- 4) Ryhmään kuulumisen jäsenelle tuottama sosiaalinen arvonanto.

Eskola soveltaa näitä osatekijöitä isänmaallisuuden tarkasteluun seuraavasti:

”Ensinnäkin, myös kiintymys jotakin maata kohtaan voi perustua osaksi siihen, että yksilö tuntee elämisen juuri tässä maassa olevan itselleen ‘edullista’ – lähinnä taloudellisessa mielessä. Tämä vaikutin liittyy läheisesti vallitseviin oloihin, yhteiskuntajärjestelmään jne. Yksilö tuntee toimeentulonsa turvatuksi ja elämisen mahdollisuutensa hyviksi nimenomaan siksi, että maassa vallitsevat tietyt olot ja tietty poliittinen ja taloudellinen järjestelmä. Asiaan ei vaikuta niinkään se, että on sattunut syntymään tuossa maassa ja tuntee sen erilaisen oppimisen kautta itselleen läheiseksi.

Mutta oppiminen on tärkeä seikka, kun puhutaan toisesta osatekijästä, ‘toimintavaikuttimesta’. Yksilö tuntee maan tavat, traditiot yms. ‘toimintarutiinin’ itselleen läheiseksi ja tutuksi ilmeisesti juuri oppimisen kautta. Sama pitää paikkansa myös puhuttaessa kolmannesta osatekijästä. Jokin maa saattaa tuntua läheiseltä siellä asuvien sukulaisten, ystävien ja tuttavien vuoksi, eikä tämä tunne ole riippuvainen vallitsevista oloista eikä yhteiskuntajärjestelmästä.

Neljänteen osatekijään – tunne, että on arvokasta kuulua johonkin erityiseen kansaan – on isänmaallisuuden lisäämiseen tähtäävässä propagandassa aina kiinnitetty erityistä huomiota. On epävarmaa, miten tämän tapaiset käsityksen yleensä syntyvät, mutta ilmeisesti kansallisten myyttien ylläpitämisellä on oma vaikutuksensa (suurmiehet, urheilu, sisu, talvisota, maa, joka maksaa velkansa jne.).

Nimenomaan isänmaallisuudesta puhuttaessa on ehkä mahdollista erottaa vielä eräs osatekijä, jota tavallisten pienryhmien puitteissa ei esiinny. Johonkin maahan voidaan nimittäin kiintyä myös eräiden luontoon liittyvien ja maantieteellisten tunnuspiirteiden kuten ilmaston, maisemien yms. vuoksi.” (Emt., 8-9.)

Kiintymys omaan maahan (isänmaallisuus) muodostuu siis seuraavien tekijöiden vaikutuksesta:

- eläminen maassa on yksilön kannalta ”edullista” (toimeentulo, vallitsevat olot, yhteiskuntajärjestelmä)
- yksilö tuntee maan traditiot ja tavat itselleen tutuiksi
- siteet ystäviin, tuttaviin ja sukulaisiin aiheuttavat sen, että maa tuntuu läheiseltä
- tunne siitä, että on arvokasta kuulua johonkin kansaan (tähän vaikuttanevat kansalliset myytit; talvisota, sisu, urheilusaavutukset jne.)
- luonto ja maantieteelliset tunnuspiirteet.

Tässä yhteydessä voi todeta, että Eskola ei mainitse sellaisia esim. Anthony D. Smithin ja Snellmanin tärkeänä pitämiä asioita kuin yhteistä etnistä alkuperää ja yhteistä kieltä. Yhteinen historia tulee ehkä esiin mainintana myyteistä. Yhteinen kulttuuritausta tulee esiin Eskolan mainitessa maan tavat, traditiot ja toimintarutiinit.

Eskola toteaa, että edellä mainittu kiintymys pienryhmiin voi olla melko kiinteässä riippuvuussuhteessa koko maata kohtaan tunnettuun kiintymykseen.

”On perusteltua olettaa, että yksilö tuntee isänmaan itselleen sitä läheisemmäksi, mitä erilaisempia ja useampia pienryhmiä kohtaan hän tuntee kiintymystä.” (Emt., 9.)

Puhuminen siitä, että isänmaallisuuteen sisältyy useita eri vetovoimatekijöitä, voidaan Eskolan mielestä liittää erotteluun päämääriin ja keinojen välillä. Tällainen erottelu on toisinaan tehty isänmaasta puhuttaessa, se voidaan nähdä joko päämääränä tai keinona.

”Isänmaahan voidaan tavallaan nähdä joko keinona tai päämääränä. Itseisarvona, päämääränä sinänsä, nähdään isänmaa silloin, kun sen nimissä vaaditaan kaikinpuolista ja ehdotonta uskollisuutta kansallisille vertauskuville ja iskulauseille, kun isänmaallisuudesta tehdään jäykkä, luonteeltaan uskonnollinen opinkappale rituaaleineen, symboleineen ja joskus inkvisitioineenkin. Isänmaalliseksi määritellyllä toiminnalla ei silloin tarvitse olla mitään tekemistä tarkoituksenmukaisuuden ja järkipäisyyden kanssa.

Toisenlaatuisesta isänmaallisuudesta on kysymys silloin, kun omaan isänmaahan, sen laitoksiin ja tunnuskuviin suhtaudutaan myönteisesti siksi, että ne edustavat joitakin arvoja – ja vain niin kauan kuin ne näitä arvoja edustavat. Isänmaa nähdään tavallaan vain keinona tai välineenä eräiden arvojen ja päämäärien toteuttamisessa, ja isänmaallisuudessa on kysymys lähinnä tarkoituksenmukaisuudesta ja järkipäisyydestä.” (Emt., 10.)

Eskola sanoo, että jälkimmäisen näkökannan mukaan on olemassa perusarvoja, kuten yksilönvapaus, joita isänmaa joko edistää tai ei edistä, ja tämä määrää asennoitumisen. Edellisen näkökannan mukaan isänmaa on jo sinänsä itseisarvo.

Maanpuolustustahto

Maanpuolustustahdosta Eskola (1962b, 11) toteaa seuraavaa:

”Kiintymykseen viittaavien sanontojen ohella mainittiin alussa esitettyssä sanakirjamääritelmässä myös tahto puolustaa maata. Tämä

seikka on läheisessä yhteydessä kiintymykseen, joskaan ei täysin sama asia. Tosin sosiaalipsykologisissa pienryhmätutkimuksissa on ryhmäkiinteyttä joskus mitattu sen perusteella, miten valmiita ryhmän jäsenet ovat toimimaan ryhmänsä säilyttämisen ja sen olemassaolon puolesta...”

Tutkimuksessaan Eskola tarkoittaa maanpuolustustahdolla aseellista maanpuolustustahtoa. Työn empiirisessä osassa (johon palataan jäljempänä) tulee esille haastatteluaineiston pohjalta laskettu ”aktiivisen maanpuolustustahdon faktori”, joka koostuu seuraavista neljästä haastattelukysymyksestä:

- Toisten mielestä maamme pysyy paremmin selkkausten ja sotien ulkopuolella, jos meillä ei ole puolustusvoimia, toisten mielestä taas jos meillä on puolustusvoimat. Mikä on Teidän mielipiteenne tästä?
- Arveletteko, että meillä puolustusvoimissa suositetaan jotakin tiettyä poliittista suuntausta, vai ei?
- Entä pidättekö kertausharjoitusten järjestämistä meillä nykyisin tarpeellisena vai tarpeettomana?
- Joissakin maissa on ryhdytty toimenpiteisiin, jotka tarkoittavat siviiliväestön suojelua mahdollisen sodan tuhojen varalta. Pidättekö tällaisia toimenpiteitä meillä nykyisin tarpeellisina vai tarpeettomina?

Faktorianalyysissä korkeimman faktorilatauksen sai kysymys kertausharjoitusten tarpeellisuudesta.

Isänmaallisuus ja maanpuolustustahto

Eskola toteaa, että tahto puolustaa maata on läheisessä suhteessa omaa maata kohtaan tunnettuun kiintymykseen. Hänen mukaansa ne eivät ole kuitenkaan täysin sama asia. (Emt., 11.) Kiintymyksestä eli isänmaallisuudesta ei aina seuraa tahto puolustaa maata aseellisesti. Henkilö voi tuntea kiintymystä maataan kohtaan, eli olla isänmaallinen, ilman että hän olisi valmis puolustamaan maata aseellisesti.

”Kuten edellä mainittiin, samastuminen ja tyytyväisyys omaan ryhmään ja toisaalta oman ryhmän puolustamiseen ja säilyttämiseen tähtäävä toiminta kulkevat usein käsi kädessä, joskaan niiden välisen riippuvuuden ei välttämättä tarvitse olla täydellinen. Tämä vaara on tehtävä varsinkin silloin, kun kiintymyksellä omaan ryhmään tarkoitetaan isänmaallisuutta ja oman ryhmän puolustamiseen tähtäävällä valmiudella maanpuolustusasenteita” (Eskola 1962b, 20).

Hän esittää esimerkkinä omaan maahan kiintyneen pasifistin.

”Tietenkin voimme määritellä isänmaallisuuden myös niin, että maanpuolustustahto kuuluu isänmaallisuuteen jo määritelmän

mukaan. Tällöin ei 'isänmaallista pasifistia' voi olla olemassa. Osa ihmisistä voi myös kokea isänmaallisuutensa kokonaisvaltaisena ja erittelemättömänä, jolloin maanpuolustustahto saattaa kuulua siihen olennaisena osana." (Emt., 11.)

Eskola sanoo kuitenkin, että hänen tutkimuksessaan on tarkoituksenmukaisempaa pitää niitä eri asioina, koska hän haluaa selvittää, missä määrin ne esiintyvät yhdessä samoilla ihmisillä.¹⁷

Samassa yhteydessä Eskola tuo esiin käsitteen "maan riippumattomuuden ja olemassaolon turvaaminen". Hänen mukaansa voi olla muitakin keinoja riippumattomuuden turvaamiseksi kuin aseellinen maanpuolustus. Hän mainitsee esimerkkeinä sivistyksen vahvistamisen, pasifismin sekä sotilaallisen varustautumisen ja aktiivisen rauhaan tähtäävän ulkopoliittikan yhdistelmän. (Emt., 12-13.) – Riippumattomuuden (josta Eskola eräissä kohdassa käyttää termiä itsenäisyys) turvaaminen on siis Eskolalle eri asia kuin sotilaallinen maanpuolustus.

Eskola mainitsee eräitä isänmaallisuuteen, tai pikemminkin väärän tyyppiiseen isänmaallisuuteen potentiaalisesti liittyviä negatiivisia tekijöitä. Jos kiintymys ja maanpuolustustahto yhdistettäisiin samaksi käsitteeksi, jonka vaihtoehtona hän myös esittää (vrt. edellä), niin tällöin voitaisiin luisua "totalistiseen isänmaallisuuteen". Tällöin kiintymys maahan ja maanpuolustustahto esiintyisivät aina erottamattomasti yhdessä, eikä niiden välillä vallitsisi päämäärä - keino -erottelua. Aseellisen maanpuolustuksen tarpeellisuutta jossain tilanteessa ei tällöin kyseenalaistettaisi, vaan se kuuluisi ilman muuta isänmaallisen ihmisen ajatteluun. Mikäli näin tapahtuisi, isänmaallisuus voisi ilmeisesti saada niitä kielteisiä piirteitä, joita Eskola tuo esille, esimerkiksi etnosentrisyyttä ja todellisuuden vääristymistä kielteisine seurauksineen. Mikäli näitä haluttaisiin välttää, olisi siis loogista valita moniarvoinen isänmaallisuus, jolloin kiintymys maahan ja maanpuolustustahto olisivat eri asioita.

Eräs potentiaalisesti negatiivinen tekijä on siis Eskolan mukaan etnosentrismi, jossa kansoista puhuttaessa on kyse kiihkokansallisuudesta. Eskola toteaa kuitenkin, että hän lähtee tutkimuksessaan siitä, että isänmaallisuus ja kiihkokansallisuus ovat eri asioita. Eskola mainitsee myös "todellisuuden vääristymisen" (distortion of reality). Tässä on kyse siitä, että puhutaan ihanoiden ja ylistäen oman kansan kansanluonteesta.¹⁸ Eskola ei pidä tällaista ilmiötä välttämättä kielteisenä, vaikka todellisuutta tällöin vääristeltäisiinkin. Vastaavantyyppinen menettely voi olla positiivista useilla elämän aloilla itsetunnon ylläpitämiseksi. Vaara piilee siinä, että tässä voidaan mennä liiallisuuksiin (kansalliskiihko, aggressio muita kohtaan jne.).

¹⁷ Eskolalla on siis teoreettinen hypoteesi, jonka mukaan ne ovat eri asioita, ja testatakseen tätä hypoteesia empiirisellä aineistolla, hänen on operationalisoitava ne eri asioina.

¹⁸ Eskolan näkemykset tuovat mieleen paljon myöhemmät Andersonin ja Gellnerin näkemykset nationalismista.

Eskola mainitsee myös sen, että isänmaallisuuden luonne saattaa muuttua eri tilanteissa, esimerkiksi sotiin ja murroskausiin liittyen.

”Sodan aikana isänmaallisuuden lisäämiseen pyrkivä propaganda yrittää yleensä herättää vihaa vastustajaa kohtaan. Samoin ehkä juuri sodan aikana annetaan tavallista vääristyneempi kuva todellisuudesta. Luultavasti sodan jälkeen seuraa usein kummassakin suhteessa vastareaktio: vihamielisyyttä ja kiihkokansallismielisyyttä samoin kuin todellisuuden vääristämistä yritetään kaikin keinoin välttää. Juuri näissä kohden käsitykset isänmaallisuudesta joudutaan siis ehkä muovaamaan uudelleen

Isänmaallisuus saattaa tuntua laimealta, kun sitä ei enää vihan ja ylisanojen avulla teräsetä. Tämä voi johtaa väitteisiin ’aatteettomuudesta’. Monet eivät kenties jaksaa uskoa, että omaa kansaa kohtaan tunnettuun kiintymykseen ei välttämättä tarvitse liittyä vihamielisyyttä muita kansoja kohtaa, eikä myöskään oman maan todellisuutta vastaamatonta yliarvostamista.” (Emt., 17.)

Eskolan näkemys voidaan luonnollisesti nähdä osana 1960-luvun alun yhteiskunnallista ajattelua sodan jälkeisissä uusissa oloissa ja Eskolan toimeksiantajan HMK:n pyrkimyksiä mahdollisimman laaja-alaisen ideologisen pohjan löytämiseksi. Eskola viitanee siihen, että isänmaallisuuden käsitettä pitäisi muuttaa verrattuna siihen, millainen se oli ollut sodan aikana.

Empiirisiä tuloksia

Tutkimuksensa empiirisen osan alussa Eskola analysoi ensin Koirasen haastatteluaineistoa. Tämän perustella hän toteaa, että isänmaallisuudeksi määriteltävään kokonaiskiintymykseen liittyy läheisesti kokemus tai elämys siitä, että isänmaa on arvokas muullakin tavalla kuin taloudellisen toimeentulon turvaajana. (Emt., 18-19.)

Eskola tarkastelee edellä mainittujen asioiden liittymistä toisiinsa vuonna 1954 kerätyn haastatteluaineiston tilastollisen analysoinnin avulla. Kyseessä oli sama empiirinen haastatteluaineisto, jota Jaakko Valtanen käytti edellä mainitussa vuoden 1954 Sotakorkeakoulun diplomityössään. Eskola valitsi tarkasteluun 12 muuttujaa, joille tehtiin faktorianalyysi (faktorianalyysi oli 1960-luvun alussa vielä harvinainen analysointimenetelmä). Tulokseksi saatiin kolmen faktorin ratkaisu. Faktorit olivat Eskolan mukaan seuraavat:

- I aktiivisen maanpuolustustahdon faktori
- II tyytyväisyys maahan ja siinä vallitseviin oloihin
- III tyytymättömyys sodan jälkiselvittelyihin.

Näistä hän analysoi tarkemmin kahta ensimmäistä. Aktiivisen maanpuolustustahdon faktorille latautuvat kysymykset, jotka liittyvät mm. puolustus-

voimien olemassaolon tärkeyteen, kertausharjoitusten ja väestönsuojelun tärkeyteen ja, pienemmällä latauksella, käytyjen sotien pitämiseen välttämättöminä. Tyytyväisyys maahan –faktorille latautui voimakkaasti vain muuttuja, joka koski tyytyväisyyttä toimeentuloon Suomessa. Kysymykset talvi- ja jatkosodan väistämättömyydestä ja riippumattomuuden arvostuksesta latautuivat keskinkertaisesti molemmille faktoreille. Riippumattomuuden (itsenäisyyden) arvostus latautui kuitenkin voimakkaammin tyytyväisyyttä oloihin koskevalle faktorille.

Eskolan mukaan faktori II on suurin piirtein sama kuin kiintymys isänmaahan, joskaan haastatteluaineiston muuttujat eivät kata kaikkea tähän sisältyvää. Faktori I on jokseenkin tarkasti sama kuin hänen teoreettisesti esittämänsä maanpuolustustahto. "Näiden kahden erillisen faktorin syntyminen on siten vahvistanut olettamusta, että maanpuolustustahto on eri asia kuin tyytyväisyys tai kiintymys omaan maahan" (emt., 26). Faktoreiden välinen korrelaatio on kuitenkin kohtalaisen voimakas ($r=.31$). Eskolan mukaan vastausta vaille jää kiintoisa kysymys, olisiko faktoreiden korrelaatio ollut suurempi, jos II faktorissa (ja kysymyssarjassa) olisi ollut mukana muuttujia, jotka olisivat heijastaneet hänen esittämäänsä muita attraktion elementtejä eli esim. tunneperäistä kiintymystä maahan, pienryhmään tapoihin jne. (Eskola ehkä arvelee, että toimeentuloa koskeva tyytyväisyys voisi olla hieman eri asia kuin tunneperäinen kiintymys maahan.)

Eskola toteaa, että riippumattomuuden arvostus on selvästi yhteydessä tyytyväisyyteen taloudellisiin oloihin ja toimeentulomahdollisuuksiin. Selvitettyään tätä eri puoluetta kannattaneiden vastaajien kohdalla hän toteaa, että puoluekannasta riippumatta tyytyväisyys taloudellisiin oloihin lisää itsenäisyyden, riippumattomuuden arvostusta. (Emt., 58.)

Eskola puhuu yhteenvedossaan talous- ja sosiaalipoliittisista toimenpiteistä, joiden avulla sekä oloja koskevaan tyytyväisyyteen että sitä kautta riippumattomuuden arvostukseen olisi mahdollista vaikuttaa.

Eskola tutkii myös sitä, mitkä asiat ovat yhteydessä puolustusvoimiin asennoitumiseen. Hän toteaa analyysinsä perusteella, että vastaajien käsitykset puolustusvoimien tehokkuudesta selittävät puolustusvoimiin suhtautumisesta vain pienen osan. (Emt., 66.) Puolustusvoimia saatetaan sekä arvostaa että toisaalta suuntautua niihin kielteisemmin nimenomaan tunneperäiseltä pohjalta. Jälkimmäisessä tapauksessa epäillään, että puolustuslaitokseme ei ole poliittisesti puolueeton. (Mt., 83.) Hän suosittelee juhlapuheissa, lauluissa ja paraateissa esiintyvän tunneperäisen, ekspressiivisen hengen vähentämistä. Se saattaa Eskolan mukaan vahvistaa joissakin ihmisissä isänmaallisuutta ja maanpuolustustahtoa, "... mutta herättää eräissä ryhmissä täysin päinvastaisia, epäluuloisia ja vieroksuvia vastakaikuja". Tunneperäisen ja epäluuloja synnyttävän hengen vähentäminen vähentäisi myönteisesti suhtautuvien asenteiden intensiivisyyttä, mutta näin saataisiin monien

vieroksuvasti suhtautuvien asenne muuttumaan myönteiseksi. Eskola toteaa, että on kuitenkin jokaisen oma asia, haluaako hän parantaa terveitä vai sairaita. (Emt., 84-85.)

Eskolan tutkimuksen sisältöä jälkikäteen arvioitaessa on luonnollisesti otettava huomioon myös ajankohta 1960-luvun alussa sekä tutkimuksen toimeksiantajan Henkisen Maanpuolustuksen komitean näkemykset ja tavoitteet. Eräänä ideana oli esimerkiksi SKDL:n kannattajien integroiminen mukaan yhteiskunnan toimintaan.

2.3. Henkisen maanpuolustuksen komitean (HMK) käsitys isänmaallisuudesta ja maanpuolustustahdosta

Henkisen maanpuolustuksen komitea (HMK) asetettiin 1960. Komitean pidettyä lukuisia kokouksia ja kuultua runsaasti asiantuntijoita komiteamietinnön ensimmäinen osa ilmestyi 1962. Komitean toimeksiannosta Antti Eskola (1962) laati edellä mainitun tutkimuksen yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevista arvostuksista. (HMS 1 1964, 9-14.)

Komiteamietinnön laaja-alaista käsitystä puolustustahdosta voidaan pitää yllättävänkin nykyaikaisena mm. siksi, että se otti erittäin laajasti huomioon kansalaisten arvoja ja arvostuksia (HMS 1 (1964), 100-101, vrt. Rainio 2002). Tässä lienee osuutta sekä komitean hyödyntämällä laajalla asiantuntijajoukolla että Eskolan yhteiskuntatieteellisellä tutkimuksella. Pertti Joenniemi (1978, 9) arvioi kuitenkin, esitettyään ensin Eskolan vuonna 1972 tekemän arvion jonka mukaan HMK:n mietinnön hengen määräsivät paljolti sosiologit, että kovin ilmeisiä vaikutteita sosiologeilta on itse mietinnössä vaikea havaita. Hän myöntää, että mahdollisesti Eskolan tutkimus vaikutti komiteaan sen työskentelyn aikana.¹⁹

Luettelemistaan ”maanpuolustuksen henkiseen perustaan” kuuluvista teki-
jöistä komitea pitää tärkeimpinä

- suomalaisen kansanvallan perusarvoihin ja
- valtakunnan puolueettomuuteen

rakentuvaa kokonaisuutta.

Seuraavassa esitetään pitkä siteeraus komiteamietinnöstä. Mietinnössä kirjoitetaan seuraavasti:

¹⁹ Antti Eskolan raportti esitetään komiteamietinnön liitteessä (1. osan liitteet, liite 2, 3+87 lehteä, Eskola 1962a), ja joiltan osin hieman muutettuna artikkelina julkaisussa Tiede ja ase 1962 (Eskola 1962b), vaikka komiteamietinnön (HMS 1 1964, 102) mukaan se julkaisiin ko. artikkelissa täydellisenä. Joenniemi (1978,11) toteaa oikein, että pluralistista isänmaakäsitettä ei artikkelissa esiinny suoraan terminä, ajatuksena kylläkin. Koska Komiteamietinnössä (HMS 1 1964), 102-112) olevassa Eskolan tutkimuksen lyhennelmässä ja alla siteeratussa HMK:n Eskolan tutkimuksesta hyväksymässä osuudessa esiintyy myös käsite pluralistinen isänmaallisuus, voidaan tässä käyttää hyväksi ko. lyhennelmää.

”Näiden kahden oikein oivalletun tekijän varaan on mahdollista rakentaa se yleinen mielipide, jonka seurauksena ovat mm.

- 1) kansallinen omanarvontunto
- 2) solidaarisuus voimassa olevaa yhteiskuntajärjestelmää kohtaan
- 3) maan valtiollisen vapauden ja kansallisen riippumattomuuden arvostaminen
- 4) yhteenkuuluvuudentunne eri kansalaispiirien kesken
- 5) luottamus maan johtoon ja sen poliittisiin toimenpiteisiin
- 6) luottamus puolustusvoimiin ja sen sotilaallisiin mahdollisuuksiin kriisitilanteessa
- 7) tietoisuus mahdollisen sodan vaikutuksista ja ennen kaikkea sellaisen sodan seurauksista johon joudutaan valmistautumattomina
- 8) usko oman maan asian oikeuteen kriisitilanteessa ja usko mahdollisen vihollisen asian vääryyteen
- 9) kansalaisten – kriisitilanteessa välttämätön – kurinalainen tahto totella, tahto tehdä työtä ja tahto tarvittaessa taistella.

Tätä yleistä mielipidettä komitea kutsuu maanpuolustustahdoksi.

Maanpuolustustahto on siis komitean käsityksen mukaan seuraus alussa mainitusta kansalaisten vapaaehtoisesta halusta säilyttää ja kehittää omassa maassaan ulkopoliittiseen puolueettomuuteen perustuvaa kansanvaltaista suomalaista elämänmuotoa. Se on seuraus kansalaisten uskosta suomalaisen demokratian sisältämän vapauden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin takeisiin sekä niiden jatkuvaan kehittymiseen. (...)

Suomalaisen maanpuolustustahdon on nojattava ajatukseen EI KETÄÄN VASTAAN MUTTA KAIKKI ITSENÄISEN SUOMEN PUOLESTA.” (HMS 1 1964, 100-101).

Komitea hyväksyi Eskolan tutkimuksesta seuraavat perusajatukset (HMS 1 1964, 112-114):

- a. Isänmaallisuuden määrittäminen attraktiona eli kiintymyksenä maahan ja kansaan (yhteiskuntamuotoon) on mielekäs ja tarkoituksenmukainen.
- b. Pluralistinen käsitys isänmaallisuudesta antaa käsitteelle uuden ulottuvuuden sekä tekee sen helpommin ymmärrettäväksi. Isänmaallisuuden järkiperäinen tekijä on erittäin tärkeä maanpuolus-

tuksen henkistä perustaa määritettäessä. Vaikka pluralistinen käsitys isänmaallisuudesta vaikuttaa kovin yksilön etua tavoittevalta, ei sen kokonaissisältöä saa pelkistää vain järkiperaiseen ainekseen. Tunnepohjainen vastuu- ja uhrialttius kuuluu edelleen oikein tajutun isänmaallisuuteen.

- c. Kiintymyksen taustatekijät:
  - yhteisöön kuulumisesta aiheutuva taloudellinen ja sosiaalinen varmuus,
  - tarjolla oleva kiinnostava toiminta,
  - saavutettavissa olevat tyydytystä tuottavat ihmissuhteet ja
  - yhteisöön kuulumisesta aiheutuva sosiaalinen arvonto vastaa- vat komitean mielipidettä aikakauden olosuhteiden vaikutuksesta yksilöön.
- d. Komitea hyväksyy, että kiintymys ja maanpuolustustahto ovat kaksi eri asiaa, mutta että maanpuolustustahto riippuu kiintymyksen määrästä. Kiintymyksen ylläpito ja lisääminen on välttämätön henkisen maanpuolustuksen päätehtävän, maanpuolustustahdon, lu- jittamiselle.
- e. Kiintymys ja puolustustahto luovat luonnolliset päämäärät ja toi- mintakanavat henkisen maanpuolustuksen suorittamiseksi.
- f. Kiintymyksen lisäämisessä erityinen paino on asetettava pienryh- mille. Maakunta- ja kuntayhteisöt sekä muut yhteisöt, joilla on or- ganisatoriset kanavat tai siteet valtakunnallisiin yhteisöihin, ovat kiintymyksen lisäyksen lähtökohtia ja valtakunnallisen isänmaalli- suuden perusta.
- g. Komitea haluaa voimakkaasti korostaa, että maanpuolustustahto ei edellytä eikä saakaan edellyttää vihamielisyyttä muita maita koh- taan.
- h. Edellisen perusteella aktiivisen, toimintavalmiin maanpuolustus- tahdon lisäämisessä on nojattava valtakunnan puolueettomuuteen ja sen merkitykseen. Se tukee maanpuolustuksen hyväksi tehtävää työtä ja ihmisten vetämistä kansallisen itsemääräämisoikeuden ja valtiollisen riippumattomuuden puolustamiseen ilman että tämä missään normaaliajan vaiheessa suuntautuu ketään vastaan.
- i. Puolueettomuusaseman varmistamiseksi tarvitaan yhä aktiivista täs- sä hengessä noudatettua ulkopoliittikkaa.

Kaikkiaan vaikuttaa siltä, että Komiteamietinnössä varsin pitkälle hyväksy- tään Eskolan isänmaallisuutta ja maanpuolustustahtoa koskevat käsiteana-

lyysit. Muutenkin on vaikeuksia ymmärtää mainittu Joenniemen (1978) arvio siitä, että sosiologit eivät olisi vaikuttaneet komiteamietinnön sisältöön. Loppuarviossaan Joenniemi näyttääkin hieman pyöristävän käsitystään.

2.4. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta HMS

Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta (HMS) perustettiin vuonna 1963 asetuksella (Asetus 7.12.62, suunnittelukunnan nimitykset 10.1.63, HMS 1 1964, 5-6). Elin oli asiantuntijapohjainen. Se korvattiin parlamentaarisella Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnalla (MTS) vuonna 1975.

Tässä lienee paikallaan hieman valottaa 1960-luvun puolivälin henkisen maanpuolustuksen lähtökohtia ja silloista kansallista ja aluetason tilannetta kahden aikalaisen silmin, nimittäin HMS:n ensimmäisen pääsihteerin Erkki K. Palomäen (1965) ja Heikki Leimun silmin. Jälkimmäinen toimi HMS:n ko-keilevan, suunnittelevan ja tutkivan aluejaoston oto-sihteerinä. Aluejaosto toimi Hämeessä 1964-1968 maaherra Jorma Tuomisen puheenjohtajana ja se koostui laajasta alueellisesta asiantuntijajoukosta, kuten itse suunnittelukuntakin valtakunnan mitassa.

HMS:n lähtökohtaista laaja-alaisuutta kuvaa hyvin sen julkaisu No 2 nimeltä "6 päivää kansalaisajattelua". Tähän julkaisuun on kirjattu tuloksia Jollaksessa vuonna 1964 pidetystä seminaarista. Seminaariin osallistui joukko eri aloja, katsomuksia ja kokemuksia, kuten myös eri yhteiskunta- ja ikäryhmiä edustavia henkilöitä.²⁰ Esimerkkeinä alustuspuheenvuoroista mainittakoon Erik Allardt: Suomalaisen yhteiskunnan perusvastakohtaisuudet, Yrjö Littunen: Valtakunnallisen yhteistyöhengen perusta, Jan-Magnus Jansson: Demokratia poliittisena järjestelmänä, Jouko Siipi: Yhteiskuntapolitiikan keinoista, Max Jakobson: Ulkopoliittinen suhdejärjestelmämme ja Paavo Ilmola: Sotilaallinen puolustuksemme.

Johdannossaan "Kansalaiskoulu Jollaksessa" Erkki Palomäki (1965, III-IV) kiteyttää seminaarin antia: "Jollaksen päivien keskeisenä sisältönä oli asiantuntijoiden alustuspuheenvuorojen evästäminä tarkastella yhteiskuntamme perusrakennetta, sen jäsenten keskinäisen kanssakäymisen sääntöjä, suomalaisen demokratiamme luonteenomaisia piirteitä, sen toimintapolitiikkaa ja suhteita ulospäin, niin ikään sen säilyttämiselle, kehittämiselle ja puolustamiselle asetettavia tavoitteita. ... Pikakirjoituspöytäkirja kertoo alustusten liikkeelle paneman keskustelun puuttuneen arkailematta kiperiinkin ongelmiin; se todistaa samalla monien yhteisiksi arvoiksi uskottujen asioiden saaneen ja edelleen saavan eri kokemus- ja mielipideryhmissä varsin erilaisen merkityksen."

²⁰ Joenniemi (1978) tarkastelee kriittisessä julkaisussaan, joka koskee sosiologien osallistumista HMS:n toimintaan, myös Jollaksen seminaaria yksityiskohtaisesti.

Palomäki (1965, IV-V) jatkaa: "Myös maanpuolustus sekä käsitteenä että käytännön työmuotoina todettiin monitahoiseksi ja sisällöltään monilitteiseksi. Nimenomaan oli helppo panna merkille, etteivät perinteelliset, monesti vielä voimakkaan tunnepohjaiset asenteet enää yksin riitä motivoimaan sen liittämistä osaksi yhteiskunnan toimintakokonaisuutta. Keskustelu osoitti kuitenkin myös, että maanpuolustus yhä vilkkaampia kansainvälisiä yhteyksiä etsivässä, uusia vastuita omaksuvassa ja maailmanrauhan tavoittelua tukevassa yhteiskunnassamme yhä merkitsee työaluetta, jonka laiminlyömiseen ei ole oikeutta sen paremmin kuin mieltäkään."

Palomäki jatkaa edelleen: "Jollaksen keskustelijat olivat keskenään varauksitta yhtä mieltä siitä, että yhteiskuntamme puolustettavimmat arvot liittyvät, paitsi sen jo nyt jäsenilleen suomiin oikeuksiin ja yhteisiin ehkä läheisestikin koettuihin saavutuksiin, erityisesti sen monimuotoisuuteen ja niihin kehitysmahdollisuuksiin, joita se historiansa tämän päivän vaiheessa voi tarjota. Kansalaisten entistä suurempi ja entistä monimuotoisempi osallisuus vastuuseen yhteisistä asioista tulee tästä syystä olemaan rinnan aineellisen hyvinvoinnin lisäämispyrkimysten kanssa toimintapolitiikkamme lähiajan tavoitteita. Jokapäiväisten toimeentulohuolien helpottuminen lisää kiintymistä juuri sitä yhteiskuntaa kohtaan, jonka jäsenyys voidaan kokea turvallisiksi. Toisaalta on syytä muistaa, että kiintymys kotia, ystäviä ja isänmaata kohtaan kasvaa sitä aidommaksi, mitä omakohtaisemmin teoin ja uhrauksin ne on "ansaittu". Maanpuolustuksen kannalta tämä merkitsee toistuvasti tarvetta omassa lähiympäristössämme tutkia niitä tekijöitä, joiden ansiosta maamme, sen elämänmuoto ja kulttuuri samoin kuin sen ihmiset ovat itse kullekin puolustamisen arvoisia." (Palomäki 1965, V.)

Palomäen (1965, V-VI) mukaan "Jollaksen kansalaiskoulu" pyrki olemaan enemmän kuin suljetun piirin keskustelutilaisuus: "tavoitteena oli löytää kestävä pohja turvallisuuskysymyksemme tarkastelulle julkisesti. Tämä voi tapahtua sekä päivänkohtaisissa keskusteluissa että julkaisuissa. On ilmeistä, että voimakasta teollistumis- ja kaupunkimaistumisvaihetta elävässä yhteiskunnassamme tiedot ja käsitykset oman yhteiskuntamme päämääristä, arvoista, toimintaperiaatteista ja keinoista ovat sekä vähäiset että epäyhtenäiset. Ne tuskin sävyttävät kansalaisasenteita siinä määrin kuin olisi suotavaa. Nimenomaan tämän päivän kansalaisajattelumme kaipaa kiinnekohtia, joista käsin hahmottuu kuva puolueettomuudestamme ja osuudestamme muuttuvan maailman tapahtumiin, niin myös osuudestamme oman yhteiskuntamme henkiseen rakentamiseen ja sen turvallisuuspolitiikkaan."

Konkretisoidakseen toimintaansa ja saadakseen yhteyden kenttään HMS perusti vuonna 1964 kokeilevan, suunnittelevan ja tutkivan aluejaostonsa Hämeeseen. Sen puheenjohtajana toimi koko sen toimintakauden ajan (1964-1968) maaherra Jorma Tuominen ja sihteerinä oton VTM Heikki Leimu.

Aluejaoston jäseniksi kutsuttiin alueelta mm. dosentti Jouko Siipi²¹, evers-tiluutnantti Olavi Sipponen, Liikeliiiton toimitsija Matti Tuomi, emäntä Ensa Uotila ja historian lehtori Olli Vuorinen.

Leimu on muistellut alkuajan toimintaa seuraavasti:

”Uunituore sihteeri lähetettiin opiskelemaan mm. seminaarin järjestämistä Kiljavalle varusmieskasvatuksen seminaariin 1964, jota isännöi kenraali Simelius. Eturivissä istui muutakin korkeinta päällystystä, joka kiusaantuneena seurasi laitoksensa arvostelua, mm. varusmiesten edustajien taholta. Heikki Leimun mieleen on jäänyt episodi, kuinka silloinen majuri Aimo Pajunen – sittemmin puolustusministeriön kansliapäällikkö - takapenkistä yhtyi johonkin kritiikkiin, joskaan hän ei muista Pajusen puheenvuoron yksityiskohtia. Kenraali Simelius kääntyi katsomaan nuorta upseeriaan ja tokaisi suunnilleen tyyliin: ”Mitäs majuri siinä oikein....” Majuri oli loppuseminaarin vaiti.

Aluejaoston kaavailujen mukaan sihteerille tuli runsaasti seminaareja ja jokunen suurikin yleisötilaisuus järjestettäväksi (koko toimikaudella yli 20). Ensimmäinen seminaari järjestettiin alueen eri alojen edustajille Liikeliiiton lomakeskukseen Tyrväntöön. Siinä, niin kuin myöhemmissä tilaisuuksissa näkyivät vahvoina HMS:n pyrkimykset laaja-alaisuuteen sekä Jollaksen teemat. Kaikissa tilaisuuksissa oli yleensä alustus korkeatasoisilta alustajilta kolmesta teemasta, nimittäin ulkopolitiikasta, maanpuolustuksesta ja sosiaalipolitiikasta.

Alustajista voidaan poimia esim. professorit Antti Eskola ja Olavi Borg, jotka kumpikin alustivat useammin kuin kerran. Suurin oli Tampereen yliopiston juhlasaliin sijoitettu tilaisuus, joka huolellisen ja myös suuritöisen valmistelun jälkeen oli ääriään myöten täysi. Puhujana oli mm. professori L.A. Puntila. Tilaisuuden onnistuminen herätti jopa ihmettelyä.”

Aluejaoston toiminta-aikana perustettiin maahan ns. kansanrintamahallitus vuonna 1966, jolloin SKDL pitkästä aikaa otettiin hallitukseen. Sen erääksi kätilöksi arveltiin sosiologien tuolloista konflikteihin ja niiden ratkaisemiseen tähtäävää tutkimussuuntausta (Dahrendorf) ja erityisesti Erik Allardtin puheenvuoroja, joista em. Jollaksen seminaarin esitelmä oli ensimmäisiä. Joenniemi (1978) katsoo varsinkin sosiologien ensimmäisen kentällisen – Erik Allardt, Antti Eskola ja Yrjö Littunen - vaikutuksen olleen huomattava.²²

21 Kun Siipi nimitettiin sosiaalipolitiikan professoriksi Turun yliopistoon 1965, hänen tilalleen kutsuttiin alueelta (TaY) prof. Raino Vehmas.

22 Aluejaoston sihteerin tehtäväksi annettiin tunnustella SKDL:n alueellisen edustajan kiinnostusta hengen maanpuolustuksen toimintaan.

HMS:n moniarvoisuus ilmeni selvimmin edellä mainitussa Jollaksen kansalaisajattelun seminaarissa 1964, jonka näkyvimpiä ilmauksia oli ristiriitojen tunnustaminen ja kommunistien poliittisen eristämisen lopettaminen (vrt. Rainio 2002, 116-118, Leimu 2002). Esimerkkeinä HMS:n toiminnasta mainitakoon HMS:n julkaisu Fakta om Finlands säkerhet (HMS No 4), jossa esim. Risto Hyvärinen (1970) kirjoittaa Suomen ulkopoliitikasta turvallisuustekijänä ja Suomen osallistumisesta kansainväliseen rauhantyyöhön, Kullervo Killinen (1970) aseellisista konflikteista ja Suomen tilanteesta, ja Pekka Suvanto (1970) kriiseistä, tieteestä ja ideologiasta.²³

2.5. HMS:n tutkimustoiminnasta

Rauhantutkija Pertti Joennimen (1978) on jaksotellut turvallisuuspoliittisten asenteiden tutkimustoimintaa puhumalla tutkijoiden ”kentällisistä”. Hän on käyttänyt ilmaisia ensimmäinen ja toinen kentällinen. Ensimmäiseen kentälliseen kuuluivat Joenniemen mukaan Valtanen, Allardt ja Eskola. Tällöin on kysymys suunnilleen ajanjaksosta 1950-luvun puolivälistä vuoteen 1962 eli ajanjaksosta ennen HMS:n perustamista.

Tutkijoiden ”toinen kentällinen” toimi HMS:n piirissä tai sen toimeksiantosta. Joenniemi luki toiseen kentälliseen lähinnä Seppo Randellin, joka teki väitöskirjansa ”Varusmiespalvelus ja asennemuutokset” (1965) varusmiespalveluksen vaikutuksista asenteisiin, ja Matti Parjasen, joka laati lisen-siaattityönsä suhtautumisesta upseerinuraan. Lisäksi hän mainitsee Heikki Leimun alan tutkijana ja hänen julkaisunsa TAPRI:n sarjassa, mutta jättää esim. psykologi Pekka Kansin pois. ’Potentiaaliseen’ kolmanteen kentälliseen hän lukee Hannu Uusitalon. (Joenniemi 1978, 26-30.) Joenniemi arvioi toisen kentällisen tutkijoiden olleen kiinnostuneita enemmän varsinaisista puolustuspolitiikkaan ja turvallisuuspolitiikkaan liittyvistä ongelmista.

Erik Allardtin kysymyssarja

Vaikka Jollaksen seminaariin osallistunut Erik Allardt kuului Joenniemen määrittelyn mukaan turvallisuuspoliittisten asenteiden tutkijoiden ”ensimmäiseen kentälliseen”, hän suunnitteli myös toisen kentällisen tutkijoiden käyttämän vuonna 1964 kerätyn suuren empiirisen aineiston (n=1500, yli 100 kysymystä). Tämän aineiston pohjalta tehtiin useita tutkimusraportteja (esim. Leimu 1969, Leimu 1972). Vuoden 1964 aineisto oli yhteiskunnallisesti varsin laaja-alainen. Se sisälsi jopa kysymyksen vuoden 1918 kansalaissodaksi muuttuneessa vapaussodassa punaisten ja valkoisten puolesta taistelleis-

²³ Yleensä sosiologien ja erityisesti Allardtin ajatusten (ja Eskolan tutkimuksen) vaikutus HMK:n työhön oli huomattava, kuten Eskola asian myöhemmin arvioi (Rainio 2002, 84). Toisaalta Joenniemi (1978, teoksessa Rainio 2002, 85) ei juurikaan nähnyt sosiologien vaikutuksia HMK:n mietinnöissä, vaan piti sitä perinteisen yksiarvoisena. Rainio puolestaan pitää Joenniemen päätelmää hieman harhaanjohtavana. Rainio (mt. 85) tulkitsee, että mietintö oli sekä sosiologisen moniarvoinen että realistisen voimapolitiikan mukaan yksiarvoinen (so. ulkopoliitiikan puolueettomuus).

ta vastaajista tai heidän isistään, jotka olivat taistelleet jommallakummalla puolella. Puolustustahtokysymyksissä näkyy selviä Gösta Carlssonin Ruotsin vuoden 1952 mielipidetutkimuksen kysymysten vaikutuksia. Valitettavasti analyysit tästä ja muista HMS:n keräämistä laajemmista aineistoista ovat Leimun (1972) liseniaattityötä lukuun ottamatta jääneet vähäisiksi.²⁴

Leimu muistelee HMS:n tutkimustoimintaa seuraavasti:

”Yksi sihteerin tehtävä oli hyödyntää Allardtin suunnittelemaa ja Suomen Gallupin vuonna 1964 keräämää laajaa turvallisuuspoliittisten asenteiden aineistoa,²⁵ jossa oli yli 100 kysymystä (N = 1500). Aineisto koostui 2200 pahvista valmistetusta IBM-reikäkortista, koska maaseudulla asuneiden vastaukset oli edustavuuden saavuttamiseksi kahdennettu (Hyvärinen 1965, Liite 3). Kun pääsihteerä Palomäki esitti, että sihteerä ajaisi kaikki muuttujat ristiin ja vielä kolmansien muuttujien suhteen, sihteerä ehdotti, että datan hahmottamiseksi suoritettaisiin ensin monimuuttuja-analyysijä (faktorianalyysi). Palomäki ei tätä aluksi hyväksynyt, ja sihteerille tuli kohtuuton määrä silloista leveää ’atk-lakanaa’ läpikäytäväksi. Työ ei kohtuujassa alkanut hahmottua ja siirryttiin lopulta faktorianalyysieihin. ATK-ajot suostui sihteerin opinnäytevaiheessa suorittamaan silloinen Tampereen yliopiston tietokonepäällikkö, LuK Kari Kärkkäinen, joka ennen pitkää liittyi HMS:n toimeksiannosta tehtävien asennetutkimusten tekijöiden joukkoon (raportteja esim. Kansi & Kärkkäinen 1969a, 1969b). Sihteerin ensimmäinen yliopistollinen opinnäytetyö oli sosiologian sivulaudaturtyö turvallisuuspoliittisten asenteiden perusulottuvuuksista professori Erik Allardtille Helsingin yliopistoon (lyhennelmä Leimu & Kärkkäinen 1969).

Leimu laati sosiologian liseniaattitutkimuksensa laudaturtyön aihepiiristä eli turvallisuuspoliittisten asenteiden perusulottuvuuksista vuonna 1972 professori Aspile Turun yliopistoon, jonne hänet oli hyväksytty assistentiksi.

Leimu toimi vielä HMS:n tutkimusjaostossa useita vuosia. Kun tutkimusjaosto esitti uuteen laajaan tutkimukseen ryhtymistä 1973, se lähetti Leimun opintomatkalle Saksaan, jossa Leimulla oli tilaisuus vierailla professori F.-X. Kaufmannin luona Bielefeldin silloisessa so-

24 Vuonna 1974 HMS:n tutkimusjaoston työryhmä, jossa Leimu toimi sihteerinä omasta TY:n sosiologian assistentin toimestaan virkavapaana, suunnitteli myös laaja-alaisen aineiston, joka kerättiin, mutta sen pohjalta on tiettävästi ilmestynyt vain Hannu Uusitalon (1977) raportti. Kun Leimu paljon myöhemmin tiedusteli aineistoa uudelleen MTS:ltä, se oli silloisen pääsihteerin mukaan muutossa kadonnut.

25 Yksi aluejaoston alueellisuuden tulos oli, että sihteerä ryhtyi laatimaan liseniaattityötään turvallisuuspoliittista asenteista Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksella prof. Pertti Pesoselle. Kun prof.essori Pesonen sai apurahan Yhdysvaltoihin ja sihteerin nuorikko Tuulikki työn Turun yhteiskoulusta, sihteerikin hakeutui Turun yliopistoon. Siirtyminen laitokselta toisille ei edistänyt opinnäytteiden valmistumisaikataulua.

siologiaan ja sosiaalipoliitiikkaan keskittyneessä yliopistossa, professori Dieter Senghaasin luona Frankfurtin rauhan- ja konfliktintutkimuslaitoksessa (Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK) sekä Bonnin ulkopoliittisessa instituutissa.”

HMS:n muusta tutkimustoiminnasta

Lisensiaattityössään Leimu (1972) tutki asenteita kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen ja sosioekonomiseen turvallisuuteen sosiaalisen aseman, puoluekannan ja ulkopoliittisen tiedon tason mukaan. Aineistona oli vuonna 1964 HMS:n toimesta (Gallup) kerätty em. Allardtin suunnittelema aineisto.

Leimu (1972a, 13-14) lähtee tutkimuksessaan lähinnä F.-X. Kaufmannin (1970/1973) kolmesta turvallisuuskonseptiosta, joita voidaan kuvata termeillä vanhakantainen turvallisuus (Geborgenheit), järjestelmäturvallisuus (Systemsicherheit) ja sisäinen, henkilökohtainen turvallisuus (Selbstsicherheit). Vanhakantainen turvallisuus on tavoittelemisen arvoinen tila, joka kuitenkin on vain historiallinen rekonstruktio. Järjestelmäturvallisuudesta puhutaan, kun turvallisuutta tavoitellaan subjektin ulkopuolelta lähinnä teknisin ja juridisin välinein, järjestelmien puitteissa. Sisäisessä turvallisuudessa turvallisuus ymmärretään yksilön psykologiseksi kokemukseksi omaista turvallisuudestaan tai turvattomuudestaan.

”Kyseessä olevan henkilön kannalta ulkoisen järjestelmäturvallisuuden ja sisäisen turvallisuuden ehtojen sopusointuun saattaminen on Kaufmannin käsityksen mukaan mahdollista suorittaa vain sosiologisesta perspektiivistä, ei teknisestä eikä psykologisesta. Itse asiassa tarvitaan poikkitieteellistä näkökulmaa. Kaufmann (1970, 266-267) esittääkin lähinnä sosiaalipoliittisena turvallisuusongelmana kysymyksen, miten voidaan nykyaikaisessa yhteiskunnassa luoda sellaisia elinehtoja yksilöille, että he kokevat tulevaisuutensa positiivisina mahdollisuuksina eivätkä uhkina.” (Leimu 1972a, 14, vrt. Elsässer 1987, Niemelä 2000.)

Pohdittaessa kysymystä yksilöiden kannalta oleellista on se, kuinka hyvin he ovat tasapainossa tai sopusoinnussa ympäristönsä suhteen. Tavoitetila olisi, että he voisivat sopeuttaa toimintansa, keskinäiset suhteensa ja taloudelliset asiansa niin, että heillä olisi huomattava suuntautumisturvallisuus ja siten toimintamahdollisuuksia. Yhteiskunnan instituutiot voivat kuitenkin luoda tällaisen tavoitteena olevan ympäristön vain osittain.

”Siten yhteiskunnallinen turvallisuusongelma onkin instituutioiden luoman ulkoisen järjestelmäturvallisuuden ja sisäisen, henkilökohtaisen turvallisuuden välisissä yhteyksissä. Näiden yhteyksien ehdot ovat keskeinen yhteiskuntatieteellinen tutkimustehtävä. (Kaufmann 1970, 270.)” (Leimu 1972a, 14.)

Leimun (1972a, 15) mukaan tämä on myös eräs laajasti käsitetyn turvallisuuden ja turvallisuuspolitiikan ydinkysymyksistä. Hänen työnsä teoreettisina ja empiirisinä tutkimusongelmina olivat kysymykset siitä, miten voidaan tutkia suomalaisten järjestelmäturvallisuutta ja sisäistä turvallisuutta, ja lähinnä empiirinen ongelma oli, miten näiden turvallisuuskonseptioiden edellytyksiä käsiteltiin (pääpiirteitä Leimu 1972a, 18-19).

Kun turvallisuuskysymykset ovat jälleen nousseet voimakkaasti esille globaalin ongelmakompleksin vuoksi, jossa Hakovirta (2002, 59) ensimmäisenä mainitsee juuri aseiden käyttöön ja niillä uhkaamiseen liittyvät maailman mittakaavan turvallisuusongelmat, mutta esittää myös maailman talouden ja kehityksen ongelmat sekä esim. maailman mittakaavan ympäristöongelmat, laaja-alainen turvallisuus vaikuttaa erittäin ajankohtaiselta käsitteeltä. Toisaalta laaja-alaisesti ymmärretyn turvallisuuden merkitystä lisäävät myös uhkakuvien muutokset, jotka pohjoismaissa, erityisesti Ruotsissa ovat viime vuosina johtaneet radikaaleihin muutoksiin kansallisessa puolustusjärjestelmässä.

Leimun lisensiaattityö perustui siis Allardtin suunnittelemaan, vuonna 1964 kerättyyn empiiriseen aineistoon. Vuonna 1969 Gallup keräsi HMS:n toimeksiannosta uuden haastatteluaineiston. Pekka Kansi ja Kari Kärkkäinen (1971) analysoivat vuoden 1969 haastatteluaineiston (Gallup HMS:n toimeksiannosta) perusteella puolustustahtoa käyttäen mm. ruotsalaisten esimerkkien mukaisesti puolustushalukkuutta kartoittavia kysymyksiä. He antoivat puolustustahdolle myös kvalitatiivisen ulottuvuuden ottamalla huomioon myös aseettoman vastarinnan.

Toisessa tutkimusraportissa Kansi ja Kärkkäinen analysoivat Parlamentaarisen puolustuskomitean toimeksiannosta vuonna 1971 kerättyä haastatteluaineistoa. He tutkivat mm. haastateltavien antamien vastausten loogisuutta (vrt. Wikman 1979) ja laativat useita yhdistettyjä mittareita puolustustahdolle (Kärkkäinen & Kansi 1973).²⁶ Kärkkäinen ja Kansi operationalisoivat käsitteen, jota Gun Munck af Rosenschöld (1973) kutsui puolustusmotivaatioksi. Munck af Rosenschöld tarkoitti puolustusmotivaatiolla yksilön koottuja vaikutinperusteita sosiaalisen ympäristönsä jatkuvan olemassaolon suojaamiseksi. Järjestelmän (kansakunnan) tasolla Munck af Rosenschöld puhui puolustusdispositiosta, jolla hän tarkoitti niitä järjestelmän ulko- ja sisäpuolella vaikuttavien olosuhteiden (voimien) yhdistelmiä, jotka toimivat tämän sosiaalisen järjestelmän säilymisen puolesta.

Leimun vuonna 1974 laatimassa raportissa (1974a, b) käytettiin samaa Parlamentaarisen puolustuskomitean toimeksiannosta vuonna 1971 kerättyä haastatteluaineistoa. Leimua kiinnostivat puolustustahdon yhteydet turvallisuuskäsityksiin. Edelleen hän tarkasteli sitä, miten kansalaisten tietämys

²⁶ Ks. tämän raportin kohta 3.5.: Pekka Kansi ja Kari Kärkkäinen: Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa.

vaikuttaa heidän turvallisuuskäsityksiinsä ja puolustustahtoonsa. Perusoletuksena oli puoluekannan ja yhteiskunnallisen aseman ratkaiseva merkitys selitettäessä asennoitumista turvallisuuspolitiikkaan ja puolustustahdon muodostumista.²⁷ Tätä tutkimusta ja sen tuloksia selostetaan tarkemmin tämän raportin kohdassa 3.6. Heikki Leimu: Turvallisuupoliittisista asenteista, tiedosta ja puolustustahdosta.

Vuonna 1974 HMS:n tutkimusjaoston työryhmä, jossa Leimu toimi sihteerinä omasta Turun yliopiston sosiologian assistentin toimestaan virkavapaana, suunnitteli laaja-alaisen Gallupin vuonna 1974 keräämän aineiston. Haastatteluja suoritettiin 1514 kappaletta, ja analyysiin otettiin näistä mukaan 1241 kappaletta. Aineiston käyttö tutkimuksissa jäi kuitenkin vajaaksi.²⁸ Sen pohjalta on tietävästi ilmestynyt vain Hannu Uusitalon (1977) raportti. Uusitalo käsittelee raportissa yhteiskunnallisen aseman ja puoluekannan yhteyksiä turvallisuuspoliittisiin asenteisiin. Uusitalo pohtii myös yleisemmin turvallisuuspoliittisten asenteiden mittaamisen ongelmia.²⁹

HMS:n julkaisussa No 6 (Henkisen maanpuolustuksen työkenttää) olleessa artikkelissaan ”Tutkimustoiminta henkisen maanpuolustuksen tukena” Osmo A. Wiio (1972, 53) ryhmitteli kokoavasti henkisen maanpuolustuksen tutkimustoiminnan neljäksi tutkimustyyppiä:

1. mieliala-, mielipide- ja asennetutkimus
2. propagandan ym. viestinnän sisällön tutkimus
3. viestinnän tehon tutkimus
4. tulevaisuudentutkimus.

Kolmea ensin mainittua hän piti jo vakiintuneina tutkimustyyppinä. Hän kuitenkin myöntää, ettei Suomessa kirjoittamisajankohtana ollut paljonkaan valmiutta sisällön erittelyyn, vaikka se on viestinnän tutkimusmenetelmistä vanhin, ja hän viittaa alan klassikon, Harold Lasswellin toisen maailmansodan sotapropagandatutkimuksiin. Tulevaisuudentutkimukseen viittaaminen henkisen maanpuolustuksen yhteydessä on varsin kauas tulevaisuuteen luodannut esitys, vaikka tulevaisuudentutkimusta kirjoittamisajankohtaan mennessä oli käytetty mm. teknistieteellisen, taloudellisen, sotilaallisen ja poliittisen kehityksen ennakoimisessa. (Wiio 1972, 56, 57-58.)

²⁷ Tämä oli varsin yleinen oletus 1960- ja 1970-luvuilla. Mm. 1990-luvun identiteettitarkastelujen perusteella oletus saattaa kaivata lähempää tarkastelua (vrt. esim. Anttila 1993, Harle & Moisio 2000).

²⁸ Yliopistoissa tämä johtuu paljolti siitä, että usein lyhytaikaisissa hankkeissa työskentelevät joutuvat hakemaan apurahoja uusiin hankkeisiin varmistaakseen jatkuvat työmahdollisuudet. Tällöin aiempaa hanketta, jonka aikataulu on saatettu alimitoitaa, ei aina saateta loppuun.

²⁹ Kun Leimu paljon myöhemmin tiedusteli aineistoa uudelleen MTS:ltä, se oli silloisen pääsihteerin mukaan muutossa kadonnut.

2.6. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS

Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta (HMS) korvattiin parlamentarisella Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnalla (MTS) vuonna 1975. MTS:lla on ollut keskeinen rooli Suomen väestön turvallisuuspoliittisten asenteiden, ml. maanpuolustustahdon, mittaamisessa ja tutkimisessa perustamisestaan lähtien eli jo kolmen vuosikymmenen ajan. MTS:n pääsihteereinä ovat toimineet Ralf Friberg, Markku Haranne (1980-1987), Pertti Alanen (1988-1995), Silvo Hietanen ja Heli Santala.

MTS on tehnyt vuosittain mielipidemittauksiin perustuvia raportteja turvallisuuspoliittisista asenteista. Erittäin arvokkaita ovat mm. MTS:n keräämät aikasarjat turvallisuuspoliittisten asenteiden kehittymisestä. Pisimpiä MTS:n raporteissa esiintyviä aikasarjoja muodostavat kysymykset maanpuolustustahdosta (aikasarja alkaa vuodesta 1970), ulkopoliitiikan hoidosta ja puolustusmäärärahojen tasosta (raportoitu aikasarja alkaa vuodesta 1964).

Mielipide- ja asennetutkimuksissaan MTS on mitannut mm. kansalaisten käsityksiä heidän kokemastaan turvallisuudesta ja turvattomuudesta, turvallisuuteen vaikuttavista tekijöistä, ulkopoliitiikan hoidosta ja maanpuolustuksesta. Aikasarjojen lisäksi MTS:n raporteissa huomiota kiinnittää myös niiden ajankohtaisuus, kysymyssarjaan on usein otettu mukaan ajankohdan uusia tärkeitä aiheita. BN:n ja sen seuraajan SPF:n tapaan myös MTS on lisännyt ja varioinut vuosien mittaan laajaa kysymyspatteriaa. Viime vuosina mukana on ollut mm. kysymyksiä suhtautumisesta NATO:on ja EU:n puolustusyhteistyöhön, yleisestä asevelvollisuudesta, jalkaväkimiinoista, turvallisuuden tunteesta, poliittisesta maailmantilanteesta ja ns. uusista uhkista.

Analyysimenetelminä on käytetty jakaumien taulukointia taustamuuttujien luokissa sekä muita ristiintaulukointeja, aikasarjoja, faktorianalyysia jne.

Vuonna 2006 ilmestyneessä MTS:n julkaisussa luetellaan 12 aihealuetta, joita HMS:n ja MTS:n mielipidetutkimusten kysymykset ovat vuosina 1964-2005 koskeneet. Näitä ovat :

- ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka
- EY/EU
- Suomen puolueettomuuspolitiikka, sotilaallinen liittoutumattomuus/liittoutuminen, NATO, NATO-yhteistyö
- maanpuolustus (joka jakautuu seuraaviin osa-alueisiin: maanpuolustustahto, asevelvollisuus, puolustusvoimat, puolustusmäärärahat, puolustuskyky, vapaaehtoinen maanpuolustus, puolustusvälineollisuus, siviilipalvelus)
- rauhanturvaaminen, kriisinhallinta, aseidenriisunta, asevienti
- turvallisuudentunne, uhat, uhkakuvat
- Euroopan tilanne ja kriisit, Suomen lähialueet

- maailman kriisit
- maahanmuutto, kehitysapu ja kehitysyhteistyö, pakolaiskysymykset
- väestönsuojelu ja huoltovarmuus
- arvot, osallistuminen
- ja eräät muut aiheet.

Lisäksi MTS on tehnyt tai teettänyt, ja sen piirissä toimineet virkamiehet ja tutkijat ovat tehneet, lukuisia aihepiiriin liittyviä julkaistuja ja julkaisemattomia merkittäviäkin erillistutkimuksia ja tutkimusartikkeleita (mm. Uusitalo 1977, Haranne 1986, Alanen 1992, 1997a, 1997b, Alanen ja Nurmela 1993, Forsberg 1989 ja eräät muut). Kekäle (1998) on toimittanut yhteenvedon MTS:n tutkimustoiminnan tuloksista vuosina 1990-1997.

MTS on siis tutkinut turvallisuuspoliittisia asenteita erittäin monipuolisesti. Seuraavassa poimitaan joitakin havaintoja vain nimenomaan maanpuolustustahdon huomioon ottamisesta MTS:n tutkimuksissa.

Maanpuolustustahdon suhteen MTS:n yleissihteeri Kekäle (1998, 60) on todennut, että ruotsalaisessa tutkimuksessa puolustustahto on operationalisoitu kolmella kysymyksellä (vrt. Törnqvist 1975 ja sen käsittely edellä). Ruotsissa ja Suomessa käytetyt sotilaallista maanpuolustusta koskevat peruskysymykset tarjoavat Kekäleen mukaan hyvän ja riittävän perusmallin puolustustahdon tarkastelulle. Suomessa

”... lähtökohtana pidetään sitä, että puolustustahto asenteena tarkoittaa suhtautumista kansalliseen (yleiseen) puolustukseen (pitäisikö suomalaisten ylipäättään puolustautua aseellisesti) sekä henkilökohtaista puolustustahtoa (osallistuisiko itse eri maanpuolustustehtäviin). Siihen voidaan myös liittää halukkuus panostaa rahoja puolustukseen (suhtautuminen puolustusmäärärahoihin).” (Kekäle 1998, 60, viitaten myös Pertti Alasen artikkeleihin Sotilasajakauslehden numeroissa 4/1997, 52-57 ja 5/1997, 53-58.)

Kekäleen (1998) toimittamasta raportista käy siis ilmi, että MTS:n raporteissa on yleistä puolustustahtoa mitattu Ruotsista tutulla ”klassisella” puolustustahtokysymyksellä:

”Jos Suomeen hyökätään, niin olisiko suomalaisten mielestänne puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta?”

Kysymyksen sanamuoto ei ole kuitenkaan aivan tarkka käännös Ruotsissa käytetystä kysymyksestä. Ruotsissa ”försvarsviljefråga” on muotoiltu seuraavasti:

”Antag att Sverige anfalls. Anser Du då att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?”

MTS:n suomalainen versio on hieman erilainen. Selvin ero on lisäys ”kaikissa tilanteissa”.

Henkilökohtaista puolustustahtoa MTS on mitannut vuodesta 1995 alkaen seuraavalla kysymyksellä (Kekäle 1998, 70):

”Jos Suomeen hyökätään, olisitteko itse valmis osallistumaan maanpuolustuksen eri tehtäviin kykyjenne ja taitojenne mukaan?”

MTS on näihin kysymyksiin liittyen tutkinut myös kansalaisten suhtautumista maasta poistumiseen sotatilanteessa sekä heidän käsityksiään puolustusvoimien suorituskyvystä tavallisessa sodassa (Kekäle 1998, 60).

Suhtautumista puolustus määrärahoihin on mitattu jo vuodesta 1964 alkaen seuraavalla kysymyksellä:

”Mikä on mielipiteenne puolustusvoimille myönnettävistä varoista?” (vastausvaihtoehdot korotettava, pidettävä entisellään, vähennettävä, EOS)

Raportin mukaan pelkkää suhtautumista puolustus määrärahoihin ei voida pitää validina puolustustahdon mittarina. Raportissa tarkastellaan puolustustahtokysymyksen ja puolustus määrärahakysymyksen ristiintaulukointeja ja todetaan tuloksissa esiintyvän epäloogisuutta. Vastaajien joukosta löytyy esimerkiksi sellaisia, jotka eivät kannata aseellista puolustautumista, jos Suomeen hyökätään, mutta olisivat silti valmiita puolustus määrärahojen lisäämiseen (ks. myös Alanen 1997, 54-57). Suhtautumisella puolustus määrärahoihin voidaan raportin mukaan kuitenkin joissakin tilanteissa mitata ainakin jotain osaa puolustusmyönteisyydestä ja siten myös puolustustahdosta asenteena.

Edellisen perusteella voitaneen MTS:n toteuttamasta puolustustahdon mittaamisesta todeta seuraavaa. MTS:n raportin mukaan puolustustahtoa voidaan periaatteessa tarkastella joko asenteena tai toiminnan vaikuttimena (motiivi) (emt., 60). MTS tarkastelee puolustustahtoa asenteena (emt., 60), joka jakautuu yleiseen ja henkilökohtaiseen puolustustahtoon. Näitä puolestaan on MTS:n mielipidemittauksissa mitattu em. kahdella tutkimuskysymyksellä. Mittaamiseen on kuitenkin liitetty mukaan myös puolustus määrärahoja koskeva kysymys.

Tämän ”suppeamman” puolustustahdon käsittelytavan lisäksi MTS on kartoittanut myös kansalaisten suhtautumista maasta poistumiseen sotatilanteessa sekä heidän käsityksiään puolustusvoimien suorituskyvystä tavallisessa sodassa (emt., 60). Näitä asioita on mielipidekyselyissä mitattu kahdella kysymyksellä. Kaikkia edellä mainittuja kysymyksiä ristiintaulukoimalla saadaan MTS:n raportin (emt., 60) mukaan puolustustahtoon liittyvää lisäin-

formaatiota, joka täydentää prosenttijakaumien ja aikasarjojen antamaa tietoa.

Tätä voinee tulkita niin, että em. "suppeamman" puolustustahdon käsittelytavan lisäksi (jako yleiseen ja henkilökohtaiseen puolustustahtoon ja niiden mittaaminen kahdella tutkimuskysymyksellä; jakaumat, vastaajaryhmien vertailu, aikasarjat) puolustustahtoa voidaan tutkia myös jonkin verran laajemmin mittaamalla sitä mielipidekyselyissä esimerkiksi em. viidellä tutkimuskysymyksellä, ja analysoimalla tuloksia jakaumien ja aikasarjojen lisäksi myös esimerkiksi em. kysymysten ristiintaulukoinneilla. Vuonna 1998 julkaistussa raportissa (Kekäle 1998) maanpuolustusta koskevia tuloksia ja puolustustahtoa onkin analysoitu taitavien ristiintaulukointien avulla.

2.7. Pertti Alasen käsityksiä maanpuolustustahdosta ja sen mittaamisesta

MTS:n pääsihteerinä toiminut Pertti Alanen on käsitellyt maanpuolustustahtoa ja sen mittaamista useissa artikkeleissa ja kirjoituksissa (esim. Alanen 1992, 1993, 1997a, 1997b, Alanen ja Haranne 1988, Alanen ja Nurmela 1993 sekä monet MTS:n julkaisemat tutkimusselosteet vuosittain tehdystä kyselyistä). Alasella on laaja käytännön kokemus maanpuolustustahdon empiirisestä mittaamisesta ja maanpuolustustahdon yhteiskunnallisista ulottuvuuksista toiminnastaan MTS:n pääsihteerinä vuosina 1988-1995, mutta hän on myös pitänyt yleistä asevelvollisuutta, maanpuolustustahtoa ja varusmieskoulutusta käsitelleitä esitelmiä mm. Suomen Sotilassosiologisen seuran tilaisuuksissa, MTS:n seminaareissa, Maanpuolustuskursseilla jne. Alanen on toiminut myös puolustusvoimien mielipidetutkimuksen sa-tutkimusorganisaation kouluttajana osallistuen kriisiajan kenttätutkimusten (maanpuolustustahto, motivaatio, luottamus aseistukseen jne.) menetelmien kehittämiseen.³⁰

Maanpuolustustahtotutkimuksen taustoja

Alasen mukaan kansan henkisten tekijöiden merkitys sodankäynnille tuli tärkeäksi vasta yleisen asevelvollisuuden syntyessä. Yleinen asevelvollisuus teki kansan "sotaisen hengen", Clausewitzin "kriegerische geistin" tärkeäksi, koska asevelvollisuusarmeija rekrytoitiin nyt kansan keskuudesta. (Alanen 1992, 28.)

Alanen mainitsee suomalaisen maanpuolustustahtotutkimuksen taustoihin liittyen myös "amerikkalaistyyllisen Gallup-tutkimuksen", joka käynnistyi Suomessa vuonna 1945.

---

³⁰ Puolustusvoimien mielipiteiden mittaamisen sa-tutkimusorganisaatiosta ks. Leskinen ja Harinen (2007).

Alasen käsityksen taustaksi voidaan mainita, että George Gallup kehitti USA:ssa menetelmiä mielipiteiden mittaamiseen jo 1930-luvulla. Menetelmiä käytettiin mm. vaaliennusteiden laatimiseen. Myös USA:n käyttäytymis- ja yhteiskuntatieteiden tutkijat alkoivat soveltaa näitä uusia empiirisiä tiedonhankinnan menetelmiä. USA:n asevoimat toteutti toisen maailmansodan aikana heidän avullaan laajoja survey-tutkimuksia rintamajoukkojen keskuudessa. Tuloksia koottiin sodan jälkeen kaksiosaiseen, vuonna 1949 ilmestyneeseen ”The American Soldier”-teokseen, josta käytettiin niin sodanjälkeisessä Suomessa kuin muuallakin jopa survey-menetelmien oppikirjana. Suomen puolustusvoimissa ei vielä sotien aikana osattu käyttää kirjallisia kyselyitä.

Tarkastellessaan maanpuolustustahdon mittauksen taustoja Suomessa Alanen (1992, 28, viite 4) väittää, että kesän 1944 osittaiset taistelutahdon romahdukset³¹ kiinnittivät kuitenkin puolustusvoimissa huomiota ”sotilassiologiiseen ja –psykologiseen lähestymistapaan selittää maanpuolustus- ja taistelutahtoon liittyviä kysymyksiä”.

Alanen mainitsee kolme ensimmäistä maanpuolustusta ja myös puolustustahtoa koskenutta moderneja mielipidemittausten menetelmiä hyödyntänyttä tutkimusta, eli Valtasen Sotakorkeakoulun diplomityön vuodelta 1954 sekä Eskolan (1962) ja Hyvärisen (1963) HMS:n toimeksiannosta tekemät tutkimukset. Alasen (1992, 28) mukaan ”... sekä HMS:n että maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS) turvallisuuspoliittinen mielipidetutkimus lepää teoreettisesti ja osin empiirisestikin edelleen näiden kolmen tutkimuksen kivijalalla”. Alanen mainitsee myös Kohon (1959), Randellin (1965) ja Kaarnolan (1968) tutkimukset.

Tutkimustuloksissa esiintyneitä ristiriitoja

Alanen tuo esille eräitä MTS:n surveytutkimusten tuloksissa ilmenneitä ristiriitoja. Eräät niistä liittyvät kahteen MTS:n käyttämään puolustustahtoa mittaavaan kysymykseen eli ns. ”puolustustahtokysymykseen” (”Jos Suomeen hyökättäisiin, niin olisiko suomalaisten ...”) ja mielipiteeseen puolustusmäärärahoista (”Mikä on mielipiteenne puolustusvoimille myönnettävistä varoista”). Ristiriitaisuuksia ovat mm. seuraavat (Alanen 1997a, 54-5):

- 1) puolustustahto on (em. kysymyksellä mitattuna) voimakasta (kuten 1990-luvun alussa) mutta puolustusmäärärahoja ei haluta korottaa
- 2) puolustustahto on voimakasta, mutta puolustusmäärärahoja halutaan alentaa (tulos vuosilta 1991–1993)
- 3) puolustustahto on melko alhainen (kuten 1970-luvun alussa) mutta puolustusmäärärahoja halutaan korottaa
- 4) puolustustahto on melko alhainen (ao. kysymyksellä mitattuna) mutta määrärahoja ei haluta alentaa

³¹ Esimerkiksi Viipuri menetettiin yhdessä päivässä 20.6.1944 ja kaupungin puolustajien tappiot olivat pienet.

Alenen (1997a, 56) toteaa, että tulokset osoittavat, että suhtautuminen puolustusmäärärahoihin ei ainakaan yksin ole validi puolustustahdon mittari. Hän ottaa esiin kolme muuta asiaa (tai surveyanalyysin käsittein ”muuttujaa”), jotka selittävät osaltaan em. tuloksia:

- vastaajien käsitys puolustusvoimien materiaalitylanteesta tai materiaalisesta valmiudesta
- vastaajien käsitys valtiontalouden tilasta
- vastaajien käsitys uhkakuvasta, mielikuva uhkien olemassaolosta.

Mikäli vastaajat pitävät puolustusvoimien materiaalista tilannetta hyvänä, he voivat kannattaa määrärahojen pitämistä ennallaan, vaikka olisivat puolustustahtoisia (esim. ”resursseja on jo tarpeeksi”). Jos lisäksi valtiontalouden tila on samanaikaisesti huono (esim. 1990-alun lama), eikä uhkakuva ole hälyttävä, samat vastaajat voivat jopa kannattaa määrärahojen alentamista (esim. ”puolustusvoimilla on resursseja kohtalaisesti, ja rahaa tarvitaan nyt kipeämmin muihin tarkoituksiin”).

Alasen analyysi viittaa siis siihen, että puolustusmyönteisyys vaikuttaa määrärahamielipiteeseen eri tavalla riippuen puolustusvoimien materiaalisesta tilasta, valtiontalouden tilasta ja uhkakuvasta.³²

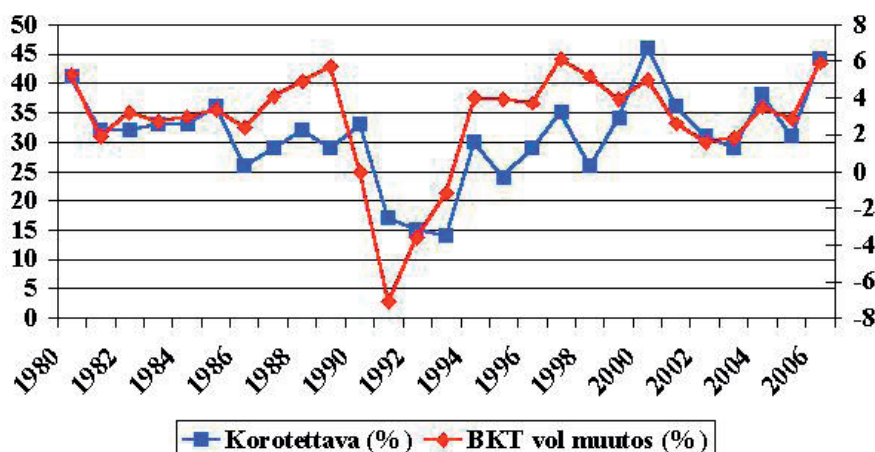
Alanen tarkoittanee (?), että puolustustahtoisillakin vastaajilla voi olla tilanteesta riippuen järkeviä syitä olla kannattamatta esimerkiksi määrärahojen lisäämistä. Ao. määrärahakysymys ei siis mittaa aivan tarkasti puolustusmyönteisyyttä. (Ao. tavalla määrärahakysymykseen vastanneiden puolustusmyönteisyys saattaa tulla esille esim. siten, että he vastaavat myönteisesti henkilökohtaista puolustustahtoa/osallistumista koskevaan kysymykseen.)

Alasen esitystä voisi jälkikäteen täydentää Risto Sinkon vuonna 2006 laatimalla kuviolla, johon hän on piirtänyt kuvaajina puolustusvoimille myönnettävien määrärahojen korottamista haluavien vastaajien osuuden prosentteina MTS:n tutkimusten perusteella (vasemmanpuoleinen asteikko) ja bruttokansantuotteen vuosivolyymin muutoksen (oikeanpuoleinen asteikko). Ao. asioita kuvaavat käyrät lähtevät 1980-luvun alusta ja viimeinen vuosi on vuosi 2006, jolta BKT:n vuosimuutos on arvio kolmen ensimmäisen kvartaalin perusteella.

---

32 Hannu Uusitalo (1977, 9, 10-12) totesi 20 vuotta Alasen artikkelia aikaisemmin tekemässään tutkimuksessa, että vuoden 1974 tutkimusaineiston vastaajista 44% kannatti puolustusmäärärahojen lisäämistä sitä suoraan yhdellä kysymyksellä kysyttäessä. Kun kysymys samassa tutkimuksessa asetettiin toisin, ja tiedusteltiin, mihin luetelluista 9 asiasta valtion tulisi sijoittaa lisämäärärahoja, niin maanpuolustus jäi aivan häntäpäähän. ”Johtopäätökset väestön suhtautumisesta puolustusmäärärahoihin vaihtelevat siis kysymyksenasettelun mukaan” (Uusitalo 1977, 12).

Kansalaisten halukkuus puolustusvoimien määrärahojen korottamiseen ja BKT:n volyymin vuosimuutos

Kuvio 5. Bruttokansantuotteen volyymin muutos prosentteina ja puolustusmäärärahojen korottamista kannattavien prosenttiosuudet MTS:n tutkimusten mukaan vuosina 1980 – 2006. (Lähde: Risto Sinkon laatima kuvio vuodelta 2006.)

Kuvasta näkyy melko selkeästi kahden käyrän samanaikainen vaihtelu. Tieteellisessä mielessä yhteisvaihtelu ei vielä osoita syy-seuraussuhdetta, mutta ymmärrettävältä hypoteesilta tuntuisi se, että rahaa ei haluta antaa puolustusvoimille silloin, kun julkisuudessa käydään kovaa kiihtelyä varojen saamisesta koulutukseen, sosiaaliturvaan, työttömyyskorvauksiin jne. 1990-luvun lamaa ja BKT:n romahtamista näyttäisi vastaavan puolustusmäärärahojen kannatuksen lasku (tosin on mainittava myös Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 mahdollisena jopa molempiin edellisiin vaikuttaneena relevanttina tekijänä). Erityisen lähellä toisiaan käyrät näyttävät olevan 2000-luvulla. Vuosituhannen alkuun sattui parikin vähäisen kasvun vuotta, ja juuri noina samoina aikoina tapahtuivat kriisit Afganistanissa ja Irakissa. Nekään eivät siis ilmeisesti vaikuttaneet kansalaisten mielipiteeseen siitä, että Suomen puolustusvoimat eivät juuri tarvitse lisää rahaa.

Pyrkiessään selittämään kolmatta ja neljättä em. ristiriidoista (puolustustah- to on melko alhaisella tasolla, mutta määrärahoja halutaan korottaa tai ei haluta alentaa), Alanen esittää mahdolliseksi selitykseksi puolustusvoimien huonon materiaalian tilanteen. Jos materiaalian tilanne on vastaajan mielestä huono, hän voi ajatella, että on turhaa lähteä näillä eväillä sotaan (= maanpuolustustah- to on mittauksessa alhainen), mutta voi samalla ajatella, että tilanne pitäisi korjata lisämäärärahoilla. (Alanen 1997a, 55.)

Täydentävää selitystä varten Alanen ottaa tarkasteluun MTS:n kysymyksen ”Jos Suomeen hyökätään, olisitteko itse valmis osallistumaan maanpuolustuksen eri tehtäviin kykyjenne ja taitojenne mukaan”. Alasen mukaan tämä kysymys otettiin MTS:n kysymyspatteriin vuonna 1995 ja se mittaa ”henkilökohtaista halukkuutta maanpuolustustehtäviin”. (Alanen 1997b, 53.)³³

Ristiintaulukoituaan yleistä puolustustahtoa ja henkilökohtaista halukkuutta koskevat kysymykset Alanen saa tulokseksi esim., että löytyy vastaajia, joilla:

- ei ole yleistä puolustustahtoa, mutta on henkilökohtaista puolustusvalmiutta
- on henkilökohtaista puolustusvalmiutta, mutta ei ole yleistä puolustustahtoa.

Nämä uudet ristiriidat Alanen (1997b, 54) selittää seuraavasti:

- henkilökohtaisen tilanteen (esim. vanhuus, sairaus) takia puolustustahtoisella (-myönteisellä) vastaajalla ei aina ole henkilökohtaista valmiutta
- vaikka henkilöllä olisi henkilökohtaista valmiutta, hän saattaa haluta muodostaa itse oman mielipiteensä siitä, tulisiko Suomen ryhtyä sotaan tietyssä tilanteessa.³⁴

Edellä olevasta käy ilmi, että ”puolustusmyönteisyyttä” voi Alasen mielestä esiintyä, vaikka vastaaja vastaisikin kielteisesti jompaan kumpaan puolustustahtokysymykseen (yleinen – henkilökohtainen puolustustahto). Edellä mainittuun Alasen esittämään alhainen puolustustahto, mutta määrärahoja halutaan nostaa – ristiriitaan tämä liittyyne (?) Alasella seuraavasti. Henkilö voi olla puolustusmyönteinen, vaikka vastaisi kielteisesti yleistä maanpuolustustahtoa mittaavaan MTS:n kysymykseen. Tällöin henkilö siis voi olla puolustusmyönteinen, vaikka ao. kysymyksellä mitattu puolustustahto olisi alhainen (kuten se oli 1970-luvun alussa). Puolustusmyönteinen henkilö voisi kuitenkin toivoa tilanteen korjaamista puolustusmäärärahoja lisäämällä tai olla ainakin sitä mieltä, että niitä ei saa alentaa. (Ks. Alanen 1997a, 55, 1997b, 54.) ”Kun panostus puolustusvoimiin lisääntyi, se on näkynyt paitsi lisääntyneenä puolustustahtoisuutena myös ajanmittaan lisääntyvänä haluna vähentää puolustusmäärärahoja” (Alanen 1997a, 55) tai myös ”vähäisempänä haluna korottaa puolustusmäärärahoja” (emt., 55).

33 Todettakoon, että Ruotsin SPF ei käyttänyt vastaavanlaista kysymystä väestön rauhan ajan puolustustahtomittauksissa. Syitä tähän on selostettu SPF:n tutkijan Kurt Törnqvistiä näkemyksiä käsittelevissä kohdissa 1.2. ja 1.3.

34 ”Tuntemattoman sotilaan” Lahtinen ottaa osaa taisteluihin ollen jopa hyvä taistelija, mutta ei hyväksy maansa osallistumista sotaan. Muitakin esimerkkejä voidaan löytää, esimerkiksi Israelissa esiintyi reservin upseereiden kapinointia Libanonin sotaretkenä aikana; osa suomalaisista vastustaa NATO:on liittymistä, vaikka olisivatkin sitä mieltä, että se toisi voimakkaammat aseet Suomen suojaksi, jne.

Edellisen pohjalta Alanen (1997b, 55-58) esittää seuraavan jaottelun "puolustusmyönteisyyden" mukaan:

- täysin myönteiset (71,5% vastaajista): vastaa myönteisesti molempiin kysymyksiin
- osin myönteiset (22,9%): vastaa kielteisesti toiseen ja myönteisesti toiseen
- osin kielteiset (18,0%): vastaa kielteisesti toiseen ja neutraalisti toiseen
- täysin kielteiset (3,2%): vastaa kielteisesti molempiin.

Luokkia yhdistämällä saadaan lopuksi seuraava jaottelu (Alanen 1997b, 56-57):

- täysin puolustusmyönteiset (71,5%)
- kaikki puolustusmyönteiset (94,4%)
- kaikki puolustuskielteiset (3,2%)

Maanpuolustustahdon mittaaminen

Käsitellessään puolustustahdon mittaamista Alanen (1997b) referoi Ruotsin SPF:n tapaa mitata puolustustahtoa. Hän toteaa, että Ruotsissa puolustustahto operationalisoidaan kolmella kysymyksellä ja niistä muodostetulla indeksillä. Näistä kysymyksistä yksi "on miltei identtinen MTS:n käyttämän yleistä puolustustahtoa mittaavan kysymyksen kanssa" (emt., 55). Alanen kuvaa myös indeksin rakennetta.

Alanen referoi myös Tanskan Forsvarets Center for Lederskabin käyttämää puolustustahdon mittaustapaa. Kaksi tanskalaisten kysymyksistä on samansuuntaisia kuin MTS:n yleisimmin käyttämät muuttujat (ensimmäinen näistä on tuttu myös Ruotsin BN:n ja SPF:n mittauksista):

"Synes De, at det bor gores vaebnat modstand, hvis Danmark angribes?"

"Er De indstillet på i en eventuel krig selv at bidrage til landets for-svar på den mode, De er i stand till?"

Tanskassa puolustustahtoa mitataan kahdeksalla kysymyksellä ja niistä las- ketulla indeksillä. Alasen mukaan näin moneen kysymykseen ei ole Suomes- sa tarvetta mm. siksi, että indeksit hävittävät yksittäisiin kysymyksiin sisäl- tyvää mielenkiintoista tietoa. Hänen mielestään indeksien käyttö hävittää yleensäkin paljon mielenkiintoista tietoa.

Tämän jälkeen Alanen päätyy maanpuolustustahdon määrittelyyn asenteen- a ja sen operationalisointiin Suomessa:

”Hyvin yksinkertaisesti voidaan ajatella, että puolustustahto tarkoittaa asenteena 1) suhtautumista kansalliseen puolustautumiseen, ”pitäisikö suomalaisten ylipäättään puolustautua” sekä 2) henkilökohtaista puolustustahtoa ”osallistuisinko itse maanpuolustustehtäviin”. Siihen voidaan liittää myös 3) halukkuus panostaa rahoja maanpuolustukseen, ”suhtautuminen puolustusmäärärahoihin”. Puolustusasenteen eri ulottuvuuksia saadaan näitä kolmea kombinoimalla esitettyä riittävän monipuolisesti, mutta kuitenkin suhteellisen yksinkertaisesti.” (Alanen 1997b, 55-56.)

Alanen tekee myös täsmällisen ehdotuksen uudentavasta mitata maanpuolustustahtoa. Hän ehdottaa ”puolustusasennemittarin” muodostamista edellisestä kolmesta kysymyksestä. Tämä tapahtuu edellä kuvatulla tavalla siten, että yleistä ja henkilökohtaista puolustustahtoa mittaavat kysymykset ristiintaulukoidaan ja muodostetaan ”täysin puolustusmyönteisten”, ”kaikkien puolustusmyönteisten” ja ”täysin puolustuskielteisten” ryhmät. Tunnusluvut lasketaan prosenttiosuuksina kaikista vastaajista sekä erikseen miehistä, naisista ja 15-24 vuotiaista miehistä. Esimerkiksi vuoden 1995 MTS-tutkimuksen vastauksista laskettuina tunnusluvut olivat seuraavat:

Taulukko 2. Puolustusasenteen perustunnusluvut vuonna 1995 (lähde: Alanen 1997b, 57).

	kaikki %	miehet %	15-24 v. miehet
täysin myönteiset	71.5	80.4	72.8
kaikki myönteiset	94.4	95.6	92.0
täysin kielteiset ja EOS	3.6	4.4	4.7

Lisätunnuslukuina voidaan Alasen mukaan laskea puolustusmäärärahoihin eri tavoin suhtautuvien osuudet em. ryhmissä. Tällöin saadaan 9 lisätunnuslukua. ”Puolustusasenteessa tapahtuvia muutoksia voidaan näin seurata vakioiduin perus- ja lisätunnuslukuin” (Alanen 1997b, 57). Vaikka Alasen ehdotus olisi ainakin perustunnuslukujen osalta erittäin helposti toteutettavissa, näitä tunnuslukuja ei ole toistaiseksi otettu käyttöön MTS:n raporteissa.

Alasen mielestä siis edellä mainitut MTS:n käyttämät keskeiset kysymykset mittaavat kyllä relevantteja piirteitä maanpuolustustahdosta, mutta yksittäisinä kysymyksinä osittain puutteellisesti. Ristiintaulukoinnin avulla voidaan kuitenkin saada ainakin summittaisesti esille puolustusmyönteisten vastaajien muodostama ydinjoukko ja tämän ulkopuolella jäävät vaastajaryhmät, joiden keskuudessakin puolustusmyönteisyyttä voi vaihtelevassa määrin ilmetä.

Tässä yhteydessä voidaan mainita myös toisen MTS:n entisen pääsihteerin eli Markku Haranteen artikkeli vuodelta 1986. Haranne toteaa ensin, että muutama mielipidetutkimuksen kysymys ei ehkä ennusta käyttäytymistä taistelukentällä kovin hyvin. Sen sijaan niiden avulla voidaan muodostaa summittainen kuva väestön perusvalmiudesta kohdata uhkatilanne ja siitä, miten väestö luottaa valtiojohdon ratkaisuihin. Tässä Haranne tuntuu tekevän erottelun, jonka mukaan puolustustahtoa on mielipidetutkimuksissa mitattu lähinnä asenteena eikä käyttäytymistä ennustavana motivaationa. Haranne puhuu ”maanpuolustusmyönteisyydestä” ja ”puolustustahtoisuudesta” ja toteaa, että mielipidekysymysten avulla ei voida määritellä tämän maanpuolustusmyönteisyyden tasoa tarkasti.

”Tulokset eräistä tuoreista tutkimuksista osoittavat, että maanpuolustukseen täysin torjuvasti suhtautuvia on muutama prosentti väestöstä.³⁵ ... Kun kysymykseen otetaan mukaan sodanuhka, myönteisten vastausten osuus vaihtelee yli kahdesta kolmasosasta väestöä lähelle 90 prosenttia. Tämä liukuva osuus on ehdollisesti maanpuolustustahtoisia, kun ehdottomasti maanpuolustustahtoisien osuus väestöstä on runsaat kaksi kolmannesta ja ehdottomasti kielteisten osuus on prosenttien luokkaa.” (Haranne 1986, 176-177.)

Haranteen 1980-luvun puolivälissä tekemä arviointi muistuttaa Alasen perustunnuslukujen mukaan vuonna 1995 laskemia tuloksia. Esimerkiksi Haranteella ”ehdottomasti maanpuolustustahtoisien” osuus väestöstä on ”runsaat kaksi kolmannesta (eli ilmeisesti noin 70% ?) ja Alasella täysin myönteisiä oli 71.5%. Haranteella ”ehdottomasti kielteisten” osuus oli ”prosenttien luokkaa” ja Alasella 3,6%.

Haranteen (1986) tekstistä saa myös sen kuvan (?), että ehdottomasti maanpuolustustahtoisien ja täysin torjuvien osuudet pysyisivät tai saattaisivat pysyä hänen mielestään suunnilleen samanlaisina, kun taas ehdollisesti maanpuolustustahtoisien osuus vaihtelisi suunnilleen välillä 70-90% loppujen sijoittuessa näiden välille. Alasen esitys on sopusoinnussa tämän kanssa, ja tämän takia tarvitaan kolme perustunnuslukua.

Haranne on todennut myöhemmin, että Ruotsin vuodesta 1991 käytetty viisiportainen kysymysmalli erottelisi hyvin painotuksia ”myönteisten” ja ”kielteisten” sisällä.³⁶

Asenne vai motivaatio?

Alasen (1997a, 52) mukaan ”Maanpuolustustahtoa, tai lyhyemmin puolustustahtoa, voidaan tarkastella sekä asenteena että toimintavalmiutena tai

³⁵ Teksti jatkuu: Lisäksi varauksellisia on suurempi joukko, vajaa kymmenesosa suomalaisista. Periaatteessa myönteisiä on jopa yhdeksän kymmenestä.

³⁶ Kirjallinen tiedonanto Markku Haranteelta Olli Hariselle 20.11.2007.

toiminnan vaikuttimena, motiivina”. Hän mainitsee tilanteen jatkosodan alkaessa, jolloin suurin osa astui palvelukseen, vain pienen murto-osan äänestässä jaloillaan. Ilmeisesti maanpuolustustahto ilmeni tällöin motivaationa, toiminnan vaikuttimena.

Alanen (1997b, 57) pohtii, millaista olisi puolustustahdon mittaaminen toimintavalmiutena tai toiminnan vaikuttimena, motiivina rauhan aikana. ”Eihän kaikki voine olla pelkkää poseerausta, asennetta”.

Alanen toteaa, että olisi mahdollista operationalisoida maanpuolustustahto jo rauhan aikana mittaamaan rauhan aikaista käyttäytymistä ja toimintaa. (Tällöin olisi ilmeisesti hänen mielestään kyse maanpuolustustahdon mittaamisesta motivaationa.) Alanen esittää operationalisoinnille esimerkkeinä viisi tunnuslukua:

- sotilaskoulutuksen saaneiden määrä koko väestössä
- muutokset asepalvelukseen menevien ja siviilipalvelukseen menevien määrissä
- asepalveluksen keskeyttäneiden määrä
- asepalveluksessa tehdyt rikkomukset ja rikokset
- kertausharjoitusmotivaatio, jne.

Alasen esitys tuo mieleen Törnqvistin (1975, 26-27) näkemykset siitä, että rauhan ajan henkilökohtaista puolustustahtoa voitaisiin mitata esimerkiksi mittaamalla varusmiespalveluksen suorittamista, palvelusmotivaatiota ja sotilasammattiin hakeutumista.

2.8. Maanpuolustustahdon operationalisointi puolustusvoimien aikaisemmissa varusmies- ja reserviläiskyselyissä

Suomen puolustusvoimissa ei ole tehty säännöllisiä varusmiehiin ja reserviläisiin kohdistuvia kyselyitä ennen 1980-lukua. Erillisiä kyselyitä ja kyselytutkimuksia on kuitenkin tehty. 1960-luvulta voidaan mainita esimerkiksi Osmo A. Wiion puolustusvoimien toimeksiannosta tekemä tutkimus vuodelta 1968. Vuonna 1973 pääesikunnan tiedotusosasto julkaisi HMS:n tutkijoiden Pekka Kansin ja Kari Kärkkäisen tekemän tutkimuksen ”Varusmiesten mielipiteet ja asenteet maanpuolustuksesta ja puolustusvoimista sekä niihin vaikuttaneet tekijät v. 1973 (Varusmiestutkimus / 73)”. Tutkimus kohdistui 2000 varusmiehen otokseen ja taustatietona kysyttiin jopa puoluekantaan. Mittaamisessa käytettiin neljää tutkijoiden kehittämää asenneasteikkoa (summamuuttujaa), jotka olivat:

- isänmaallisuusasteikko
- "kova – pehmeä"-asteikko (jonka tarkoituksena oli mitata autoritaarisuutta)
- maanpuolustusasteikko
- puolustustahtoasteikko.

Kansin ja Kärkkäisen käyttämiä puolustustahdon operationalisointeja ja mittareita tarkastellaan tämän raportin kohdassa 3.5.³⁷

1970-luvun lopulla puolustusvoimissa käynnistettiin varusmiehiin ja reserviläisiin kohdistuvat kyselytutkimukset, joissa maanpuolustustahto oli yhtenä mittauskohteena. Tutkimuksista vastasi pääesikunnan tiedotusosasto. Vastuuhenkilöinä ja raporttien laatijoina olivat komentaja, VTM Jukka Heinonen ja hänen seuraajansa everstiluutnantti Timo Apajakari. Pääesikunnan tiedotusosaston säännöllisesti toistuvista varusmiestutkimuksista ensimmäinen tehtiin vuonna 1978. Vuodesta 1978 alkaen tutkimuksia tehtiin kolmen vuoden välein (-81, -84, -87). Myös vuonna 1988 tehtiin kolmivuotisrytmistä poiketen suuri varusmiestutkimus (n = 18040). Vuoden 1978 tutkimuksessa väittämämuotoon puettujen kysymysten määrä oli kymmenen, vuonna 1988 väittämiä oli jo 60.

Varusmiestutkimus -81:ssa puolustustahtoa mitattiin seuraavilla väittämillä:

- Suomalaisen on puolustauduttava, jos Suomeen hyökätään
- Nykyiset puolustusmäärärahat ovat riittämättömät

Vastaukset väittämiin annettiin viisiportaisella asteikolla täysin samaa mieltä – täysin eri mieltä. Varusmiestutkimus -87:ssä oli kahdeksan väittämää, jotka koskivat "maanpuolustusta yleensä". Näitä olivat mm. seuraavat:

- Suomalaisen on puolustettava maataan, jos Suomeen hyökätään
- Suomi on minulle niin arvokas, että puolustan sitä aseellisesti
- Nykyinen yleiseen asevelvollisuuteen perustuva puolustusjärjestelmä on Suomelle parhaiten soveltuva ratkaisu

Em. kahdeksasta väittämästä muut koskivat puolustusmäärärahoja, vakavan sotilaallisen selkkauksen todennäköisyyttä, puolustusvoimien suorituskykyä sotaan joutumista ennaltaehkäisevänä tekijänä, Suomen puolustuskyvyn kansallisen uskottavuuden lisäämistä ja mielipidettä aseistuksen vähentämisestä.

Pääesikunnan tiedotusosaston reserviläistutkimuksia toteutettiin 1980-luvulla vuosina 1985 ja 1987. Esimerkiksi vuoden 1985 reserviläistutkimus teh-

37 Tämän raportin tekijät saivat Kari Kärkkäiseltä täydentäviä tietoja 1970-luvun tutkimustoiminnasta vuonna 2005 Heikki Leimun isännöimässä ja hänen luonaan pidetyssä kaksipäiväisessä työseminaarissa.

tiin yli viidessäkymmenessä kertausharjoituksessa. Vuoden 1985 aineistoista tehtiin tiedotusosaston esityksestä jatkoanalyysyjä Sotakorkeakoulun Sotatieteen laitoksella (Pentti & Harinen 1986).

Vuonna 1989 varusmiestutkimusten tekovastuu siirtyi pääesikunnan koulutusosastolle (oppimateriaalitoimisto ja sotilaspsykologian toimisto), ja vuosina 1989 ja 1992 tehtiin varusmieskysely, edellinen Pohjois-Suomen sotilasläänissä ja jälkimmäinen Etelä-Suomen sotilasläänissä. Kyselyn suunnittelivat molemmissa tutkimuksissa everstiluutnantti Risto Roiha ja VTL Olli Harinen, joista jälkimmäinen laati kysymyssarjat käyttäen esikuvina mm. edellä mainittuja pääesikunnan tiedotusosaston varusmies- ja reserviläiskyselyjä ja MTS:n raportteja. Varusmiesten lisäksi kyselyt kohdistuivat koulutajiin ja varusmiestoimikuntiin (jälkimmäisiltä pyydettiin myös ideoita varusmieskoulutuksen kehittämiseksi). Vastaavanlainen kysely päätettiin jatkossa tehdä säännöllisin väliajoin sotilaslääni kerrallaan.

Varusmiestutkimus 92:ssa maanpuolustustahtoa (maanpuolustusasenteita) kartoitettiin kolmella väittämällä, joista yksi oli BN:n ja MTS:n ”klassinen” puolustustahtokysymys väittämämuodossa:

- Jos Suomeen hyökätään, suomalaisten olisi puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta

Vastausvaihtoehtoja oli MTS:n käytännöstä poiketen mutta puolustusvoimien aiempien kyselyjen käytännön mukaisesti viisi (välillä olen täysin samaa mieltä – olen täysin eri mieltä). Muut kaksi aihealueen väittämää koskivat mielipidettä siitä, pitääkö miespuolisen väestön suorittaa asevelvollisuus sekä mielipidettä sotilaskoulutuksen tärkeydestä omalla kohdalla.

Vuonna 1993 sekä varusmies- että reserviläiskyselyjen tekeminen siirtyi Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskukselle (PvKK), johon pääesikunnan koulutusosaston em. toimistot sulautettiin organisaatiomuutoksen yhteydessä. Reserviläistutkimuksia jatkettiin ja niiden tutkimusmenetelmää kehitettiin. Samassa yhteydessä jatkettiin PvKK:n vastuulle tullutta kriisiajan ja sodan ajan mielialamittauksen (mm. maanpuolustustahto) tutkimusorganisaation kehittämistä. (Leskinen & Harinen 2007.)

Säännölliset varusmieskyselyt sen sijaan lopetettiin vuoden 1992 jälkeen ja käynnistettiin virallisesti uudelleen vasta vuonna 2000. Varusmiesten maanpuolustustahtomittausten aikasarjoihin tuli näin pitkäkö tyhjä väli, vaikka joitakin satunnaisia kyselyjä toteutettiin.

Vuonna 1996 MTS:n entinen pääsihteeri Pertti Alanen laati PvKK:ssa tutkijana työskennellessään mm. omiin aikaisempiin tutkimuksiinsa ja artikkeleihinsa perustuvan esityksen maanpuolustustahdon operationalisoinnista varusmieskyselyissä (ks. Alanen 1997b ja kohta 2.7. edellä).

Säännölliset varusmieskyselyt aloitettiin uudelleen pääesikunnan koulutusosaston (majuri Jyrki Lahdenperä, eversti Erkki Nordberg) ja PvKK:n toimenpitein vuonna 2000. Kysymyssarjaa kehitettiin, mutta lähtökohtana oli vuoden 1992 varusmieskyselyn kysymyssarja. Tavoitteena oli, että vastaukset tulostettaisiin paitsi koko saapumiserää koskevin kokonaistuloksina, myös ruohonjuuritason koulutuspalautteeksi kouluttajille jokaisen perusyksikön (esim. komppania tai patteri) tasolle asti. Jotta tulosten tulkinta olisi helppoa perusyksikötasolla, kyselyssä ei käytetä otantaa, vaan pyritään saamaan kaikki varusmiehet vastaamaan. Kyselyn teknisenä toteutustapana käytetään PvKK:ssa kehitettyä JOTOS-järjestelmää, jossa aineiston kerääminen ja käsittely on riittävän nopeaa suurillakin vastaajamäärillä. JOTOS-järjestelmä on tehnyt myös varusmiesten maanpuolustustahdon tarkan, perusyksikötasolle asti ulottuvan seuraamisen käytännössä mahdolliseksi.³⁸

Vuodesta 2000 alkaen varusmiesten maanpuolustustahtoa on mitattu suunnilleen entiseen tapaan eli BN:n ja MTS:n ”klassisella” maanpuolustustahtokysymyksellä väittämän muodossa sekä kahdella muulla väittämällä:

- Jos Suomeen hyökätään, suomalaisten olisi puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta
- Suomella pitää olla toimintakykyiset puolustusvoimat
- Jos Suomeen hyökätään, olen itse valmis osallistumaan sotilaalliseen maanpuolustukseen omassa sodan ajan tehtävässäni.

Näistä kolmesta muuttujasta on tilastollisten analyysien perusteella (alfa-kertoimet jne.) muodostettu summamuuttuja, jonka 2000-luvun alkupuolen varusmieskyselyissä tulkittiin mittaavan maanpuolustustahtoa. Puolustusvoimissa on kuitenkin käytetty melko yleisesti myös pelkkää em. ”klassista” maanpuolustustahtoväittämää reserviläisten ja varusmiesten puolustustahdon mittaamiseen ja raportointiin.

Vuonna 2002 puolustusvoimat toteutti varusmiesten arvokyselyn, jossa oli suurehko määrä maanpuolustustahtoon liittyviä, mm. MTS:n käyttämiä ja puolustusvoimissa laadittuja varusmiesten arvoja ja turvallisuuspoliittisia asenteita kartoitettavia kysymyksiä. Lisäksi kyselylomakkeeseen sisältyi nuorison arvoja kartoittava RISC-kysymyssarja.

³⁸ JOTOS-järjestelmä, eli joukkojen omatoiminen mielipiteiden seurantajärjestelmä, sisältää seuraavat elementit: PvKK:ssa suunniteltu JOTOS-tietokoneohjelma, lomakkeiden optinen lukulaite, PvKK:ssa suunnitellut kenttäkelpoiset ja muut optiset vastauslomakkeet sekä erilaiset kysymyssarjat. JOTOS kehitettiin 1990-luvun puolivälissä kertausharjoituksissa toteutettavia nopeita kenttäkyselyitä varten. Niistä järjestelmän käyttö on vähitellen levinnyt puolustusvoimien useimpiin kyselyihin, kuten työilma-
piirikyselyyn, lähtökyselyyn, eri varusmieskyselyihin, syväjohtamisen kyselyyn ja monenlaisiin sotilasope-
tuslaitosten palautekyselyihin (vuosittain käytettiin 2000-luvun alussa yli 700 000 optista lomaketta). Maanpuolustuskorkeakoulun Käyttäytymistieteiden laitos on kehittänyt yhdessä pääesikunnan kanssa myös JOTOS-ohjelman seuraavan version eli Netjotos-verkkokyselyjärjestelmän, jonka avulla mm. varus-
miesten maanpuolustustahtoa ja muita asenteita koskeva tutkimustoiminta tehostuu edelleen. (Puolus-
tusvoimien kyselytutkimuksista ja JOTOS-järjestelmästä ks. Harinen 2002a ja 2002b.)

2.9. Varusmiesten puolustustahtdon operationalisointi vuonna 2005 tehdyssä maanpuolustustahtokyselyssä

Edellä on käyty läpi sitä, miten maanpuolustustahto on määritelty Ruotsin BN:n ja SPF:n mittauksissa sekä Suomessa MTS:n tutkimuksissa ja puolustusvoimien suorittamissa aikaisemmissa kyselyissä. Seuraavassa selostetaan, miten varusmiesten maanpuolustustahto on operationalisoitu varusmiesten maanpuolustustahtoa koskevaan tutkimushankkeeseen sisältyneessä vuonna 2005 tehdyssä varusmieskyselyssä sekä vuosina 2005-2007 tehdyissä varusmieshaastatteluissa. Operationalisoinnin lähtökohtana on ollut mm. Kurt Törnqvistin (1975) maanpuolustustahtdon määrittely sekä asenteen ja motivaation käsitteitä koskeva tutkimuskirjallisuus, jota on joiltakin osin edellä referoitu.

Vuoden 2005 maanpuolustustahtokyselyn suunnittelussa päädyttiin siihen, että mittaus kohdistuu Törnqvistiä (1975) mukaillen varusmiesten rauhan ajan yleiseen ja henkilökohtaiseen maanpuolustustahtoon. Yleinen maanpuolustustahto operationalisoitiin varusmieskyselyssä mm. seuraavilla väittämillä:

- 34. Jos Suomeen hyökätään, suomalaisten olisi puolustauduttava aseellisesti kaikissa tilanteissa, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta.
- 40. Katson oikeaksi, että Suomessa kansalaiset veloitetaan asein puolustamaan maata.
- 41. On oikein, että maan miespuolisten kansalaisten tulee suorittaa asevelvollisuus osana puolustusvalmistelujamme.
- 36. Suomella pitää olla toimintakykyiset puolustusvoimat.
- 97. Suomen itsenäisyyden aseelliseen puolustamiseen varautuminen on yhtä tärkeää nyt kuin ennen talvisotaa.
- 33. Yleinen asevelvollisuus on Suomessa "arvo sinänsä", joka pitäisi säilyttää kaikissa olosuhteissa.

Kysymys 34 on perinteinen "klassinen" maanpuolustustahtokysymys, jota on käytetty Suomessa Ruotsista saatuna käännöslainana 1960-luvulta alkaen ja jota mm. MTS edelleen käyttää. Kysymykset 34, 40 ja 41 ovat ne kysymykset, joista Törnqvist oli muodostanut maanpuolustustahtdon summamuuttujan BN:n mittauksissa Ruotsissa. Näitä kysymyksiä ja niistä tehtyä summamuuttujaa on käytetty hyvin monissa ruotsalaisissa mittauksissa.

Kysymykset 97 ja 33 on tarkoitettu kytkemään mittaaminen arvoihin ja kansalliseen identiteettiin. Tällä kysymyksellä haluttiin viitata myös Suomen käymiin sotiin ja niiden merkitykseen.

Maanpuolustustahtoa ja sen mittaamista käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa on nostettu esiin kysymys siitä, onko maanpuolustustahto asenne vai

motivaatio, ja onko siis kysymys asenteen vai motivaation mittaamisesta (ks. esim. Kekäle 1998, 60, Alanen 1997a, 52, Alanen 1997b, 57). Kun maanpuolustustahtoa yritetään mitata survey-menetelmällä, on tähän kysymykseen omaksuttava ainakin kysymyssarjan laatimisen ajaksi jonkinlainen tilapäinen kanta, jotta käsitteet voidaan operationalisoida.

Törnqvist (1975) esittää maanpuolustustahdon ja sen lähikäsitteiden analyysissään, että tietty käsite, kuten rauhan ajan henkilökohtainen maanpuolustustahto tai taistelutahto (kampvilja) kytkee yhteen tietyn toimijan/ihmisryhmän, tietyn tilanteen ja tietynlaisen käyttäytymisen. Käsillä olevan raportin kirjoittajien alustava hypoteesi on, että mitä täsmällisemmin ao. ihmisryhmä, tilanne ja käyttäytyminen pystytään rajaamaan ja spesifioimaan, sitä lähempänä ollaan motivaation mittaamista/arviointia.

Varusmiesten maanpuolustustahtokyselyssä on kyse suomalaisista nykyajan varusmiehistä (rajattu ryhmä) rauhan ajan koulutuksessa (spesifi tilanne) ja heidän innokkuudestaan/halukkuudestaan osallistua koulutukseen ja tulla varusmiesajan jälkeen kertausharjoitukseen (spesifin käyttäytymisen kuvaus). Tällöin lähestyttäneen motivaation mittaamista pelkän asenteen mittaamisen sijasta tai ohella. Tällöin varusmiehen henkilökohtaisen puolustustahdon mittaaminen lähenee hänen palvelusmotivaationsa mittaamista.³⁹

Jos sen sijaan toimijat/ihmisryhmä, tilanne ja käyttäytyminen (tai yksikin niistä) ovat epämääräisemmin määriteltyjä, kyse lienee enemmänkin asenteen mittaamisesta. Esimerkiksi yleisen maanpuolustustahdon kohdalla on kyse koko väestöstä, ”suomalaisista” (laaja, heterogeeninen, epäspesifi ryhmä) ja käyttäytymisen osalta ”puolustautumisesta jos maahan hyökätään”, joka voi pitää sisällään laajan skaalan erityyppistä käyttäytymistä. Kyse ei siis ole minkään spesifin ihmisryhmän jotain tiettyä tilannetta koskevan spesifin käyttäytymisen motivaation mittaamisesta, vaan asenteen mittaaminen.

Edellä olevaa voinee selventää lyhyt katsaus asenteen ja motivaation käsitteisiin ja niiden välisiin eroihin. Motivaatiolla tarkoitetaan erilaisten motiivien (syiden) aikaansaamaa yksilön henkistä tilaa, jolla on tietty suunta (ts. se suuntautuu tietynlaiseen käyttäytymiseen) ja tietty aktivaatiotasoa tai vireystila. Motivaatio edeltää tietynlaista käyttäytymistä, on kyse käyttäytymisvalmiudesta, ja sitä voidaan pitää jälkikäteen käyttäytymisen syynä tai ainakin tärkeänä osana tietyn käyttäytymisen syitä.

Asenteen käsitteestä on esitetty monenlaisia määritelmiä, mutta useat tutkijat katsovat, että sen ja käyttäytymisen välinen relaatio ei ole niin välitön kuin motivaatio-käsitteen kohdalla. Yleisesti tunnetun asenteen määritelmän mukaan asenteella on affektiivinen, kognitiivinen, evaluatiivinen ja

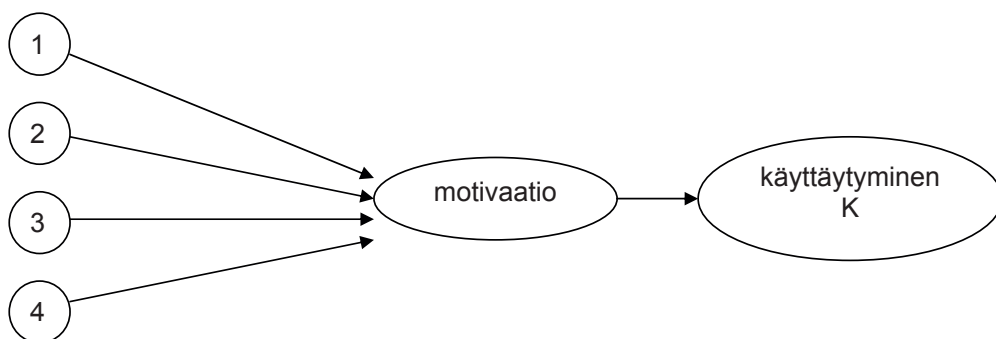
³⁹ Kun tässä raportissa tässä ja muualla puhutaan maanpuolustustahdon ym. asioiden ”mittaamisesta”, ei tietenkään tarkoiteta tarkkaa määrällistä mittaamista, vaan arviointia, jonka validiteetti ja reliabiliteetti riippuu varsin monista eri asioista. Joskus kyseessä on lähinnä karkea arviointi ja eri ryhmien vertailu, joskus parhaimmillaan tätä tarkempi empiirinen mittaus.

konatiivinen käyttäytymiseen liittyvä komponentti. Monien tutkijoiden mukaan yksilön johonkin asenneobjektiin, esimerkiksi "maanpuolustukseen", kohdistuvasta myönteisestä asenteesta ei suinkaan välttämättä seuraa jotakin tietynlaista asenneobjektiin kohdistuvaa tai siihen liittyvää käyttäytymistä, esimerkiksi osallistumista kertausharjoitukseen. On mahdollista mitata esim. kyselyssä vastaajien motivaatiota tulla kertausharjoitukseen. Mutta jos kyselyssä kartoitetaan vastaajien asennetta maanpuolustukseen, niin tämä ei ole samaa kuin tietyn spesifin maanpuolustukseen liittyvän käyttäytymisen, esimerkiksi kertausharjoitukseen tulemisen motivaation mittaaminen.

Asenne ja motivaatio liittyvät toisiinsa mm. siten, että johonkin asenneobjektiin kohdistuva asenne voi olla yksi niistä motiiveista, jotka aiheuttavat motivaatiota johonkin tietynlaiseen, tähän asenneobjektiin liittyvään käyttäytymiseen. Voisi esimerkiksi ajatella, että jonkun varusmiehen myönteinen asenne maan puolustamiseen (yleinen maanpuolustustahto) voisi olla yksi niistä motiiveista, jotka virittävät hänessä voimakkaan motivaation yrittää parhaansa varusmieskoulutuksessa ja sen yksittäisissä koulutustilanteissa.

Motivaation käsitteeseen on kuitenkin usein liitetty ajatus siitä, että se on useiden mahdollisesti hyvin erilaistenkin motiivien (syiden) virittämä käyttäytymisvalmius. Jos edellä esitettyä esimerkkiä jatketaan, niin varusmiehen palvelusmotivaatioon voi varusmiespalvelusaikana vaikuttaa muitakin syitä kuin hänen yleinen asenteensa maanpuolustusta kohtaan. Näitä syitä voivat olla esimerkiksi pääsy mieluisaan palveluspaikkaan, varuskunnassa sovellettu kuri, arviointi omasta ryhmänjohtajasta, mielikuva asepalveluksesta koituvasta hyödystä siviilin työ- tai opiskelupaikkaa haettaessa jne. Palvelusmotivaatio voitaisiin nähdä monien tämäntapaisten syiden (motiivien) seurauksena. Tällöin voisi esiintyä esimerkiksi sellainen tilanne, että varusmiehen yleinen maanpuolustustahto olisi hyvä, mutta eri syyt, kuten huono esimies ja epämieluisa palveluspaikka aiheuttavat sen, että palvelusmotivaatio ei ole erityisen hyvä. Tätä selventänee seuraava hypoteettinen kuvio.

Selite: 1 = varusmiesten maanpuolustustahto (asenne)

2, 3, 4 jne. = muita yksittäisiä motiiveja, jotka voivat myös olla yhteydessä toisiinsa

K = maanpuolustukseen liittyvää konkreettista käyttäytymistä

Kuvio 6. Hypoteettinen malli asenteen ja motivaation suhteesta varusmiesten maanpuolustustahtoa tarkasteltaessa.

Kuten edellä on käynyt ilmi, sekä Törnqvist (1975), Alanen (1997a, 52) ja MTS (Kekäle 1998, 60) ovat kiinnittäneet huomiota kysymykseen, onko maanpuolustustahdossa ja sen mittaamisessa kysymys asenteen vai motivaation mittaamisesta. Esimerkiksi Alanen (1997a, 52) toteaa terävästi: "Maanpuolustustahtoa, tai lyhyemmin puolustustahtoa, voidaan tarkastella sekä asenteena että toimintavalmiutena tai toiminnan vaikuttimena, motiivina."

Tämän raportin tekijöiden alustava teoreettinen hypoteesi asenteen ja motivaation suhteesta tarkasteltaessa varusmiesten maanpuolustustahtoa vuoden 2005 varusmieskyselyssä on seuraava (kuvio 6). (Tämä hypoteesi on siis laadittu tilapäiseen "käytännön tarkoitukseen" eli juuri tämän kyselyn operationalisointia varten.)

Jos varusmiesten maanpuolustustahtoa tarkastellaan tietynlaista maanpuolustukseen liittyvää käyttäytymistä edeltävänä motivaationa (tai sen osana), niin maanpuolustustahtoa asenteena voidaan ajatella eräänä tähän motivaatioon vaikuttavista yksittäisistä motiiveista.

Jos taas varusmiesten maanpuolustustahtoa ajatellaan asenteena, niin sen yhteys maanpuolustukseen liittyvään käyttäytymiseen ja/tai sitä edeltävään motivaatioon ei ole selkeä ja välitön, vaan toteutuu, jos edes toteutuukaan, korkeintaan yhdessä joidenkin muiden motivaatioon tai käyttäytymiseen liittyvien tekijöiden kanssa tai niiden välityksellä. (Tästä syystä varusmiesten rauhan ajan henkilökohtaista maanpuolustustahtoa ei vuonna 2005 tehdyssä varusmieskyselyssä operationalisoitu kysymällä esim. henkilökohtaista valmiutta toimia sotilaana, jos Suomeen hyökättäisiin. Tässä ajatellaan, että asenteen ja motivaation suhde ei ole välitön.)

Mikäli mielipidekyselyssä tiedusteltaisiin henkilökohtaista valmiutta toimia sotilaana jos Suomeen hyökättäisiin, olisi Törnqvistin (1975) termin kysymyksessä ilmeisesti pikemminkin "motståndsvilja" kuin "personlig försvarsvilja i fred", jota tässä pyrittiin kartoittamaan. Törnqvistin mukaan "motsståndsvilja" ei ylipäänsä esiinny rauhan olosuhteissa.

Rauhan ajan henkilökohtaisen maanpuolustustahdon kohdalla määriteltiin mittauksen kohderyhmäksi suomalaiset mittaajajankohdan varusmiehet ja, edellä esitettyyn liittyen, tilanteeksi rauhan ajan varusmieskoulutus ja sitä välittömästi seuraava ensimmäistä kertausharjoitusta edeltävä ajanjakso (esim. 3–5 vuotta). Törnqvistin mallia seuraten määriteltiin edelleen myös se käyttäytyminen, josta on kyse, jolloin päädyttiin siihen, että on kysymys varusmiesten käyttäytymisestä toisaalta varusmiespalveluksessa ja toisaalta tilanteessa, jossa he saavat käskyn kertausharjoitukseen. Tällöin päädyttiin mm. seuraaviin muuttujiin.

37. Saamani sotilaskoulutus on tärkeää.
38. Haluan suoriutua mahdollisimman hyvin palveluksesta.
39. Olisin tullut asepalvelukseen, vaikka sen suorittaminen olisi ollut vapaaehtoista
21. Puolustusvoimat pitää kertausharjoituksia tärkeinä. Kuinka pian varusmiespalveluksesi jälkeen sinulle itsellesi sopisi kertausharjoitukseen osallistuminen?
32. Olisin itse halukas osallistumaan tulevaisuudessa (esim. parin vuoden kuluttua) jossain kiinnostavassa muodossa vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön.
116. Osallistuminen vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön pitäisi olla jokaisen alle 35-vuotiaan harrastus.

Varusmiesten rauhan ajan henkilökohtaisen maanpuolustustahdon mittaaminen vuonna 2005 tehdyssä kyselyssä erosi siis esim. MTS:n tekemästä väestön henkilökohtaisen maanpuolustustahdon mittaamistavasta seuraavasti:

- kohderyhmänä ovat varusmiehet
- tilanteena on varusmieskoulutus ja sitä välittömästi seuraava ajanjakso
- käyttäytymisessä on kyse rauhan ajan käyttäytymisestä, erityisesti varusmieskoulutuksesta, jossa varusmiehet juuri ovat, sekä kertausharjoitukseen tulemisesta varusmiesajan jälkeen (vs. lykkäyksen hakemisesta).

Jos ajatellaan rauhan ajan varusmiesten mahdollista tulevaa sodan ajan käyttäytymistä sodan olosuhteissa, voidaan edellä esitettyä vielä täydentää seuraavasti. Eräs seikka, joka luultavasti häiritsee sodan ajan motivaation ja siten käyttäytymisen ennustamista rauhan ajan survey-kyselyn tai haastattelun avulla on se, että vastaajat eivät voi rauhan aikana tietää kaikkia

niitä motiiveita, jotka heidän motivaatioonsa ja siten käyttäytymiseensä vaikuttaisivat esimerkiksi jossakin spesifissä taistelutilanteessa. Osa näistä tekijöistä on sellaisia, että niitä esiintyy vain sodan ja taistelukentän luonteen määrittämissä erikoislaatuissa olosuhteissa. Lisäksi ne vaihtelevat käytävän sodan ja tilanteen vaikutuksesta. Tämän seikan vaikutusta on vaikea eliminoida taitavimmallakaan rauhan ajan tutkimuksen suunnittelulla ja survey- tai haastattelukysymysten muotoilulla. Jos kyselyn tai haastattelun kohteena olisi hiljattain sodassa ja taisteluissa mukana olleita henkilöitä, ennustaminen voisi onnistua paremmin. Tästä näkökulmasta katsoen erityisesti sotavankien, rintamasotilaiden ja veteraanien keskuudessa tehdyt empiiriset tutkimukset voivat antaa arvokasta tietoa taistelumotivaatiosta ja siihen vaikuttavista tekijöistä, ja näin mahdollisesti myös maanpuolustustahdon vaikutuksesta eri tilanteissa.

3. ERÄISSÄ EMPIIRISISSÄ PUOLUSTUSTAHTOTUTKIMUKSISSA ESIINTYNEITÄ VIITEKEHYKSIÄ JA ANALYYSIMALLEJA

3.1. Johdanto

Edellisissä luvuissa on tullut esille joitakin yksittäisiä käsitteitä, joiden on oletettu tai väitetty olevan jonkinlaisessa yhteydessä maanpuolustustahtoon. Lopuksi esitellään eräissä empiirisissä puolustustahtotutkimuksissa ja puolustustahtoa sivuavissa tutkimuksissa käytettyjä malleja puolustustahdosta ja sitä selittäviä tekijöistä. Jotkut näistä malleista kytkevät yhteen kaksi tai useampia edellisissä luvuissa esille tulleista yksittäisistä käsitteistä. Mallien esittelyn yhteydessä kerrotaan myös tutkijoiden saamista empiiristä tutkimustuloksista.

3.2. Harald Swedner: Samhället, invandrarna och försvaret

Harald Swedner (1979, 7, 9) tutki Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar'in (BN) toimeksiannosta kahden nuorisosukupolven asennoitumista "ohi kiitäneisiin vasemmistotuuliin". Swedner kollegoineen haastatteli satunnaisotannalla valittuja 15-80 -vuotiaita henkilöitä (n = 300, syntyperäisiä ruotsalaisia) Malmössä 1972. Tutkijat lähtivät siitä, että käsitykset Ruotsin koko yhteiskunnasta, maahanmuuttajista ja Ruotsin puolustuksesta riippuvat suurelta osalta niistä ympäristöistä, joissa tutkitut ovat eläneet ja joihin he ovat kuuluneet elämänsä eri vaiheissa.

Seuraavassa mittauksessa vuonna 1975 Swedner (1979, 11, 13) haastatteli 300 henkilöä (16-34 -vuotiaita) Malmössä. Kuten edellisessä tutkimuksessa,

selviteltiin nytkin yhteyksiä yhteiskuntaan asennoitumisen ja puolustukseen asennoitumisen välillä, mutta vastaajien käsitykset maahanmuuttajista korvattiin vastaajien muita yhteiskuntia koskevilla käsityksillä.⁴⁰

Seuraavassa esitetään joitain Swednerin (1979) tuloksia asennoitumisesta maanpuolustukseen. Swednerin kuviossa 7.1 kuvataan, millä ikäkausilla neljä tarkasteltua ikäryhmää (4-14, 15-19, 20-24, 25-29) kokivat 1963-1969 Euroopassa ja Ruotsissa puhaltaneen vasemmistotuulen. Swednerin taulukossa 7.1 esitetään yhteys haastateltavien syntymävuoden ja sen ajankohdan välillä, jolloin haastateltavat päätyivät poliittisiin näkemyksiinsä. Näitä on mitattu seitsemänluokkaisella vasemmisto-oikeisto-asteikolla. (Swedner 1979, 38-39).

Vanhemmista ikäluokista lähes 50% sympatisoi vasemmistopuolueiden kanssa, kun taas nuoremista ikäluokista vain noin 25%. Swedner kysyy, voisiko tämä liittyä "vasemmistotuuleen", joka 1963-1969 "puhalsi" Ruotsin nuorisoon? Swednerin tekemä haastateltavien poliittisen sosialisatioprosessin tarkastelu tukee selvästi tämän kysymyksen tyyppistä oletusta. (Swedner 1979, 37.)

Dramaattisin aineistossa oleva ero on kuitenkin se, että tutkijan oletusten mukaan henkilöt, jotka omaksuivat poliittisen kannan 1963-1969, myös suuremmissa määrin omaksuivat vasemmisto- kuin oikeistokannan. Vastaavasti vuosina 1970-1975 poliittisen kannan omaksuneet omaksuivat useammin oikeistokannan. Nämä erot korostuvat, kun verrataan haastateltavia, jotka sympatisoivat porvarillisten puolueiden tai vasemmistopuolueiden kanssa haastatteluhetkellä. (Swedner 1979, 40-41; Taul. 7.2., s. 40 Taul 7.3, s. 41.) Jaettuaan vuoden 1975 aineistonsa iän (16-25 -vuotiaat, 26-34 -vuotiaat), sukupuolen ja kolmen sosiaaliryhmän mukaan yhteensä 12 ryhmään ja tutkittuaan heidän käsityksiään Ruotsin puolustuksesta yhteensä 12 muuttujan osalta Swedner (1979, 102, 105) päätyy siihen, että ainoat huomattavat erot ovat vanhempien miesten ja nuorempien miesten sekä miesten ja naisten välillä (Taul. 10.1, ss. 103-104).

Vanhemmat miehet katsovat nuoria miehiä huomattavasti useammin, että Ruotsin on ehdottomasti tehtävä vastarintaa, jos se joutuu hyökkäyksen kohteeksi - tämä koskee erityisesti ydinasevaihtoehtoa (josta Beredskapsnämnden luopui muuten kysymyksissään 1974, ks. Törnqvist 1975). Tämä ero korostuu miehillä kaikissa kolmessa sosiaalikerrostumassa tilastollisesti merkitsevästi.

---

40 Malmön suunnitteluosasto sai tehtäväksi muodostaa 600-700 henkilön satunnaisotoksen Malmössa 1975 henkikirjoitetuista, jotka olivat syntyneet 1.1.1941-31.12.1959. Otos sisälsi tutkijoiden ohjeiden mukaan 36 henkilöä kustakin 19 vuosiluokasta. Karsimalla systemaattisesti joka neljäs saadusta henkilöluettelosta otos supistettiin 514 henkilöön (26-28 jokaisesta vuosiluokasta). Otannasta kannattaa hyvänä esimerkkinä kertoa tarkemmin siksi, että se ilmeisesti mahdollisti Swednerin kohorttianalyysejä mukailevan sukupolvitarkastelun. (Swedner 1979, 11, 13.)

Sekä vanhemmat että nuoremmat miehet katsovat näin tilastollisesti merkitsevästi huomattavasti useammin kuin naiset samoissa ikäryhmissä.

Tässä kuten suhtautumisessa Ruotsin yhteiskuntaan ja muihin maihin on verraten suuria, tilastollisesti merkitseviä eroja eri-ikäisten miesten välillä, mutta ei eri-ikäisten naisten välillä (mt.).

Swedner (1979, 105) päättelee, että erot maanpuolustusasenteissa vanhempien ja nuorempien miesten välillä johtuvat lähinnä siitä, että useammat vanhemmat miehet ovat suorittaneet asepalveluksen ja saaneet siellä 'oikeaa' tietoa ja kokemuksia maanpuolustuksesta. Ei siis voitane olettaa, että nämä erot johtuisivat siitä, että vanhemmat miehet ovat 'herkässä' iässä joutuneet vasemmistotuulien kohteeksi.

3.3. Kent Asp: Försvarsviljan och dess betingelser

Kent Aspin (1974) puolustustahtoa koskeva malli esitetään tässä lähinnä siksi, että myöhemmin esiteltävässä Elsässerin tutkimuksessa on jossakin määrin nojaututtu siihen tutkimuksessa käytetyn LISREL-mallin kehittäjässä. Asp lähtee kolmesta riippumattomasta muuttujasta puolustustahdon mahdollisina selittäjinä:

- 1) yksilön identifioituminen omaan sosiaaliseen yhteisöönsä tai yksiköönsä, so. missä määrin hän kokee yhteisyyttä itsensä ja maansa välillä. Jos tunne on vahva, hän kokee hyökkäyksen maata kohtaan hyökkäyksenä itseään kohtaan.
- 2) Yksilön osallistuminen sosiaalisen yhteisön toimintaan, eli missä määrin hän osallistuu yhteiskunnan kannalta hyödylliseen toimintaan. Asp puhuu sekä käyttäytymisestä, kuten äänestämisestä poliittisissa vaaleissa että "tietopohjaisesta" osallistumisesta, esim. miten hyvät tiedot yksilöllä on poliittisista tapahtumista.
- 3) Yksilön uhkakuva, eli miten hän kokee kansakuntaan kohdistuvan uhan.

Kahden ensimmäisen tekijän välillä on myös vuorovaikutusta. Kolmanteen tekijään vaikuttavat kaksi ensimmäistä tekijää. Ei kuitenkaan ole mahdollista yleisesti vastata siihen, kumpi muuttujista "osallistuminen" ja "identifioituminen" on syy, kumpi seuraus. Asp olettaa kuitenkin, että vaaditaan jonkinlaista identifioitumista, ennen kuin osallistumista kehittyy. (Elsässer 1987, 66-67.)

Mallin riippuvassa muuttujassa puolustustahdossa ei riitä sen positiivisuus tai negatiivisuus, vaan on tarkasteltava myös sen mahdollista ehdollisuutta. Täten Asp päätty neljään puolustustahdon tyyppiin:

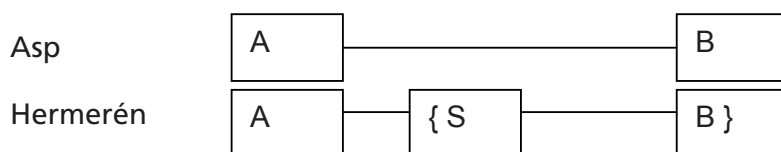
- a. Yksilöt, joilla on ehdoton positiivinen puolustustahto,
- b. Yksilöt, joilla on ehdollinen positiivinen puolustustahto,
- c. Yksilöt, joilla on ehdollinen negatiivinen puolustustahto ja
- d. Yksilöt, joilla on ehdoton negatiivinen puolustustahto.

Asp myöntää kuitenkin, ettei ole helppo eritellä ehdollisten tyyppien mahdollisia eroja. Hän kokoaa riippumattomat muuttujat "etumerkkiskaalan" ja ehdollisuuden asteen muodostamaan nelikenttään (Elsässer 1987, 67, Kuvio 2.5, s. 68.)⁴¹

3.4. Göran Hermerén: Mätning av försvarsvilja

Göran Hermerénin (1974) puolustustahdon määreitä koskeva malli on esitetty yhteiskunnan, ei yksilön tasolla. Hermerén arvostaa Aspin mallia, mutta kohdistaa siihen kritiikkiäkin (Hermerén 1974, 16-17). Hermerénin mielestä on oikein tarkastella puolustustahtoa kahdella ulottuvuudella Aspin tapaan, mutta hänen mielestään voidaan mennä pidemmälle, esim. Jan Agrellin (1974, teoksessa Elsässer 1987, 70) esittämään tapaan. Sen sijaan, että käytettäisiin vaihtoehtoja ehdollinen - ehdoton, pitäisi käyttää liukuvaa asteikkoa. Asteikon askelmat voisivat olla kuvauksia eri tilanteista, joista koehenkilöt voisivat esittää käsityksiään. Täten saataisiin monipuolisempi yhteysmitta.

Hermerén yhdistää Aspin kolme riippumatonta muuttujaa "A":ksi. "B" esittää riippuvaa muuttujaa, puolustustahtoa. Aspin mallissa esitetään, että jos on "A", on myös "B". Hermerén ehdottaa, että lisätään vielä tilannemuuttuja "S". Tällöin saadaan, että "ehdot A antavat reaktion B, jos ehto S esiintyy". (Hermerén 1974, 17-18, vrt. Elsässer 1987, 70.)

Kuvio 7. Hermerénin esittämien mallien vertailu. (Lähde: Hermerén 1974, 17-18)

Hermerén (1974, 33) olettaa, että puolustustahto on dispositiokäsite, kuten esim. rohkea, turhamainen ja kunnianhimoinen. Tämä tarkoittaa, että niitä voidaan tarkastella ehtolauseina. Täten on mahdollista tarkastella myös puolustustahtoa ehtolauseena. Hän antaa esimerkkejä tällaisista lauseista. (Hermerén 1974, 34-39.)

⁴¹ Osa Aspin vaihtoehtoista (12) ko. kuviossa on epäloogisia. Hän muotoilee malliaan koskevia hypoteeseja yrittäen täten poistaa epäloogisia yhdistelmiä. (Elsässer 1987, 68.)

Hermerén (1974, 39-43) käsittelee myös kausaalianalyysiä. Lähtökohtana on yrittää erotella yksilöiden ja ryhmien mahdollisia asenteita (R) eri tilanteisiin (S) seuraavan kaavion mukaan (Hermerén 1974, 39, 42).

Haastatteluin voidaan yrittää kartoittaa eri yksilöiden ja ryhmien puolustusasenteita. Tämän selvittämisen jälkeen voidaan tarkastella kausaalisuhteita eli sitä, miksi tietyissä tilanteissa arvellaan reagoitavan (tai katsotaan että pitää reagoida) tietyllä tavalla; kaavamaisesti

jos tilanne S1 niin reaktio R1 koska ?

Kysymysmerkin kohdalle voidaan sijoittaa Aspin käsitteistä osallistuminen (A), identifioituminen (B) tai uhkakuva (C). Hermerén lisää näihin henkilön poliittisen profiilin (P). S voi sisältää R:n ulkoiset syyt. Yleensä on kyse nopeista tilanteen muutoksista, joten niitä voidaan kutsua "tapahtumiksi" (events). Em. neljää muuttujaa (A, B, C, P) hän kutsuu "sisäisiksi" syiksi, jotka muuttuvat hitaammin kuin tilanne S, ja kutsuu niitä siten "pysyviksi ehdoiksi" ("standing conditions"). Hermerénin mukaan olisi arvokasta, jos puolustustahdon jatkoanalyysissä tutkittaisiin joukkoa ehtolauseita ja niiden keskinäisiä suhteita sekä Aspin muuttujia. Hän ehdottaa myös, että yksilöiden kohdalla puhuttaisiin puolustustahdosta ja ryhmien osalta puolustushengestä. (Hermerén 1974, 42- 43, vrt. Elsässer 1987, 71.)

Elsässerin (1987, 72) mukaan myös Hermerénin suorittama Aspin mallin täydentäminen tilannemuuttujalla on käyttökelpoinen puolustustahdon vaihtelun selittäjänä. Näin BN on tavallaan tehnyt, kun se 1976 lisäsi kysymyspatteriin kysymyksen, joka käsittelee varusmiesten toimintaa liikekannallepanokäskyn tullessa.

3.5. Pekka Kansin ja Kari Kärkkäinen: Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa

Pekka Kansin ja Kari Kärkkäisen tutkimus "Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa" (1969a) monistettiin keväällä 1969 ja sen lyhennelmä (1969b) painettiin saman vuoden syksynä. Suunnitelmansa ja HMS: lta saamansa tehtävän mukaisesti "taistelijapari" käsitteli maanpuolustus-asteikkoa, ulkopoliittikka-asteikkoa ja tyytyväisyys omaan maahan -asteikkoa kuvattavina muuttujina eli "selitettävänä" ja kuvailevina muuttujina eli "selittäjinä" mm. asennemuuttuja-asteikkoja, ml. puolustustahto-asteikkoa ja eritasoisia taustamuuttujia (Kansi & Kärkkäinen 1969a, 23-31).

Laadittuaan useita raportteja turvallisuuspoliittisista asenteista, mm. ns. HMS:n vuosiraportteja (Kärkkäinen & Kansi 1970, Kansi & Kärkkäinen 1971) tutkijat palasivat puolustustahdon tarkasteluun lähinnä metodisessa mielessä vuonna 1973 (Kärkkäinen & Kansi 1973). Vuoden 1971 parlamentaarisen puolustuskomitean toimeksiannosta kerätystä turvallisuuspoliittisten asenteiden ja mielipiteiden haastatteluaineistosta poimittiin kuusi puolustustahdon liittyvää kysymystä.⁴² Näistä muodostettiin asteikkoja, jotka yksittäisiä kysymyksiä luotettavammin mittaavat puolustustahtoa. Päättävöitteena oli menetelmä, jolla voitaisiin muodostaa joukosta puolustustahtoa mittaavia kysymyksiä luotettava asteikko jatkuvaan Gallup-tyyppiseen tutkimukseen (Kärkkäinen & Kansi 1973, 2).⁴³

Tutkimuksessa selvitettiin puolustustahtoa kahdelta eri kannalta. Tarkasteltiin puolustustahdon määrää ja laatua. Ts. haluttiin selvittää kuinka voimakas puolustustahto on ja toisaalta, miten se ilmenee, eli ilmeneekö se aseellisen vai aseettoman vaihtoehdon valintana. (Kärkkäinen & Kansi 1973, 3.) Puolustustahtoaasteikot muodostettiin seuraavien muuttujien avulla.

Puolustustahtokysymykset (Kärkkäinen & Kansi 1973, 5-6)

(25) Seuraavaksi tiedustelisin Teidän mielipidettänne eräissä kuvitelluissa tilanteissa. Oletetaan, että Suomeen hyökätään. Oletteko sitä mieltä, että Suomen olisi kaikissa tapauksissa ryhdyttävä vastarintaan joko aseellisesti tai muilla keinoin, esimerkiksi passiivista väkivallatonta vastarintaa käyttäen? (1 Olisi, 2 Ei olisi, 3 Ei osaa tai ei halua sanoa)

(27) Entä jos Suomeen hyökätään, niin olisiko suomalaisten miestänne puolustauduttava kaikissa tilanteissa aseellisesti, vaikka tulos näyttäisi epävarmalta? (1 Olisi, 2 Ei olisi, 3 Ei osaa tai ei halua sanoa)

(28) Entä tämä tilanne: Oletetaan, että Suomeen hyökätään ja hyökkääjä uhkaa atomiasein. Olisiko meidän silloin tehtävä aseellista vastarintaa vai ei? (1 Olisi, 2 Ei olisi, 3 Ei osaa tai ei halua sanoa)

(34) Oletetaan, että Suomeen hyökätään, olisiko suomalaisten silloin mielestänne puolustauduttava kaikissa tilanteissa? Vastaisitteko tämän kortin vaihtoehdojen mukaan? (1 Aseellisesti, 2 Ilman aseita väkivallatonta vastarintaa käyttäen, 3 Sekä aseellisesti että ilman aseita, 4 Antauduttava ilman vastarintaa, 5 Ei osaa sanoa)

42 Pelkästään muita kuin aseellisia puolustuskeinoja tiedusteleva kysymys 26 osoittautui korrelaatioiden mukaan irralliseksi muista ja jätettiin pois analyyseista (Kärkkäinen & Kansi 1973, 8).

43 HMS ja sittemmin MTS ovat kuitenkin tyytyneet esittämään ja raportoimaan yksittäisiä puolustustahtoa koskevia kysymyksiä ja niiden vastauksia. Täten on varmaankin Ruotsin BN:n ja SPF:n tapaan pyritty tekemään raporteista mahdollisimman luettavia.

(36) Olisiko suomalaisten puolustauduttava, vaikka tulos näyttäisi epävarmaltakin? Vastatkaa edelleen kortin mukaan sanoen. (1 Aseellisesti, 2 Ilman aseita väkivallatonta vastarintaa käyttäen, 3 Sekä aseellisesti että ilman aseita, 4 Antauduttava ilman vastarintaa, 5 Ei osaa sanoa)

Puolustustahteasteikkoja muodostettiin kaikkiaan neljä (Kärkkäinen & Kanssi 1973, 8-15). Kunkin asteikon perustan muodostavat em. viisi kysymystä. Asteikot ovat summa-asteikkoja ja ne poikkeavat toisistaan vain kunkin kysymyksen kohdalla käytetyn erilaisen luokituksen osalta. Neljännen asteikon kohdalla käytettiin menetelmää, jonka Kärkkäinen ja Kanssi kehittivät nimenomaan tämän tutkimuksensa yhteydessä.

Tässä esitellään esimerkkinä asteikko PT1, jota mm. Leimu (1974a) on käyttänyt tutkimuksessaan. PT1 erottelee kaikki puolustautumisen päävastausvaihtoehdot. Kussakin osiossa ne asetetaan seuraavaan järjestykseen: aseellinen vastarinta = 2 pistettä, aseeton vastarinta = 1 piste ja ei vastarintaa = 0 pistettä. Kysymyksen 25 kohdalla saattoi muista poiketen saada vain joko 1 tai ei yhtään pistettä. Siten PT1:n maksimipistemääräksi tuli 9. Korkealla asteikon pistemäärällä vastaaja omasi voimakasta aseellista puolustustahtoa ja alhaisella pistemäärällä haluttomuutta puolustautumiseen. Keskimääräisellä pistemäärällä vastaaja omasi joko keskinkertaisen aseellisen puolustustahtoon tai oli valmis vain aseettomaan vastarintaan.⁴⁴

3.6. Franz-Xaver Kaufmann: Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem. Untersuchungen zu einer Wertidee hochdifferenzierter Gesellschaften

Franz-Xaver Kaufmann tutki 1970-luvulla yhteiskunnan muutosprosessien yhteyttä arvojen ja turvallisuutta koskevien käsitysten syntymiseen.

Bielefeldin yliopistossa sosiaalipolitiikan professorina toimineen Franz-Xaver Kaufmannin (1970/1973) turvallisuuskäsitteen analyysit vaikuttavat edelleen huolellisimmalta tämän käsitteen analyysiyrityksistä.⁴⁵ Tässä ei voida kokonaan kattaa hänen käsitetarkastelunsa monipuolisuutta ja syvällisyyttä historiallisesta, filosofisesta ja yhteiskuntatieteellisistä näkökulmista. Kaufmannin käsitetarkastelun laajuutta kuvaa hänen teoksen otsikko: "Turval-

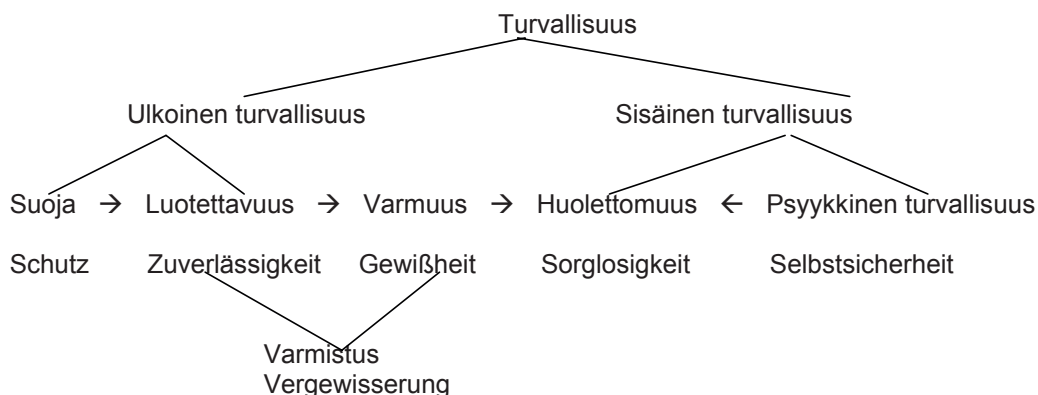
⁴⁴ Tarkka koodaus Kärkkäinen & Kanssi 1973 liitteessä 4/1. – Leimu (1974a, 36) käytti myös asteikkoa PT3, joka erottelee aseellista vastarintaa haluavat muista. Aseellista vastarintaa kannattavat saavat yhden pisteen ja muut nolla pistettä. Maksimipistemääräksi muodostuu viisi. (Kärkkäinen & Kanssi 1973, 10.)

⁴⁵ Kaufmannin tarkasteluun tukeutuvat mm. Leimun (1972, 1974a, b) tutkimukset, Pauli Niemelän (2000) artikkeli ja Bennettin (2002, 2003) esitelmät. Kaufmannin empiiriset analyysit eivät kuitenkaan näytä yltävän hänen teoreettisen tarkastelunsa tasolle.

lisuus sosiologisena ja sosiaalipoliittisena ongelmana. Pitkälle erikoistuneiden yhteiskuntien arvoidean tutkimuksia”.

Kaufmann sai tehtäväkseen tutkia sosiaalipoliittisten toimenpiteiden vaikutuksia kansalaisten turvallisuuteen Saksan Liittotasavallassa (BRD). Määrittelyn ja asennemittausten yhteydessä kävi ilmi, että turvallisuus-sanan tehtävänä on kuvata määrättyä yhteiskunnallista ongelmaa sitä tarkemmin määrittelemättä hieman samaan tapaan kuin käytettäessä sanoja koulu-uudistus tai yritysdemokratia. Kaufmann joutui tutkimaan BRD:ssä käytettyjä turvallisuuden merkityksiä ja vieraskielisiä synonyymejä. Tässä todetaan vain eräänä tuloksena, että turvallisuudella tarkoitettiin samanaikaisesti vaarattomuutta, luotettavuutta, varmuutta ja huolettomuutta.

HMS:n tutkijan Heikki Leimun tutkimuskäynnillä 1973 Kaufmann esitti oheisen turvallisuustypologian. Siinä esiintyvä ”sisäinen turvallisuus” on tavaltaan tarkennus Kaufmannin teoksessaan (1973, 296) esittämän kuvion yhdestä osasta.

Kuvio 8. Turvallisuustypologia (Leimu 1974a, 75, F.-X. Kaufmann, suullinen tiedonanto Heikki Leimulle v. 1973).

Kaufmann käsitteli arvojen muuttumista ja kehitystä ja nykyajan ihmistä päättävänä ja toimivana subjektina. Näkökulma vie pitkälle psykologiaan. Tässä tyydytään tutkijan kanssa kysymään, mitkä yhteiskunnalliset prosessit ovat johtaneet tähän ihmiskuvaan, ja miten nämä prosessit ovat vaikuttaneet henkilön kokemaan turvallisuuden ja näiden kokemusten sisältämien osatekijöiden yhteyksiin.

Yhteiskunnassa on Kaufmannin mukaan tapahtunut makrososiologisia muutoksia, joita usein tarkastellaan Gemeinschaft - Gesellschaft tai primääriyhmä - sekundaariyhmä -käsiteparein. Näitä muutoksia tulisi tarkastella differentioitumisprosesseina, erilaistumisprosesseina.

Differentioitumista käsitellään yksilön sosiaalisten suhteiden kannalta pyrkien näkökulmiin, joilla voidaan kuvata yksilön asemaa monien toisiaan leikkaavien yhteiskunnallisten ympyröiden – organisaatioiden ja laitosten, ns. sekundäärijärjestelmien – vaikutusten alaisena. Tällöin havaitaan, että yksilön mahdollisuus sosiaalisen ympäristönsä kokonaishahmotukseen ka-
toaa.

Kun yhteiskunnasta täten tulee yksilön kannalta ylikompleksinen, syntyy suuntautumisturvattomuutta. Kyseessä on ennalta annettujen vaihtoehtojen väheneminen ja mahdollisuuksien lisääntyminen aiempaan yhteiskuntaan verrattuna, joka aiheuttaa turvattomuutta.

Kun yksilö aiemmin saattoi nojautua tuttuun ympäristöön – laitoksiin, kuten koti ja kirkko - hän saavutti tasapainon, jota kutsutaan vanhakantaiseksi turvallisuudeksi. Nyt henkilö joutuu nojautumaan suurelta osalta toisiin laitoksiin, esim. sosiaaliturvan laitoksiin. Ongelmallista tilannetta kuvaa ehkä maalta kaupunkiin muuttaneen henkilön tarve löytää uudet henkilökohtaisen tasapainonsa edellytykset.

Kaufmann määritteli turvallisuuden yhteiskunnallisen ongelman siirtymiseksi uusiin yhteiskunnallisiin tasapainoehtoihin, joissa sekundäärijärjestelmät ovat avainasemassa.

Kaufmannin analyysi tuo tältä osin mieleen myös Anthony Giddensin⁴⁶ käsityksen yhteiskunnan muuttumisesta. Giddensin mukaan nyky-yhteiskunnassa erilaiset asiantuntijajärjestelmät hoitavat enenevässä määrin tärkeitä asioita. Ennen ihmiset olivat monitaitoisempia paikallisessa yhteisössään, mutta nyt yksilöiden kohdalla on tapahtunut aikaisempaan verrattuna ”deskilling”. Ihmisten on nykyään pakko luottaa näihin asiantuntijajärjestelmiin, heidän kokemansa ontologinen turvallisuus (ontological security) perustuu luottamukseen asiantuntijajärjestelmiin. Traditionaalisissa yhteiskunnissa se perustui omiin taitoihin ja siten itseluottamukseen. (Ks. esim. Giddens 1991.)

Kaufmannin mielestä turvallisuuden erittely BRD:ssä oli perustunut suurelta osalta lukeneiston mielipiteisiin ja yhteiskuntadiagnoosiin. Kaufmann kysyykin, onko laajemmilla väestöryhmillä samanlainen mielikuva turvallisuudesta. Hän selvitti kahden haastattelututkimuksen avulla väestön turvallisuusnäkömyksiä BRD:n eräissä osissa. Tutkimuksessa esitettiin noin 500 turvallisuuteen laajassa mielessä liittyvää väittämää, joista muodostettiin skaaloja ja kvasiskaaloja väittämien homogeniteettikertoimien perusteel-

---

46 Cambridgen yliopistossa professorina toimiva Anthony Giddens on eräs maailman tämän hetken tunnetuimpia sosiologeja. Hän on kirjoittanut yli 30 teosta, joita on käännetty 29 kielelle. Tutkijanuransa ohella, johon sisältyy myös ajanjakso London School of Economics’in johtajana, Giddens on toiminut Britannian entisen pääministerin Tony Blairin neuvonantajana, ja häntä pidetään yhtenä Blairin ”New Labour”-ohjelman pääarkkitehtinä. Giddens aateloitiin vuonna 2004 ja toimii ylähuoneessa työväenpuolueen edustajana.

la (Kaufmann 1970, 203, vrt. 211-212). Jotta saataisiin jonkinlainen yhteys turvallisuuskäsitteisiin, lähdettiin 'empiirisen semantiikan' tielle. Jatkoanalyysiin valittiin 81 osiota sillä perusteella, kuinka relevanteilta ne tuntuivat turvallisuus-käsitteen näkökulmasta. Osiot yhdistettiin 18 ryhmäksi, jotka faktoroiitiin.

Tällöin saatiin kolme faktoria, joista kaksi voitiin yhdistää teoreettisiin ulottuvuuksiin. Ensimmäinen faktori tulkittiin vahvimman tekijänsä mukaan fatalismiksi ja toinen luottamukseksi valtioon. Kolmas faktori osoittautui subjektin henkilökohtaiseksi arvioinniksi, joka liittyi lähinnä henkilökohtaiseen psyykkiseen turvattomuuteen.

Teoreettisessa mallissa on kaksi ulottuvuutta: yhteiskunnan differentioituminen – mikä ilmenee ulkoisiin takuihin perustuvan tasapainon vähenemisenä – ja yksilön emansipaatio, joka ilmenee pyrkimyksenä sisäiseen turvallisuuteen.

Kaufmann päätyi teoreettisen ja empiirisen tarkastelunsa yhdistelmänä kolmeen turvallisuuskonseptioon, joita voidaan kuvata termeillä vanhakantainen turvallisuus (Geborgenheit), järjestelmäturvallisuus (Systemsicherheit) ja sisäinen henkilökohtainen turvallisuus (Selbstsicherheit). Vanhakantainen turvallisuus on tavoiteltu tila, joka kuitenkin on vain historiallinen rekonstruktio. Järjestelmäturvallisuudesta puhutaan, kun turvallisuutta tavoitellaan subjektin ulkopuolelta lähinnä teknisin ja juridisin keinoin, järjestelmien puitteissa. Sisäisessä turvallisuudessa turvallisuus ymmärretään yksilön psykologiseksi turvallisuuden (tai turvattomuuden) kokemiseksi.

”Kyseessä olevan henkilön kannalta ulkoisen järjestelmäturvallisuuden ja sisäisen turvallisuuden ehtojen sopusointuun saattaminen on Kaufmannin käsityksen mukaan mahdollista suorittaa vain sosiologisesta perspektiivistä, ei teknisestä eikä psykologisesta. Itse asiassa tarvitaan poikkitieteellistä näkökulmaa. Kaufmann (1970, 266-267) esittääkin lähinnä sosiaalipoliittisena turvallisuusongelmana kysymyksen, miten voidaan nykyaikaisessa yhteiskunnassa luoda sellaisia elinehtoja yksilöille, että he kokevat tulevaisuutensa positiivisina mahdollisuuksina eivätkä uhkina.” (Leimu 1972a, 14, vrt. Elsässer 1987, Niemelä 2000.)

Pohdittaessa kysymystä yksilöiden kannalta se keskittyy heidän tasapainoonsa ympäristönsä kanssa. Ihannetapauksessa edellytetään yksilöiden voivan sopeuttaa toimintansa, suhteensa ja taloudelliset vakuutensa niin, että heillä on huomattava suuntautumisturvallisuus ja siten toimintamahdollisuuksia. Yhteiskunnan instituutiot voivat kuitenkin luoda suotavan ympäristön vain osittain. ”Siten yhteiskunnallinen turvallisuusongelma onkin instituutioiden luoman ulkoisen järjestelmäturvallisuuden ja sisäisen, henkilökohtaisen turvallisuuden välisissä yhteyksissä. Näiden yhteyksien ehdot ovat keskeinen yhteiskuntatieteellinen tutkimustehtävä. (Kaufmann 1970, 270.)” (Leimu 1972a, 14.)

Leimun (1972a, 15) mukaan tämä on myös laajasti käsitetyn turvallisuuden ja turvallisuuspolitiikan ydinkysymyksiä. Hänen tutkimuksensa teoreettisen osan ja empiirisen osan tutkimusongelmia olivat kysymykset siitä, miten voitaisiin tutkia järjestelmäturvallisuuden suhdetta suomalaisten kokemaan sisäiseen turvallisuuteen, ja lähinnä empiirinen ongelma oli, miten näiden turvallisuuskonseptioiden edellytyksiä käsiteltiin (pääpiirteitä Leimu 1972a, 18-19).

3.7. Heikki Leimu: Turvallisuuspoliittisista asenteista, tiedosta ja puolustustahdosta

Leimu (1974a) on käsitellyt puolustustahdon yhteyksiä turvallisuuskäsityksiin. Edelleen hän tarkasteli sitä, miten kansalaisten tietämys vaikuttaa heidän turvallisuuskäsityksiinsä ja puolustustahtoonsa. Perusoletuksena oli puoluekannan ja yhteiskunnallisen aseman ratkaiseva merkitys selittäessä asennoitumista turvallisuuspolitiikkaan ja puolustustahdon muodostumista.⁴⁷ Aineistona Leimu käytti parlamentaarisen puolustuskomitean toimeksiannosta HMS:n alkuvuodesta 1971 keräyttämää haastatteludataa. Kenttätöön suoritti Suomen Gallup ja haastateltavina oli 15-65 -vuotiaita kansalaisia kaikkiaan lähes 800.

Leimu suoritti sekundaarianalyysin, jonka tavoitteena oli tarkastella kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen liittyvien asenteiden ja puolustustahdon yhteyksiä. Analyysia syvennettiin siten, että otettiin huomioon kansainvälispoliittisen ja puolustuspoliittisen tietämyksen vaikutus (yhteys) asenteisiin valittujen taustatekijäin luokissa. Aineisto antoi myös mahdollisuuden vertailla haastateltavien käsityksiä valtakunnan turvallisuudesta ja omasta henkilökohtaisesta turvallisuudestaan.

Aineiston pohjalta määriteltiin sekä asenteet kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen että puolustustahto, jolloin tyydyttiin aiempiin operationalisointeihin (Leimu 1972a, Kärkkäinen & Kansi 1973). Puolustustahdon mittamiseen käytettiin kahta asteikkoa, joista ensimmäinen (PT 1, ks. kohta 3.5. edellä) lähti ruotsalaisista tutkimuksista poiketen kansalaisten halukkuudesta puolustaa maataan ulkopuolista hyökkäystä vastaan joko aseellisesti tai aseettomasti. Ruotsalaisissa tutkimuksissahan selvitettiin vain aseellista puolustustahtoa. Taustatekijöinä tarkasteltiin sosiaalista asemaa, puoluekantaa ja joissakin tapauksissa teollistumisastetta. Tavanomaisia taustamuuttujia, kuten koulunkäynnin määrää ja tulotasoa käytettiin muutamissa tarkistuksissa.

Analyysissä Leimu (1974a) käytti tutkittavien tekijöiden lineaarisia korrelaatioita, faktorianalyysia ja summa-asteikkoja. Koska nämä saattavat kätkeä mahdollisia käyräviivaisia yhteyksiä, suoritettiin ristiintaulukointeja.

---

47 Tämä oli varsin yleinen oletus 1960- ja 1970-luvuilla.

Taustatekijöiden vaikutukset kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen liittyviin asenteisiin ja puolustustahtoon eivät olleet kovin voimakkaita eivätkä selkeitä. Varsinaisten taustatekijöiden ja tietojen yhteydet olivat myös suhteellisen heikot.

Kun kansalaisia pyydettiin asettamaan kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen ja sosioekonomiseen turvallisuuteen liittyviä tekijöitä tärkeysjärjestykseen sekä valtakunnan turvallisuuden että henkilökohtaisen turvallisuuden kannalta, sosioekonominen turvallisuus osoittautui tärkeimmäksi. Taustatekijät eivät oleellisesti vaikuttaneet tärkeysjärjestykseen.

Puolustustahdon ja ulko- ja puolustuspoliittisten asenteiden yhteydet vaihtelivat käytettyjen mittareiden mukaan niin, että maanpuolustuksen summa-asteikon kohdalla maanpuolustuksen ja puolustustahdon yhteys oli asenneaineistossa suhteellisen korkea. Yhteys ulkopoliitiikan ja puolustustahdon asteikon välillä oli merkityksetön. Haastattelukysymysten faktori-analyysi taas antoi toisistaan jo käytetyn faktoroinnin takia riippumattomat puolustustahdon, ulkopoliitiikan ja maanpuolustuksen ulottuvuudet (Leimu 1974a, 63), joten voimakkaita korrelaatioita näiden välille ei ollut odotettavissakaan.

Tutkimustyön kannalta onkin korostettava, että puolustustahtoa on tutkittava paljon laaja-alaisemmin, esim. analysoimalla sitä historiallisena ilmiönä. Turvallisuuden käsitettä on myös mitattava monipuolisemmin ja luotettavammin.

Leimu (1974a, 84) korostaa raporttinsa yhteenvedossa, että puolustustahtoa ja ulko- ja puolustuspoliittisia asenteita on mitattu normaalioloissa eikä niitä voida ekstrapoloida esim. syvenevän kriisitilan asenteiksi, puhumattaakaan puolustustahdosta sotatilassa.

Analyysissa jäätiin sekä Suomessa että Ruotsissa jonkinasteisen yksilöllisen puolustusmotivaation tasolle, ja näin ollen on kyseenalaista puhua puolustustahdon mittaamisesta puolustusdisposition mielessä. Toisaalta esim. Munck af Rosenschöldin käsitteitä arvostellut Modeer (1974) katsoo, että juuri yksilötason puolustustahdosta onkin lähdettävä myös kansakunnan puolustustahdon osalta. Modeer (1974, 14, 20) ottaa täten metodologisen individualismin reduktionistisen kannan.

Modeer (1974, 15-16) määrittelee puolustustahdon asenteeksi, joka sisältää mielipiteitä ja arvostuksia totaaliseen maanpuolustukseen nähden. Hän näkee puolustustahtoasenteen yläkäsitteenä (övergripande begrepp), joka sisältää joukon asenteita osakysymyksiin. Täten puolustustahto ilmenee monin eri tavoin, eri käyttäytymisinä. Näitä käyttäytymisilmiöitä (niiden esiintymistä) voidaan pitää tiettyinä kriteereinä asenteille totaaliseen maanpuolustukseen, eli että kyse on puolustustahdosta. Modeer käsittelee

kolmea muuttujaa, yhteiskuntaryhmä, tilanne ja päämäärä, jotka vaikuttavat neljänteen muuttujaan: käyttäytymiseen. Tilanteita on kolme pääryhmää: rauha, kriisi/sotatila ja taistelutilanne kentällä. Täten Modeer ilmeisesti katsoo antavansa mahdollisuuden ratkaista ainakin jotenkin klassisen ongelman mittauksesta toisaalta rauhantilassa, toisaalta sotatilassa.

Leimu (1974a, 18) toteaa, että puolustustahdon tutkimisen yhteydessä on yhtäältä kyse poliittisen järjestelmän hyväksyttävyydestä, legitimititeetistä ja toisaalta väkivallan käytön legitimititeetistä (van Doorn 1974). - Avoimeksi jää erityisesti kysymys siitä, mikä on ulkopoliitiikan ja asevoimien legitimiinä pitämisen yhteys puolustustahtoon. Raportissa tarkastellaan vain puolustustahdon ja turvallisuuskäsitysten yhteyksiä. On kuitenkin mahdollista, että käytetyillä mittareilla on samalla osittain mitattu myös ulkopoliitiikan ja puolustusvoimien legitimitettiin. Tällöin saadut havainnot turvallisuuskäsitysten ja puolustustahdon yhteyksistä pätsivät jossain määrin kansainvälispoliittisesta turvallisuudesta huolehtivien laitosten (ulkopoliitiikan) ja puolustustahdon yhteyksiin.

Jos tämä pitäisi paikkansa, niin kyse olisi sellaisesta yllättävästä havainnosta, että puolustustahto olisi suhteellisen riippumaton ko. laitosten legitimititeetistä eli siitä, pitävätkö vastaajat ao. laitoksia legitimiinä. Tämän voisi katsoa lyövän korvalle mahdollisia puolustustahdon rakenteellisia selityksiä ja palauttaisi tutkimustehtävän osittain asenne-, osittain ehkä sille ryhmätsolle, jolla asenteet muodostuvat. Tässä Leimu ottaa Modeerin yksilötason korostusta myötäilevän kannan, vaikkei hänen (Leimu 1974a) käytettävissään ollut Modeerin (1974) joulukuussa samana vuonna ilmestynyttä julkaisua.

3.8. Karl Haltiner & al.: Sicherheit 2004. Aussen-, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbild im Trend

Sveitsiläistä turvallisuuspoliittisten asenteiden tutkimusta johtaa professori Karl Haltiner ETHZ:n (Eidgenössische Technische Hochschule Zürich) Turvallisuus- ja konfliktitutkimuksen keskuksessa ja Sotilasakatemiassa Zürichissa. Maanpuolustustahdon tutkimuksen osalta on heti alkuun huomautettava, että vuotuisissa (esim. Haltiner & al. 2002, 2003, 2004) tutkimuksissa selvitetään lähinnä suhtautumista Sveitsin puolustusvoimiin, ei varsinaista maanpuolustustahtoa ruotsalaisten ja suomalaisten tutkimusten mielessä. Viime vuosina tutkimuksiin on liitetty mm. sveitsiläisten asennoituminen huomattaviin muutoksiin Sveitsin puolustusvoimissa (Armeereform XXI, vrt. Turunen 2003, liite 8, s. 5).

Vuotuisiin raportteihin on viime vuosina kuulunut varsin laaja skaala erilaisia teema-alueita turvallisuus- ja puolustuspolitiikan alueelta ja niitä vas-

taavia surveykysymyksiä. Näistä aihealueista mainittakoon Turvallisuus- ja uhkakuvia, Käsityksiä Sveitsistä ja maailmasta, Luottamus viranomaisiin ja instituutioihin, Valtiota ja politiikkaa koskevia odotuksia, Sisäisen turvallisuuden näkökulmia, Avautuminen versus autonomia – ulkopoliittisten ja turvallisuuspoliittisten optioiden havaitseminen, Puolueettomuus ja Kansainvälisen yhteistyön turvallisuuspoliittisia näkökulmia.

Jos oletetaan, että suhtautuminen puolustusvoimiin Sveitsissä jollakin tavoin vastaa puolustustahtoaamme, keskeinen teema-alue on sveitsiläisissä raporteissa puolustusvoimien rakenne ja armeija (Wehrstruktur und Armee) ja tämän puitteissa armeijan hyväksyminen ja armeijan koko (Armeeakzeptanz und –umfang) ja puolustusratkaisu: miliisi- versus ammattiarmeija (eli kanta asevelvollisuuteen; Wehrstruktur: Miliz- versus Berufsarmee). Kansalaisilta on myös kysytty suhtautumisesta puolustusmenoihin (Verteidigungsausgaben). (Haltiner ym. 2004, 157-166.)

Tässä otetaan esille vain joitakin tuloksia puolustusvoimiin läheisesti liittyvistä kysymyksistä (Haltiner ym. 2004, 157-160). – Kysymys Sveitsin armeijan välttämättömyydestä on indikaattori Sveitsin maanpuolustuksen hyväksymiselle. Kysymys on vuodesta 1970 esitetty epäsäännöllisesti ja vuodesta 1990 säännöllisesti. Korkeiden hyväksymisasteiden jälkeen (yli 80%) alkoi 1980-luvun puolivälissä lasku. Alin kohta (66%) sattui vuoteen 1991. Keväällä 1995 indikaattori oli taas 78%:n tasolla. Tämän jälkeen se on vaihdellut 70%:n ympärillä. Helmikuussa 2004 tämä lukema putosi 58%:iin (-14%) ja 20-29 –vuotiailla peräti 42%:iin (-17%)⁴⁸. Huhtikuun 2004 tutkimuksessa tämä nousi hieman yli puolen, eli 53%:iin. (Ruotsin BN on käyttänyt suunnilleen vastaavantyyppistä kysymystä joissakin tutkimuksissa eräänä yleisen maanpuolustustahdon mittarina.)

Perinne, jonka mukaan melkein kaikilla miliisiin kuuluvilla on kotona ase ja ampumatarvikkeita, ei enää ole kiistaton. Kun tämän tyyppillisen sveitsiläisen säännön hyväksyi 57% vuonna 1989, niin vuonna 2004 hyväksyjä oli miehistä 58% (-13%), vanhemmista polvista 65% (-9%) ja oikeistolaisiksi itseään katsovista 67% (-10%). Mutta vastustajia oli itseään vasemmistolaisiksi katsovista 73% (+28%), nuorimmista vastaajista 69% (+14%) ja naisista 64% (+10%).

3.9. Gertie Elsässer: Försvarsvilja och framtidstro

Gertie Elsässerin vuonna 1987 julkaistu sosiologian väitöskirja ”Försvarsvilja och framtidstro” käsitteli ruotsalaisten puolustustahtoa.

Elsässer (1987) lähtee liikkeelle Beredskapsnämnden för psykologiskt försvarin (BN) piirissä tehdyistä siihenastisista puolustustahtoa koskevista tutkimuksista ja selvityksistä sekä esim. käsitteestä puolustustahto rauhan aikana

⁴⁸ Suluissa vähennystä tai lisäystä prosenttiyksiköissä edellisen vuoden lukemaan.

(‘empiirisestä määritelmästä’, emt., 5). Toisaalta hän kytkee tarkasteluunsa erilaisia malleja lähinnä psykologiasta ja sosiologiasta (ks. esim. Aspin ja Hermerénin mallit yllä).

Elsässer (1987, 59-60) pitää puolustustahtoa asenteena, mutta korostaa asenteiden affektiivista komponenttia toisin kuin BN:n ja SPF:n pitkäaikainen tutkija Törnqvist, joka Elsässerin mielestä korosti asenteen käyttäytymis- eli toimintakomponenttia.⁴⁹ Asenteilla on yhteyksiä uskomuksiin (föreställningar, beliefs, mt. 96), joista tärkeä on luottamus maanpuolustuksen tehokkuuteen.

Elsässer käy läpi mahdollisia puolustustahtoa selittäviä tekijöitä BN:n aikaisemmissa raporteissa ja tutkimuksissa. Tällaisia selittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi kansainvälisen poliittisen tilanteen merkitys puolustustahdon vaihteluille sekä yhteiskuntaan asennoitumisen, puolustusvoimiin (försvar) kohdistuvan luottamuksen ja taustamuuttujien merkitys. Puolustusvoimiin tai yleensä sotilaalliseen puolustukseen kohdistuvassa luottamuksessa (tilltro till försvaret) on kysymys uskosta puolustusvoimien kykyyn ehkäistä olemassaolollaan sodan riskiä ja luottamuksesta puolustukseen sotatilanteessa. Lisäksi Elsässer (1987, 71) pitää käyttökelpoisena mm. Kent Aspin (1974) esittämää identifioitumista sosiaaliseen yhteisöön sekä osallistumista sen toimintaan puolustustahdon yhtenä selittävänä tekijänä.

Yhteenvedon omaisesti voidaan todeta, että Elsässer (1987, 95-97) päätyy ensinnäkin Törnqvistin tapaan tarkastelemaan puolustustahtoa yksilön asenteena. Törnqvist korostaa puolustustahtoaasenteen toimintatekijää (handlingselement, siis oikeastaan Fishbeinin konatiivista komponenttia). Elsässer lähtee Fishbeinin ja Ajzenin mallista, jossa korostetaan uskomusten ja asenteiden yhteyksiä. Edelleen hän soveltaa Rokeachin (1968, teoksessa Elsässer 1987, 96) uskomusten keskeisyyskäsitettä (centralitetsbegrepp) ja Berkowitzin (1980, teoksessa Elsässer 1987, 96) intensiteettikäsitettä.

Elsässer omaksuu myös BN:n käsityksen puoluekannan ja muutamien tavantomaisten taustatekijöiden, kuten koulutuksen, sukupuolen ja sosiaaliryhmän kiinnostavuudesta puolustustahdon selitystekijöinä. Elsässer sisällytti ao. kysymyksiä kysymyssarjaansa ja käytti niitä empiirisissä monimuuttujanalyysseissään.

Elsässerin mukaan edellisiä uudempia ja kiinnostavia puolustustahtoon liittyviä näkemyksiä on tullut esille lähinnä tulevaisuuden tutkimuksissa (vrt. Elsässer 1980). Näissä hän kiinnostui erityisesti sodan uhkasta ja tätä kos-

49 Elsässer antaa kuitenkin hieman liian yksioikoisen kuvan Törnqvistin ajatuksista. Otettuaan esille Cantrilin morale-tarkastelun, jossa Cantril korostaa arvojen yhteydessä tunteiden tai tuntemisen merkitystä ajattelun asemasta, Törnqvist päätelee: Ehkä tämä on selitys sille, että peruskysymyksemme on toiminut hyvin. Sanovatko vastaukset peruskysymykseen enemmän siitä, mitä ihmiset tuntevat hypoteettisen tilanteen osalta kuin ajattelevat (förnuftsmässigt tycker)? Onko peruskysymys sellainen yksittäinen kysymys, joka melko hyvin edustaa kokonaista ulottuvuutta, yleistä puolustustahtoa rauhantilassa? (Törnqvist 1975, 62.)

kevistä kokemuksista sekä käsiteparista optimismi-pessimismi. On ilmeistä, että on muitakin uhkakuvia kuin sodasta johtuvia, lähinnä olosuhteisiin liittyviä (kuten talous, työelämä ja ympäristö) tai taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia uhkakuvia. (Vrt. Suomen uhkakuvien käsittely julkaisussa Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004, ja Ruotsin nykyisten uhkakuvien käsittely julkaisussa Haldén 2001.) Vaikka tulevaisuuden tutkimusten valossa ihmisillä ei näytä olevan kehittynyttä tulevaisuustietoisuutta, Elsässer liittää hypoteettiseen malliinsa muuttujina sekä spesifejä tulevaisuusasenteita, kuten eri uhkia koskevia käsityksiä, että yleisen asennoitumisen tulevaisuuteen.

Täten Elsässerin malliin kuuluu sekä perinteisiä BN:n ja SPF:n tutkimuksissa käytettyjä muuttujia että Elsässerin laatimia tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä. (Elsässer 1987, 106-108, kuvio 3.1, s. 109.)

Empiirisen aineistonsa Elsässer keräsi ”Enkät år 2000”-kyselyllä, jota oli edeltänyt mm. varusmiehille tehty pilottikysely. Kysely kohdistui 1016 henkilön otokseen, ja hyväksyttäviä vastauksia saatiin 683. Kyselylomakkeessa oli taustamuuttujien (ml. puoluekanta tai puoluesympatia) lisäksi mm. seuraavia aihealueita:

- puolustustahto
- luottamus puolustusvoimiin, sotilaalliseen maanpuolustukseen (til-
Iron till försvaret)
- käsitykset sodan todennäköisyydestä ja mahdollisuudet pysyä ulko-
puolella
- suhtautuminen tulevaisuuteen, optimismi/pessimismi
- käsitykset yhteiskunnallisten olosuhteiden tulevasta kehityksestä
(terveydenhoito, rikollisuus, perhe-elämä, luonnon saastuminen
jne.)
- käsitykset talouden ja työelämän tulevasta kehityksestä
- käsitykset politiikan tulevasta kehityksestä.

Puolustustahtoa kartoitettiin lomakkeessa kolmella yleisen maanpuolustustahdon kysymyksellä (asennoituminen aseelliseen puolustukseen jos maahan hyökätään sekä kysymykset puolustusvelvollisuudesta ja asepalveluksesta). Elsässer (1987) ei anna kysymysten sanamuotoja, mutta voitaneen olettaa, että on kyse BN:n yleisen puolustahdon indeksiin sisältyneistä kolmesta ”perinteisestä” kysymyksestä. Faktorianalyysien ja alfa-kertoimen perusteella Elsässer muodostaa näistä BN:n mallin mukaisen puolustustahtoindeksin, jota hän käyttää tilastollisissa analyyseissään riippuvana muuttujana.

Muista kyselylomakkeen muuttujista muodostettiin myös summamuuttujia faktorianalyysien perusteella.

Elsässer hyödynsi tutkimuksensa tilastorianalyysissa LISREL-mallia. Rakenneyhtälöitä ja kausaalimalleja on ollut käytössä vuosikymmeniä. Kehitty-

neempiin versioihin liittyy se piirre, että ne edellyttävät teoriaa tai mallia taustaksi. Aikaisemmin käytettiin yleensä ns. eksploratiivista faktorianalyysia, jolla aineiston ulottuvuuksia pyritään usein hyvinkin karkeasti hahmotamaan. Kehittyneemmät mallit edellyttävät ns. konfirmatorista faktorianalyysia, joka taas vaatii tutkijalta 'ainakin hypoteeseja'. Näitä seikkoja voidaan täsmällisemmin koota seuraavasti.

Kyseessä ovat ns. kovarianssirakennemallit, joissa havaittujen muuttujien kovarianssit ja varianssit kuvataan niiden taustalla olevan mallin avulla. Kovarianssirakennemallit käsittävät sekä faktorimallit että regressio- ja polkumallit ja erityisesti niiden väliset yhteydet. Näiden mallien ytimenä on se, että kovarianssimallit yhdistävät faktorianalyysin ja polkuanalyysin yhdeksi laajemmaksi mallikokonaisuudeksi. Tutkija voi tutkimusongelmaansa jäsentäessään muodostaa kaavioihinsa konfirmatorisia faktorimalleja, joiden avulla kuvataan havaittujen muuttujien ja piilevien eli latenttien muuttujien, faktoreiden, väliset yhteydet. Samaan kaavioon voi edelleen piirtää yhteydet tai polut faktoreiden välille. Faktori- ja polkuanalyysin yhdistämisestä samaan malliin saadaan sekä tilastollisen analyysin että käytännön sovellusten kannalta parannuksia. (Nummenmaa & al. 1997, 342.)

Karl Jöreskog kehitti 1960-luvulla tunnetuimman kovarianssirakennemallin, ns. LISREL-mallin (Linear Structural Relationships). Soveltajien keskuudessa sen ovat tehneet tunnetuksi LISREL-tietokoneohjelmat eri versioina (esim. Jöreskog & Sörbom 1976, 1993, teoksessa Nummenmaa & al. 1997, 342.) – Kovarianssimalleja kutsutaan myös lineaarisiksi rakenneyhtälömalleiksi (Structural Equation Models). (Nummenmaa & al. 1997, 342-343). LISRELin kanssa kilpaileva ohjelma on mm. GLIM (General Linear Interactive Models).

LISREL-analyysissa on kaksi pääosaa: mittausmalli (ks. Elsässerin väitöskirjan liitteet) ja rakennemalli. Mittausmalli muodostuu havaittujen ja piilevien, latenttien, muuttujien yhteyksistä. Rakennemalli muodostetaan piilevien ulkoisten, eksogeenisten muuttujien ja sisäisten, endogeenisten, muuttujien yhteyksistä. Elsässerin (1987, 157) mallissa taustamuuttujat ovat eksogeenisiä muuttujia. Endogeenisten muuttujien varianssi selitetään eksogeenisillä muuttujilla ja muilla malliin sisältyvillä endogeenisillä muuttujilla. Nämä endogeeniset muuttujat valitaan malliin alun perin siten, että niiden oletetaan olevan yhteydessä puolustustahtoon.

Rakennemallilla pyritään tutkimaan piilevien eksogeenisten ja endogeenisten muuttujien yhtälöjärjestelmää. Tällöin pyritään malliin sisältyvien parametrien optimiarviointiin, optimiestimointiin, ja pyritään saamaan mitta rakennetun mallin ja teoreettisen mallin yhteensopivuudelle (fit). Parametrien arvioinnin eri mahdollisuuksista Elsässer käyttää suurimman todennäköisyyden (maximum likelihood) menetelmää. (Elsässer 1987, 157.)

LISREL-ohjelmassa (versio VI) on joukko analyysiin sovellettavia toimenpiteitä ja tilastollisia mittoja. Elsässer (1987, 158) käyttää esim. kahtakin

muuttujien poistomenetelmää ("listwise" ja "pairwise" deletion) mallinrakennuksessaan⁵⁰. Empiirisen mallin ja teoreettisen mallin yhteensopivuuden arvioimiseksi hän käyttää suurimman todennäköisyyden menetelmän yhteydessä khin neliötä vapausastein ja merkitsevyystasoin. Kuitenkin khin neliötä on melko vaikea tulkita (Jöreskog & Sörbom 1981, teoksessa Elsässer 1987, 159).

Tilastomatemattinen ohjelma antaa edelleen yhteensopivuushyvyden indeksin ("goodness of fit index", GFI) ja indikaattorin jäännöstermeille ("root mean square residuals", RMR). Molemmat mitat vaihtelevat välillä 0 – 1, ja korkea arvo tarkoittaa hyvää empiirisen ja teoreettisen mallin yhteensopivuutta. Kuten aiemmat mitat nämä eivät kuitenkaan anna tietoja mallin rakenteesta, esim. siitä, onko malli kohtuullinen (rimlig) tai onko joku osa siitä hyvä tai huono. (Elsässer 1987, 159.) Tällaiset keskeiset seikat on selvitettävä teoriatasolla.

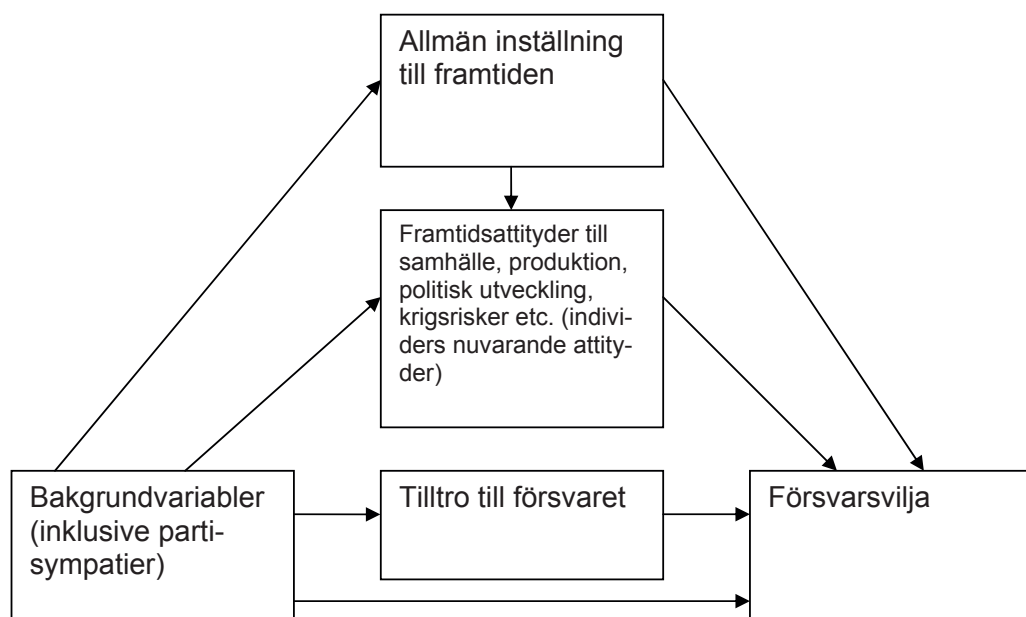
Mallinrakennuksen Elsässer (1987, 164, 173) toteuttaa käyttämällä LISREL-tekniikkaa koeluontoisesti, eksploraatiivisesti, yhdeksällä askeleella käyttäen mm. ylläolevia mittoja saatujen laskettujen mallien ja teoreettisen mallin yhteensopivuuden arvioimiseksi.

Elsässer arvioi, että hän on välimalleillaan saanut tiettyä vahvistusta käsite-mallilleen (teoreettiselle mallilleen) lukuunottamatta siinä ollutta erityyppisten uhkien osuutta.

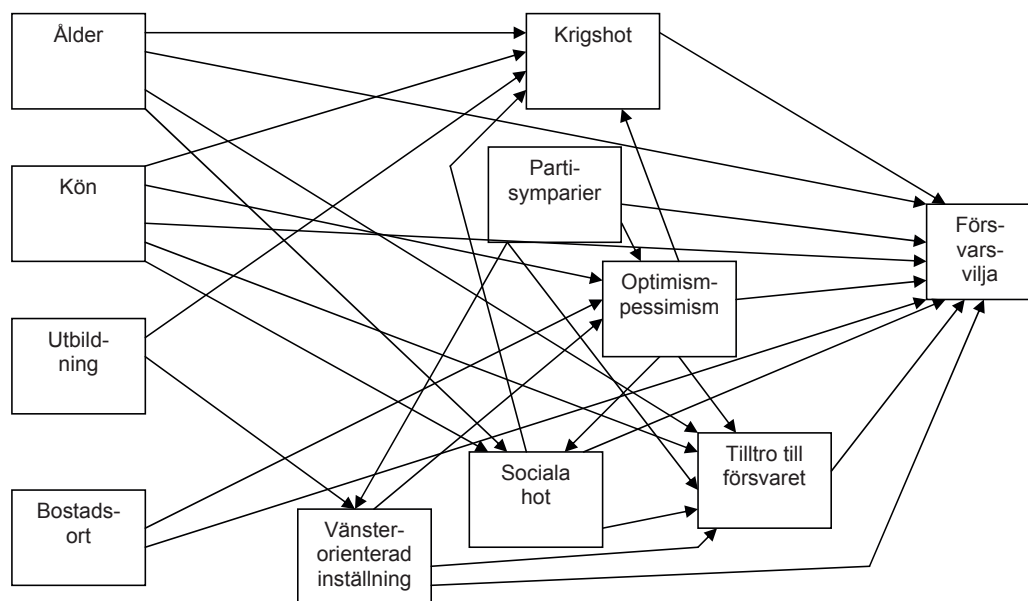
Seuraavassa esitetään kuvioden muodossa tiivistelmä Elsässerin analyysistä aloittaen a) Elsässerin hypoteesien muodostamista varten laatimasta alustavasta kuviosta. Tämän jälkeen b) esitetään hypoteettinen teoreettinen malli puolustustahtoon vaikuttavista tekijöistä ja lopulta c) empiirisen aineiston LISREL-analyysissä syntynyt malli (pairwise deletion) samasta asiasta (kuviot 9, 10 ja 11).

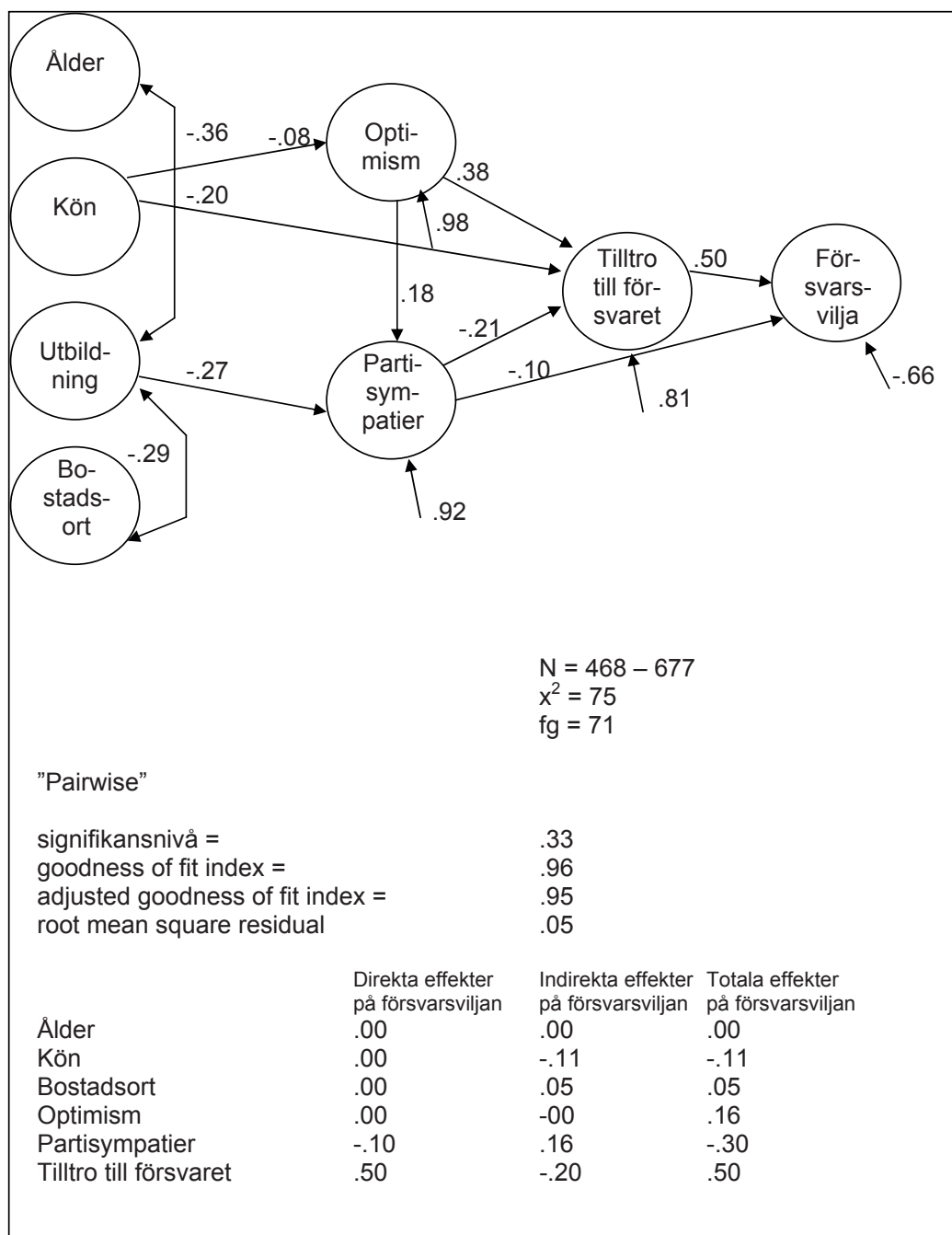
⁵⁰ Näitä hän käyttää aiemmissa regressio- ja varianssianalyyseissaan. Erot niiden vaikutuksissa tuloksiin ovat olemattomia. Ne vaikuttavat kuitenkin analyysiin sisältyvien yksilöiden määrään (vrt. Elsässer 1987, 173).

Kuvio 9. Alustava käsitteellinen malli hypoteesien muodostusta varten. (Lähde: Elsässer 1987, kuvio 3.1, s. 109.)

Kuvio 10. Puolustustahtoon vaikuttavat tekijät, teoreettinen malli. (Lähde: Elsässer 1987, kuvio 6.1, s. 162.)

Kuvio 11. Empiirisen aineiston pohjalta syntynyt LISREL-rakennemalli puolustus- tahtoon vaikuttavista tekijöistä (näiksi tekijöiksi ovat valikoituneet optimismi, puoluekanta, luottamus puolustusvoimiin ja eräät sosiaalisen taustan muuttujat). (El-sässer 1987, kuvio 6.8, s. 174.)

Lopullinen rakennemalli saadaan kahdeksannella askeleella.⁵¹ Elsässer (1987, 174-175) esittää mallista sekä "pairwise" deletion-version (oheisessa kuviossa 11) että "listwise" deletion-version ja ehdottaa näitä tarkasteltaviksi rinnakkain, koska niiden kertoimet ja yhteensopivuusmitta-arvot vaihtelevat jonkin verran. Seuraavassa esitetään pairwise-mallin parametrit ilman sulkua ja listwise-mallin parametrit suluissa.

Teknisesti tarkasteltuna Elsässerin LISREL-malli sopi hyvin empiiriseen aineistoon valituista mitoista riippuen. Goodness of fit -indeksi (GFI) saa arvon .96 (.95). Toisaalta varsinkin epäsuorat efektit ovat heikkoja ja jäännöstermit vaikuttavat suurilta. Kuviossa 11 puolustustahto saa 34%:in selitysasteen (41%) ja merkitsevyydestason 0.33 (0.02) (Elsässer 1987, 173). Yleensä nämä muut yhteensopivuuden mitat ovat näissä lopullisissa rakennemalliversioissa suurin piirtein samansuuruisia (Elsässer 1987, 174).

Puolustustahdon selittäviksi tekijöiksi jäävät mallin mukaan luottamus maanpuolustukseen ja optimismi, ja taustatekijöiksi ikä, sukupuoli, koulutus, puoluekanta ja asuinpaikka.

Elsässer (1987, 176) katsoo lopullisen mallin antavan tiettyä tukea hänen teoreettiselle käsitelmälleen hypoteeseineen.

"LISREL-analyysien tulokseksi muodostui se, että optimistinen näkemys tulevaisuudesta ja suuri luottamus puolustusvoimiin vaikuttivat suoraan tai epäsuorasti puolustustahtoon. Taustamuuttujista sukupuoli, koulutus ja puoluekanta vaikuttivat suoraan ja/tai epäsuorasti puolustustahtoon. Suhtautuminen sosiaalisiin uhkiin tulevaisuudessa vaikutti myös puolustustahtoon, jos se muodosti endogeenisen muuttujan yhdessä optimismin kanssa." (Elsässer 1987, 176.)

Puolustustahdon parhaiksi selittäviksi tekijöiksi muodostuvat analyysien pohjalta siis (Elsässer 1987, 180, 181):

- luottamus puolustusvoimiin / sotilaalliseen maanpuolustukseen
- tulevaisuutta koskeva optimismi
- sukupuoli
- puoluekanta.

Edellisen lisäksi Elsässer on laskenut LISREL-mallin vielä erikseen miesten ja naisten kohdalla. Lopullisissa sukupuolten mukaisissa rakennemalleissa miesten ja naisten puolustustahdolle oli tiettyjä eroja, mutta selitetyt varianssit miesten ja naisten puolustustahdossa olivat karkeasti arvioiden yhtäsuuret (40% ja 31%). Eroissa näissä sukupuolen mukaisissa malleissa Elsässer (1987, 177) korostaa sitä, että maanpuolustukseen kohdistuvan luottamuksen vä-

⁵¹ Yhdeksännellä askeleella tutkija laskee lopullisen mallin vielä erikseen sukupuolen ja puoluekannan mukaan.

litön vaikutus naisten puolustustahtoon oli selvästi heikempi kuin vastaava vaikutus miehillä. Naisilla, jotka suhtautuivat luottavaisesti tulevaisuuteen, oli miehiä korkeampi luottamus maanpuolustukseen. Muuten erot miesten ja naisten välillä olivat vähäisiä.

Yllättävää on, ettei vastaajien arviointi sodan uhkasta vaikuttanut missään analyysissä puolustustahtoon, vaikka Beredskapsnämnden on todennut koetun sodan uhkan korrelaation puolustustahdon kanssa. (Elsässer 1987, 176).

* * * *

Elsässerin tutkimus on harvinaisen laaja ja kunnianhimoinen yritys hyödyntää monia BN:n tutkimustoiminnassa pitkällä aikavälillä esille tulleita hypoteeseja ja tuloksia ja tutkia niitä perusteellisin tilastanalyysin uuden empiirisen aineiston avulla. Tästä huolimatta Elsässerin teoksessa oleviin tuloksiin ja Elsässerin teoreettisiin ja/tai metodisiin pohdiskeluihin ja oivaluksiin on palattu vain harvoin BN:n seuraajan SPF:n vuosittaisissa asenne- ja mielipidemittauksissa. Tämä siitäkin huolimatta, että Elsässerin tutkimuksessa on runsaasti ajatuksia tutkimusurista, joista ainakin osan olisi luullut herättävän SPF:n vakioraporttienkin tekijöiden kiinnostuksen. Toisaalta esimerkiksi SPF:n raporttien laatijan ja pitkäaikaisen tutkijan Göran Stützin (1993, 30-34) tekemät regressioanalyysit viittaavat vaikutteisiin Elsässerilta (1987, 150-152).

KIRJALLISUUSLUETTELO

Abrahamsson, M. & Magnusson, S. E. (2004) Risk- och sårbarhetsanalyser. Utgångspunkter för fortsatt arbete. Krisberedskapsmyndighetens (KBM:s) Forskningsserie, Nr 2. Stockholm.

Ahlman, E. (1920) Arvojen ja välineitten maailma. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

Alanen, P. (1997b) "Jos Suomeen hyökätään..." Maanpuolustustahdon mitaamisen problematiikka. Sotilasaikakauslehti 5/1997.

Alanen, P. (1992) Kansansota ja kansanarmeija? – suomalaisten mielipiteitä aseellisesta puolustuksesta ja puolustusvoimista. Ulkopolitiikka 3/1992, 28-39.

Alanen, P. (1997a) Puolustustahto – ja miten se mitataan. Sotilasaikakauslehti 4/1997.

Alanen, P. (1993) Suomalaisten käsityksiä tulevaisuudesta, turvallisuuden takaamisesta ja puolustusvoimista syksyllä 1990. Kolme esitystä yhdestä lähestymistavasta. Esitys MTS:n tutkimusseminaarissa 27.1.1993.

Alanen, P. & Nurmela, S. (1993) Varusmiesten sitoutuminen yhteiskuntaan ja sen aseelliseen puolustamiseen – MTS-varusmiestutkimus 89:n reflektointia. (Esitys MTS:n tutkimusseminaarissa 27.1.1993.)

Allardt, E. (1983) Sosiologia. Helsinki: WSOY.

A New Structure for Enhanced Security - Network Defence and Crisis Management, Summary of Report from the Swedish Defence Commission Aug. 2001. 2001: 44, Stockholm.

Asp, K. (1974) Försvarsviljan och dess betingelser.

Bennett, J. (2002) The Relationship between Security, Values and Perceived Self-Efficacy among Swiss Citizens. Paper presented at the VIII. Biennial ER-GOMAS Conference, Portoroz, Slovenia, September 18-22, 2002.

Bennett, J. (2003) Fitting Security into the Swiss Value Landscape. 8. Kongress der Schweizerischen Gesellschaft für Psychologie, Bern, 14.-15. Oktober 2003.

Bennulf, M. (2001) Opinion 2001. Nya hot och risker. Den svenska allmänhetens syn på samhället, säkerhetspolitiken och försvaret. Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF Meddelande 160. Stockholm.

Borell, K. (1983) Försvarsvilja. En studie av några valda problem kring Beredskapsnämndens försvarsviljemätningar. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr 119. Stockholm.

Carlsson, G. (1953) Psykologisk försvarsberedskap. Opinionsundersökning företagen 1952. (stencil). Painettu: Redogörelse för kommitténs opinionsundersökning. SOU:1953/27, 205-238).

Castells, M. (1996, 1997, 1998) The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I The Rise of The Network Society. Vol. II The Power of Identity. Vol III End of Millenium. Blackwell Publishers, Malden Ma & Oxford, UK.

Coleman, J.S. (1990) Foundations of Social Theory. Cambridge, Mass. & London: The Belknap Press of Harvard University Press.

Ekdahl, M. (2004) SPF:s förord. Teoksessa: Österman, T. (i samarbete med Timander, J. & Wikmans, T.) Förtroende under vardag och kriser. Frågor till Sveriges befolkning september 1997 till april 2002. Stockholm: SPF, 7.

Elsässer, G. (1987) Försvarsvilja och framtidstro. Styrelsen för psykologiskt försvar rapport nr. 145. Lund.

Eskola, A. (1962a) Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Henkisen maanpuolustuksen komitean mietintö. 1. osan liitteet. Helsinki.

Eskola, A. (1962b) Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Yhteiskunnallisen korkeakoulun tutkimuslaitos. Eripainos Tiede ja Ase n:o 20.

Eskola, A. (2004) Maanpuolustustahdon muuttuvat puitteet ja kytkennät. Teoksessa: Huhtinen, A.-M. & Sinkko, R. (toim.) (2004) Maanpuolustustahto tutkimuskohteena – Kylmästä sodasta informaatiotaan. Maanpuolustuskorkeakoulu. Johtamisen laitoksen julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat Nro 12. Helsinki, 17-25.

Eurobarometer 61. Allmänna opinionen i den Europeiska Unionen. Våren 2004. Nationell rapport. Sverige.

Eurobarometri 61. Kansalaismielipide Euroopan unionissa. Kevät 2004. Kansallinen raportti. Suomi.

Forsberg, T. (1989) "Ovatko poikasi valveilla?" Tutkimus maanpuolustustahdosta ja sen mittaamisesta. Helsinki (moniste).

Friman, H. (2003) Network Based Defence. Ruotsalainen vastaus tulevaisuuden taistelukentän haasteisiin. Sotilasaikakauslehti 10/2003, 9-15.

Fukuyama, F. (1996/1995) Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Simon & Schuster/Free Press.

Haldén, E. (2001) Försvaret och det vidgade säkerhetsbegreppet. Försvarsdepartementet, Försvarsberedningen, Debattserien.

Haltiner, K.W., Bennett, J. & Szvircsev, T. (2002) Security 2002. Trends in public opinion on security and foreign policy in Switzerland. Paper presented at the VIII. Biennial ERGOMAS Conference, Portoroz, Slovenia, September 18-22, 2002.

Haltiner, K.W., Wenger, A., Bennett, J., & Szvircsev Tresch, T. (2003) Sicherheit 2003. Aussen-, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbild im Trend. Heer Militärakademie an der ETH. Eidgenössische Technische Hochschule Zürich.

Haltiner, K. W., Wenger, A., Bennett, J., & Szvircsev Tresch, T. (2004) Sicherheit 2004. Aussen-, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbild im Trend. Heer Militärakademie an der ETH. Eidgenössische Technische Hochschule Zürich.

Haranne, M. (1986) Suomalaisten turvallisuuspoliittiset tiedot ja arvot. Teoksessa Maanpuolustuksen suunnittelukunnan tiedotusjaosto (toim.): Suomalaiset ja turvallisuuspolitiikka. MTS, Helsinki.

Haranne, M., Alanen, P. (1988) Kansalaisten puolustustahto ja-asenteet. Teoksessa Tietoja Maanpuolustuksesta Maanpuolustus turvallisuuspolitiikan osana. Pääesikunnan koulutusosaston julkaisu, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Harinen, O. (2002a) JOTOS - joukkojen omatoiminen mielipiteiden seurantajärjestelmä. Sotilasaikakauslehti 4/2002, 66-71.

Harinen, O. (2002b) Kyselytutkimukset Puolustusvoimissa. Sotilasaikakauslehti 6-7/2002, 62-66.

Harinen, O. (2000) Sotilasjoukon kiinteys ja sotilasorganisaatio (uusintapainos vuoden 1992 julkaisusta). Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuslustoista A/13/2000. Helsinki.

Harinen, O. (2003) Varusmiesten arviointi varusmiesajasta ja koulutuksesta. Tuloksia kuuden saapumiserän loppukyselyistä vuosina 2000-2002 sekä vertailua vuoden 1992 tuloksiin. Teoksessa Vesa Nissinen (toim.): Kehittyvä varusmieskoulutus. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuselosteita A/3/2003. Helsinki.

Harva, U. (1953) Johdatus filosofiaan. Aikamme kulttuuri 21. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Helkama, K. (1997) Arvojen ja ihmiskuvan murros. Teoksessa Timo Hämäläinen (toim.): Murroksen aika, WSOY 1997.

Helkama, K. (2004) Arvot, luottamus ja kilpailukyky OECD-maissa. Teoksessa: Alapuro, R. & Arminen, I. (toim.) Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia (Professori Matti Alestalolle 28.8.2004). WSOY, Helsinki, 145-152.

Hermerén, G. (1974) Mätning av försvarsviljan. Några vetenskapsteoretiska problem. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Psykologiskt försvar Nr. 68. Stockholm.

HMS 1 (1964) Henkisen maanpuolustuksemme perustekijät, sen kokonaistavoitteet ja eri alojen tehtävät sekä johto- ja suorituselimet rauhan ja sodan aikana. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan julkaisuja N:o 1., Mikkeli.

HMS 4 (1970) Planeringskommissionen för psykologiskt försvar, Publikation Nr 4. Fakta om Finlands säkerhet. Helsingfors 1970.

HMS 6 (1972) Henkisen maanpuolustuksen työkenttää. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, HMS julkaisuja No 6., Helsinki.

Huhtinen A., Sinkko R. (toim.) (2004) Maanpuolustustahto tutkimuskohteena – Kylmästä sodasta informaatioisotaan. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johntamisen Laitos, Julkaisusarja 2 artikkelikokoelmat 12, Helsinki.

Hyvärinen, R. (1965) Havaintoja turvallisuuspolitiikkaa koskevista näkökannoista. Yhteenveto Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan 1964 toimeenpaneman puolueettomuus- ja maanpuolustusasenteita koskevan kenttätutkimuksen tuloksista. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta .

Hyvärinen, R. (1970) Finlands utrikespolitik som säkerhetsfaktor och Finlands deltagande i det internationationella fredsarbetet. Teoksessa: Fakta om Finlands säkerhet. Planeringskommissionen för psykologiskt försvar, Publikation Nr 4. Helsingfors 1970, 21-29.

Hägglund, G.(2002) Euroopan unionin kriisinhallinta. EU:n sotilaskomitean puheenjohtajan kenraali Gustav Hägglundin puhe maanpuolustuskurssiyhdistyksen vuosikokouksessa 2.5.2002. Maanpuolustus N:o 72, 4.6.02, 22-29.

Isosomppi, T. & Särkijärvi, H. (2003) Varusmiespalvelukseen ja toisaalta siviilipalvelukseen menevien miesten maanpuolustustahto. – Esimerkkeinä vuonna 1983 syntyneet Turun ja Porin sotilasläänin kutsunnoissa käyneet, niin varusmies- kuin siviilipalvelukseenkin menevät nuoret miehet. Sosiologian praktikumtyö. Turun yliopisto (julkaisematon).

Joenniemi, P. (1978) Sosiologian ensimmäinen ja toinen kentällinen: osallistuminen henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan toimintaan, Rauhahan ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimustiedotteita No 14. Tampere.

Jordan, T. (2003) Är den inre säkerheten hållbar? KBM:s Forskningsserie, Nr 1. Stockholm.

Kansi, P. & Kärkkäinen, K. (1969a) Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Helsinki.

Kansi, P. & Kärkkäinen, K. (1969b) Asennoituminen turvallisuuspolitiikan keinoihin Suomessa. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Henkinen maanpuolustus Tutkimussarja No 1. Helsinki.

Kansi, P. & Kärkkäinen, K. (1971) Turvallisuuspoliittisia mielipiteitä 1971. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Henkinen maanpuolustus Tutkimussarja No 8. Helsinki.

Kaufmann, F. - X. (1973/1970) Sicherheit als soziologisches und sozialpolitisches Problem. Untersuchungen zu einer Wertidee hochdifferenzierter Gesellschaften. 2., umgearbeitete Auflage. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.

Kekäle, P. (toim.) (1998) MTS -tutkimukset 1990-1997. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tutkimus- ja seminaariselosteita N:o 8. Helsinki.

Krisberedskapsmyndigheten (KBM) /www.krisberedskapsmyndigheten.se.

Kärkkäinen, K. & Kansi, P. (1970) Turvallisuuspoliittisia mielipiteitä keväällä 1970. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Henkinen maanpuolustus Tutkimussarja No 5. Helsinki.

Kärkkäinen, K. & Kansi, P. (1973) Näkökohtia puolustustahdon mittaamisesta. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Henkinen maanpuolustus Tutkimussarja 14., Helsinki.

Kärkkäinen, K. & Kansil, P. (1974) Varusmiesten mielipiteet ja santeet maanpuolustuksesta ja puolustusvoimista sekä niihin vaikuttavat tekijät v. 1973. Pääesikunnan tiedotusosasto. Julkaisusarja no 1, 1974.

Leimu, H. (1972a) Turvallisuuspolitiikan asenneulottuvuuksia. Tutkimus asenteista kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen ja sosioekonomiseen turvallisuuteen sosiaalisen aseman, puoluekannan ja ulkopoliittisen tiedon tason mukaan. Sosiologian lisensiaattitutkimus. Turun yliopisto.

Leimu, H. (1972b) Säkerhetspolitikens attityddimensioner. En undersökning av attityder till internationell säkerhet och socioekonomisk säkerhet enligt social position, partiståndpunkt och utrikespolitiska kunskaper. Turun yliopiston sosiologian laitos (Sociologiska institutionen vid Åbo universitet), Forskningsrapporter 55. Åbo.

Leimu, H. (1974a) Turvallisuuspoliittisista asenteista, tiedosta ja puolustustahdosta. Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos, Tutkimuksia N:o 8, Tampere.

Leimu, H. (1974b) Attitudes towards security policy and propensity to defense. Observations on factors of Finnish security policy on the basis of survey data in 1971 and notes on further research. University of Turku, Institute of sociology, Research reports 69. Turku.

Leimu, H. (1989) The development and research of security policy attitudes in Finland. Internationales Forum 10. Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr (SOWI), München, 183-222.

Leimu, H. (1997) The Background to Military Discipline and Its Expressions in Modern Society.

Leimu, H. (1999) Makro- ja mikrotason yhteyden ongelmia. Esimerkkinä massatyöttömyys ja massatyöttömyyden vähentämispyrkimyksiä. Sosiologia 1/1999, 19-31, 79.

Leimu, H. (2001) Arvojen ja oikeuksien/vapauksien puolustaminen riskiyhteiskunnassa. Henkisen maanpuolustuksen taipaleelta 1960-luvulta 1970-luvulle ja kehityksen hahmottelua nykytilanteeseen (laajennettu luonnos). Esitelmä Suomen sotilaspsykologisen seuran henkisen maanpuolustuksen seminaarissa 19.10.2001 ja Suomen sotilassosiologisen seuran syyskokouksessa 16.11.2001.

Leimu, H. (2002) Defense of values and rights in risk society. On psychological defense in Finland in the 1960's and 1970's and beyond considering identities. Paper presented at ERGOMAS VIII Biennial Conference, Blurring Boundaries: The Military and the New World Disorder, in the WG Public Opinion, Mass Media and the Military, Portoroz, Slovenia, Sept. 18th-22nd 2002.

Leimu, H. (2004a) Survey data quality from a cognitive and statistical point of view. Luento kauppatieteilijöiden jatkokoulutuskurssilla KATAJA/Entrepreneurship in a Working Environment of Networking and Chains. Jyväskylän yliopisto 26.-28.4.2004 (moniste).

Leimu, H. (2004b) Manuel Castells on informational economy and global restructuring. Luento kauppatieteilijöiden jatkokoulutuskurssilla KATAJA/Entrepreneurship in a Working Environment of Networking and Chains. Jyväskylän yliopisto 26-28.4.2004 (moniste).

Leimu, H. & Kärkkäinen, K. (1969) Turvallisuuspoliittisten asenteiden perusolotuvuudet suomalaisessa yhteiskunnassa. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Henkinen maanpuolustus Tutkimusarja n:o 4., Helsinki.

Leimu, H. & Kärkkäinen, K. (1971) Näkökohtia tiedon tason vaikutuksesta turvallisuuspoliittisiin asenteisiin. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Henkinen maanpuolustus Tutkimusarja n:o 7., Helsinki.

Leimu, H. Sinkko, R. & Harinen, O. (2004) Development of and Research in Security Policy Attitudes in Finland, with a Focus on the Will to Defend the Country 1954-2004. Paper presented at ERGOMAS IX Biennial Conference: The Constabulary Force Concept Revisited, in the WG Public Opinion, Mass Media and the Military. Paris, Ecole Militaire, Dec. 8th-11th 2004 (moniste).

Leskinen, J., Harinen O. (2007) Henkinen taistelukyky Rintamajoukkojen mielialojen seurannasta 2000-luvun SA-tutkimusorganisaatioon. Sotilasajakauslehti 10/2007, 9-14.

Leskinen, J., Harinen O. (2006) Käyttätymistieteellinen tutkimus tukee maanpuolustusta. Teoksessa Aki-Mauri Huhtinen ja Jarmo Toiskallio (toim.): Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto. Professori Mikko Viitasalon juhlaKirja. Maanpuolustuskorkeakoulu, Edita Prima, Helsinki.

Littunen, Y. (1965) Valtakunnallisen yhteistyöhengen perusta. Teoksessa: 6 päivää kansalaisajattelua. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, HMS julkaisuja No 2 (ei painopaikkaa eikä -aika), 32-44.

Mikkeli, H. (2005) Euronationalismi. Teoksessa: Pakkasvirta, J. & Saukkonen, P. (toim.) Nationalismit. Helsinki: WSOY, 418-435.

Modeer, B. (1974) Definitioner av begreppet försvarsvilja. Några kritiska kommentarer. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Psykologiskt försvar Nr. 67. Stockholm.

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta (2006): MTS-tutkimuskysymykset 1978-2005 HMS tutkimuskysymykset 1964-1975.

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS Tiedotteita ja katsauksia 12/1992. Helsinki.

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS Tiedotteita ja katsauksia 3/1996. Helsinki.

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS 1/2002. MTS tiedotteita ja katsauksia 16.12.2002. Helsinki.

Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS 2/2004. Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. Tiedotteita ja katsauksia joulukuu 2004. Helsinki.

Munck af Rosenschöld, G. (1973) Försvarsmotivation och försvarsdisposition. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar. Stockholm.

Niemelä, P. (2000) Turvallisuuden käsite ja tarkastelukehikko. Teoksessa: Niemelä, P. & Lahikainen, A. R. (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Vastapaino, Tampere, 21-37.

Nokkala, A. (2004) Suomen uhkakuvat ja asevelvollisuuden politiikka. Teoksessa: Unto Vesa 60 vuotta. Rauhaan tutkien. Kosmopolis Vol. 34:UV60, 112-121.

Norwegian Defence Review. Status of Norwegian Defence 2003, No. 1, January 2003.

Olsson, J. (1993) Förtroende, förmåga, kunskap. Det psykologiska försvaret i 90-talet. Inträdesanförande 930504 av överdirektör Jan Olsson. Kungl krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift, 3. häftet 1993, 197. årgången, 143-150.

Palomäki, E. K. (1965) "Kansalaiskoulu" Jollaksessa. Teoksessa: 6 päivää kansalaisajattelua. HMS julkaisuja No 2 (ei painopaikkaa eikä -aikaa), III-VI.

Pentti, V., Harinen, O. (1986) Reserviläisten kertausharjoitusmotivaatio. Tutkimus kertausharjoituksiin osallistuneiden reserviläisten koulutukseen motivoitumisesta ja siihen liittyvistä tekijöistä. Sotakorkeakoulu, Sotatieteen Laitos, Helsinki.

Putnam, R. D. (toim.) (2004) Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. Oxford, New York ym.: Oxford University Press.

Rainio, M. J. (2002) Moniarvoinen suomalaisuus, puolueeton Suomi. Isänmaallisuuden ja maanpuolustustahdon kysymykset 1960-luvun alun henkisen maanpuolustuksen taustana ja sisältönä. Poliittisen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto. Syyskuu 2002.

Rothstein, B. (2002a) Socialt kapital – ett genombrott för en ny samhällsvetenskaplig teori. Teoksessa: Holmberg, S. & Weibull, L. (red.) *Det våras för politiken: Trettiofyra artiklar om politik, medier och samhälle*. SOM-undersökningen 2001. SOM-rapport nr 30. Göteborg, 309-315.

Rothstein, B. (2002b/2004) Sweden. Social Capital in the Social Democratic State. Teoksessa: Putnam, R. D. (toim.) *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford, New York ym.: Oxford University Press, 289-331.

Sinivuo J. (2006) Moraalin ja taistelutahdon holistinen selitysmalli. Teoksessa Aki-Mauri Huhtinen ja Jarmo Toiskallio (toim.): *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto*. Professori Mikko Viitasalon juhlakirja. Maanpuolustuskorkeakoulu, Edita Prima, Helsinki.

Sinkko, R., Harinen, O. (1992) Kansalaisten maanpuolustustahto ja sotilaiden taistelutahto: käsitteellistä taustaa ja mittaongelmia. Esitelmä sosiologi-päivien sotilassosiologian työryhmässä Jyväskylän yliopistossa maaliskuussa 1992.

Stouffer, S.A. et. al. (1949) *The American Soldier: Combat and Its Aftermath*. Princeton University Press, Massachusetts.

Stütz, G. (1993) Opinion 93. *Svenskarnas syn på samhället, omvärlden och försvaret hösten 1993*. Styrelsen för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar, Rapport nr 165. Stockholm.

Stütz, G. (2002) Opinion 2002 - Den svenska allmänhetens syn på samhället, säkerhetspolitiken och försvaret hösten 2002. Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF Meddelande 162. Stockholm.

Stütz, G. (2003) Opinion 2003. Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF Meddelande. Stockholm.

Stütz, G. (2004) Opinion 2004. Styrelsen för psykologiskt försvar. Stockholm.

Stütz, G. (2006) Opinion 2006. Styrelsen för psykologiskt försvar. Stockholm.

Sudman, S., Bradburn, N. M. & Schwarz (1996) *Thinking about Answers. The Application of Cognitive Processes to Survey Methodology*. San Francisco: Jossey-Bass, Inc., Publishers

Suhonen, P. (1986) Arvot ja turvallisuuspoliittinen ajattelu. Teoksessa: *Suomalaiset ja turvallisuuspolitiikka*. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, Helsinki, 149-159.

Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004. Valtioneuvoston selonte-ko VNS 6/2004. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 16/2004. Helsinki.

Swedner, H. (1979) Vinden som blåste förbi. En studie av vänstervindens effekt på två ungdomsgenerationer. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr 95.. Stockholm.

Säkrare grannskap - osäker värld. Försvarsberedningen Ds 2003:8. Stock-
holm.

Tubin, E. (2003) Förfäras ej. 50 år med det psykologiska försvaret – en biog-
rafi om en svensk myndighet. Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm.

Törnqvist, K. (1968) Försvarsattityder och försvarskunskaper hösten 1968.
Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr 40..
Stockholm.

Törnqvist, K. (1974) Samhälle och försvar. En opinionsundersökning i no-
vember – december 1973. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Psy-
kologiskt försvar Nr 62.. Stockholm.

Törnqvist, K. (1975) Försvarsvilja och närbesläktade begrepp Definitions-
och mätproblem. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Psykologiskt
försvar Nr 70. Stockholm.

Törnqvist, K. (1975b) Svenskarna och försvaret. Beredskapsnämnden för
psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr 71. Stockholm.

Törnqvist, K. (1980) Psykologisk krigföring inför 1990-talet. Beredskaps-
nämnden för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr 100. Stockholm.

Törnqvist, K. & Staaf, I. (1980) Forskning vid Beredskapsnämnden. En kort
översikt av forskningsverksamheten åren 1955-1980. Beredskapsnämnden
för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr 101. Stockholm.

Uusitalo, H. (1977) Yhteiskunnallinen asema, puoluekanta ja asennoitumi-
nen turvallisuuspolitiikkaan. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta,
Helsinki.

Valtanen, J. (1954/2004) Maanpuolustushengen (-tahdon) kehittämisen ja
ylläpitämisen edellytykset ja mahdollisuudet erityisesti nuorison keskuudes-
sa. Sotakorkeakoulun diplomityö 3.8.1954. Faksimilepainos teoksessa: Huh-
tinen, A.-M. & Sinkko, R. (toim.) (2004) Maanpuolustustahto tutkimuskoh-
teena – Kylmästä sodasta informaatiotaan. Maanpuolustuskorkeakoulu.
Johtamisen laitoksen julkaisusarja 2. Artikkelikokoelmat Nro 12. Helsinki.

Viddal, Ivar (eversti, Norjan sotilasasiamies Helsingissä): Presentation of Norwegian Defence. Tykistömuseo 4.11.2003, Hämeenlinna (H. Leimun pikakirjoitusmuistiinpanoja).

Vårt militära försvar - vilja och vägval. Försvarsberedningen Ds 2003:34. Stockholm.

Wikman, A. (1979) Mätning av opinioner. En mätteknisk metodstudie. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Psykologiskt försvar Nr. 93. Stockholm.

Österman, T. (1999) Förtroende. Några exempel på iakttagelser från en pilotstudier. Styrelsen för psykologiskt försvar, SPF Meddelande 148. Stockholm.

Österman, T. (I samarbete med Timander, J. & Wikmans, T.) (2004) Förtroende under vardag och kriser. Frågor till Sveriges befolkning september 1997 till april 2002. Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm.

Muut

Eskola, Antti, professori, suullinen tiedonanto Olli Hariselle 5.11.2007, muistiinpanot raportin kirjoittajien hallussa.

Haranne, Markku, kirjallinen tiedonanto Olli Hariselle 20.11.2007, muistiinpanot raportin kirjoittajien hallussa.

Kärkkäinen, Kari, suullisia tiedonantoja raportin laatijoille v. 2005, muistiinpanot raportin kirjoittajien hallussa.

Nokkala, Arto, kirjallinen tiedonanto raportin laatijoille v. 2005, aineisto raportin kirjoittajien hallussa.

Puolustusvoimien eräiden yksikköjen vastaukset raportin aikaisemman version tekstiä koskevaan lausuntopyyntöön, aineisto raportin kirjoittajien hallussa.

Stutz, Göran, Styrelsen för psykologiskt försvar'in entinen tutkuspäällikkö, kirjallinen tiedonanto Heikki Leimulle 3.11.2003 ja suullinen tiedonanto toukokuussa 2004.

ISBN 978-951-25-1836-4
ISSN 1796-671-x

Maanpuolustuskorkeakoulu
Käyttätymistieteiden laitos
PL 5,
04401 Järvenpää
Suomi ▶ Finland

Puh. (09) 181 62711
Fax (09) 181 62742
etunimi.sukunimi@mil.fi
www.mpkk/mil.fi

▶ www.mil.fi